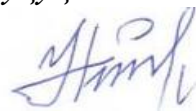

**МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ “ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ
ХУЦАНД БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАФУРОВ”**

ТДУ-371(575.3)
ТКБ-74.03(5Точ)
Н 21

Ба ҳуқуқи дастнавис

НАИМЗОДА ҚИЁМИДДИН

**ХУСУСИЯТҲОИ РУШДИ ХУДТАКМИЛДИҲИИ КАСБИИ
ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДА ДАР КОЛЛЕҶҲОИ ОМЎЗГОРИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(дар асоси маводҳои фанҳои педагогӣ)**

ДИССЕРТАЦИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи
таҳсилоти касбӣ (13.00.08.05 – илмҳои
ҷамъиятшиносӣ)

Роҳбари илмӣ: доктори
илмҳои педагогӣ, дотсент
Давлатзода Ҷамила

ХУЦАНД – 2025

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА	4
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ	8
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ХУДТАКМИЛДИХИИ КАСБИИ ОМУӢЗГОРОНИ ОЯНДА	16
1.1. Масъалаҳои худтакмилдиҳии касбии омуӢзгорон дар тадқиқотҳои психологӣ-педагогӣ	16
1.2. Шароитҳо ва омилҳои рушди худтакмилдиҳии касбии омуӢзгори оянда	43
Хулосаи боби якум	65
БОБИ 2. НИЗОМИ ПЕДАГОГИИ РУШДИ ХУДТАКМИЛДИХИИ КАСБИИ ОМУӢЗГОРИ ОЯНДА	67
2.1 Сохтори рушди сифатҳои худтакмилдиҳии касбии омуӢзгори оянда	67
2.2. Динамикаи рушди худтакмилдиҳии касбии омуӢзгори оянда	83
Хулосаи боби дуввум	100
БОБИ 3. ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ РУШДИ ХУДТАКМИЛДИХИИ КАСБИИ ОМУӢЗГОРИ ОЯНДА	102
3.1. Усул ва воситаҳои рушди худтакмилдиҳии касбии омуӢзгорони оянда	102
3.2. Самаранокии корҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ оиди рушди худтакмилдиҳии касбии омуӢзгорони оянда	126
Хулосаи боби сеюм	144
ХУЛОСАИ УМУМӢ	147
<i>Тавсияҳо оид ба татбиқи натиҷаҳои тадқиқот дар амалия:</i>	151
РӢӢХАТИ АДАБИЁТ	155

НОМГҶӢИ ИХТИСОРАҶО:

ВАО – васоити ахбори омма;

ГН – гурӯҳҳои назоратӣ;

ГТ – гурӯҳҳои таҷрибавӣ;

КОА – Комиссияи олии аттестатсионӣ;

МТМУ – Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ;

МТМК - Муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ;

МТОК – Муассисаи таҳсилоти олии касбӣ;

ҚТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон.

ВТТ-воситаҳои техникии таълим.

ТИК-технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таҳаввулоти назарраси иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва истеҳсолӣ-техникӣ, ки дар даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон чараён гирифт, нисбати омодакунии кормандони соҳаи маориф – педагогҳо талаботу дархостҳои навро пешниҳод кард. Дар айни замон ҷомеаи тоҷик ба мутахассисоне бештар талабот дорад, ки соҳиби сифатҳо ба монанди эҷодкорӣ, ҷавобгарӣ, тазкира, мустақилият, рақобатпазирӣ, қобилияти мутобиқшудан ба шароити нав, қобилият ба дидани дурнамо ва шавқмандӣ ба рушд мебошанд.

Нишондиҳандаи муҳимтарини сифати таълими касбӣ ташаккул ёфтани салоҳиятҳои калидӣ ва касбии хатмкунандагони коллеҷҳои омӯзгорӣ маҳсуб мешавад, бинобар ин усулҳо ва технологияҳои ташаккули онҳо, омӯри ташхиси онҳо чун масъалаи мубрам аҳамияти хосаро пайдо мекунад. Масъалаи ташаккули омодагӣ ва қобилият ба худтакмилдиҳии шахсӣ ва касбии омӯзгорон низ аҳамияти худро дорад. Касби омӯзгорӣ пешравии доимии маънавӣ ва тақмили маҳорати педагогиро тақозо мекунад, ки ин маънои кори мунтазамро оиди таъкил додани шахсияти омӯзгор дар назар дорад. Тағйироти куллии, ки дар ҷумҳурии мо рӯй медиҳанд, ба соҳаи маориф низ дахл доранд ва дар назди соҳаи маориф як қатор вазифаҳои навро мегузоранд, ки иҷрои онҳо қомилан ва пурра аз шахсият ва соҳибкасбии омӯзгор вобаста аст. Муаммои таъмини раванди таълим бо мутахассисони соҳибкасб дар айни ҳол мубрамии хосаро пайдо кардааст. Имрӯз дар бозори хизматрасонии таълимӣ ба мутахассиси аз ҷиҳати эҳсосот устувор, соҳиби тахассуси баланд, дорои қобилияти эҷодкорӣ, рефлексияи ҷавобгарӣ, мутахассисе, ки доимо ба тақмил додани шахсият ва касбияти худ омода аст, талабот ҳама қадар зиёд аст.

Таҳқиқоти мо шояди далеле ғарбӣ, ки аксари омӯзгорони ҷавон аз усулҳо ва тарзҳои худтакмилдиҳии касбӣ маълумоти қофӣ надоранд ва ба қор дар муассисаҳои таҳсилоти умумии миёнаи муосир ҷаҳон омода нестанд. Ин

вазъиятро бо низоми омодакунии омӯзгорон вобаста кардан мумкин аст, ки он ба ташаккули талабот ба худтакмилдиҳии доимӣ чун мутахассиси соҳибкасб, устои фаъолияти омӯзгори чандон хуб самтгузорӣ нашудааст.

Равандҳои демократикунонии низоми маорифи ватанӣ ба илми педагогика дархосту таҳия намудани тарзҳои самараноки омодакунии омӯзгоронро пеш меорад, ки метавонанд ислоҳоти дар ин соҳа банақшагирифта татбиқ кунанд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (2013), Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030 таваҷҷуҳи олимони ва омӯзгоронро ба дарёфт ва асосноккунии саривақтии татбиқи пурмаҳсули захираҳои истифоданошудаи рушди шахсӣ ва касбии омӯзгорони оянда равона мекунад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Асосҳои умуминазариявии ташаккули самараноки талабот дар худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони оянда дар осору тадқиқотҳои олимони соҳаи педагогика ва равоншиносӣ, аз ҷумла О.А. Абдуллина [2], В.А. Андреев [10], Ю.К. Бабанский [14], А.А. Бодалев [25], Д.М. Гришин [48], И.А. Донтсов [51], С.Б. Елканов [55], В.И. Загвязинский [59], А.Г.Ковалев [75], Н.В. Кузмина [97], О.В. Лебедев [104], С.Л. Рубинштейн [153], И.А. Чемериловa [180], А.И. Шербаков [192] ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Дар пажӯҳишҳои Л.А. Абрамова [75], А.А. Бизяева [22], А.И. Гиро [43], Т.А. Ильина [63], Т.Е. Климова [74], Н.Д. Никандров [131], Н.Д. Носков [134], Н.А. Рубакин [152], А.С. Тотанова [176], Г.А. Широкова [189], Г.И. Щукина [193] ва дигарон масоили муҳимми азхудкунии парадигмаи инсондӯстонаи таълими касбии педагогӣ ва тарбияи ҷавонон дар шароити таҳаввулоти ҷиддии ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ баррасӣ шудаанд. Ба муаммои ташаккули талаботи зиёд намудани иқтидори фарҳанги касбии омӯзгорон тавассути дар онҳо ташаккул додани заминаҳои амалии маҳорати касбӣ дар таълифоти назариявӣ ва озмоишӣ-таҷрибавӣ Л.Г. Борисова [29], С.Г. Вершловский [35], Ф.Н. Гоноболин [45], М.М. Заборщикова [58], Н.Д.

Иванова[61], К.М. Левитан [107], В.Г. Максимов [117], В.А. Слостенин [169], И.Г. Татур [175], Г.А. Широкова [189], Е.Н. Шиянов [169] ва диг. таваҷҷуҳи таҳлилӣ ва таҳқиқӣ дода шудааст.

Вежагӣҳои методи тамоюли омӯзгорони ояндаи синфҳои ибтидоӣ ба идеали умумибашарӣ ва касбӣ-педагогӣ дар таълифотҳои И.Г. Барсуков [18], И.А. Донцов [52], В.К. Кириллов [71], Б.И. Коротяев [92], А.И. Кочетов [93] ва диг. ошкор ва асоснок карда шудаанд. Пажӯҳишҳои А.Я. Арет [11], В.А. Андреев [10], В.В. Бондаревский [28], Р.С. Гарифьянова [42], Н.Ф. Голованова [44], М.И. Колбаско [80], Н.М. Яковлева [195] ва диг. ба масъалаҳои идоракунии самараноки равандҳои худомӯзӣ ва худназорати омӯзгорони ояндаи синфҳои ибтидоӣ бахшида шудаанд. Масъалаҳои баланд намудани сатҳи самаранокии кӯшишҳои омӯзгорони ояндаи синфҳои ибтидоӣ дар худтакмилдиҳии иловагии касбияти педагогӣ ба таври ҳадафмандона дар тадқиқотҳои М.И. Дьяченко [54], Л.Н. Куликова [98], Ю.Н. Кулюткин [100], А.С. Тотанова [176], З.О. Шварцман [188], А.Ф. Эсаулов [194] ва диг. баррасӣ шудаанд.

Мушкилот ва муаммоҳои омӯзгор ва худтакмилдиҳии касбии ӯ мавзӯи таҳқиқи як қатор олимони тоҷик низ қарор гирифтааст. Баъзе масъалаҳои мушкилоти мазкур дар низоми МТО ва коллеҷҳои омӯзгорӣ ба ҳайси объекти баррасии илмӣ ва татбиқи амалӣ дар пажӯҳишҳои М. Лутфуллозода [112, 114], Ф. Шарифзода [185], И.Х. Каримова [70], С.Н. Алиев [7], Ш.А. Шаропов [187], А. Нуров [135], Б. Мачидова [115], Х.М. Сабурӣ [158], С. Қодиров [78], Б. Қодиров [66], М.Д. Хоҷаева [178] ва дигарон омӯхта шудааст.

Дар масъалаи роҳ ва усулҳои худтакмилдиҳии касбии омӯзгор дар баъзе тадқиқотҳо ва асарҳои олимони ватанӣ чанд андешаҳои илмӣ баён шудаанд. Масалан, академик Маҳмадулло Лутфуллоев дар асари бисёрҷилдаи худ “Педагогикаи миллии халқи тоҷик” таъкид менамояд, ки «...яке аз шартҳои пешравии муаллим ва фаъолияти педагогии ӯ омӯхтан ва доништани методҳои

(усул, роҳу равишҳо) фанни таълимӣ, тарзу воситаҳои он мебошад. Ба ин маънӣ муаллим дар муҳит ё доираи адабиёти зарурии зиёде қарор дорад» [111, с.31-32].

Дар пажӯҳиши илмӣ худ олимони Ш.А.Шаропов ва З.П.Раҳмонов дар ҷунин ақида ҳастанд, ки «салоҳияти касбии омӯзгор маҷмӯи интегративии сифатҳои шахсии аз ҷиҳати касбӣ муҳим мебошад ва имконият медиҳад, ки дар фаъолияти эҷодии муаллими синфҳои ибтидоӣ пешравиҳо пайдо шаванд. Зеро ташкили дуруст ва истифодаи оқилонаи имкониятҳои технологияҳои муосири иттилоотӣ дар синфҳои ибтидоӣ имконият медиҳад, ки онҳо аз ҷиҳати салоҳиятнокӣ ҳаматарафа инкишоф ёбанд. Муаллифон барои ташаккул додани салоҳияти шахсии муаллимони синфҳои ибтидоӣ нишондиҳандаҳои меъёрҳои салоҳиятнокии муаллимиро бо истифода аз технологияҳои муосир пешниҳод намуда, мавқеи салоҳиятнокии касбии муаллимони синфҳои ибтидоиро дар ин самт муайян намудаанд» [186, с.187-188].

Якҷоя бо зикр кардани таваҷҷуҳи зиёди ҷомеа дар маҷмӯъ, инчунин муассисаҳои олии касбӣ ва илми педагогика ва равишҳои ба ҳалли як зумра муаммоҳо вобаста ба баланд намудани сифати омодакунии омӯзгорони синфҳои ибтидоии мактаб мо дар қисмати таҳлили тадқиқоти худ норавшан мондани ҷанбаи амалии ташаккули талабот дар худтакмилдиҳии мақсаднок, пайдарҳам ва бефосилаи касбӣ-педагогии омӯзгорони оянда таъкид мекунем. Гуфтаҳои боло далели онанд, ки дар назария ва амалияи имрӯзаи педагогӣ муаммои зерин, яъне тарзҳои оқилона ва шароити самараноки ташкилӣ-педагогии ташаккули талабот дар худтакмилдиҳии касбӣ-педагогии омӯзгорони оянда ҷӣ гунаанд, ҳалли дақиқ ва воқеиро тақозо мекунанд. Дар осору сарчашмаҳои дар боло зикршуда афқору андешаҳои манфиатбахшу арзишманд зиёданд, таҳлили интиқодии онҳо барои ба низом андохтани дониш оиди муаммои таҳқиқшаванда, дарёфт кардани ҷанбаҳои, ки дар осори психологӣ-педагогӣ инъикос шудаанд, мусоидат мекунанд. Ҳамзамон мо муқаррар намудем, ки то алҳол мундариҷа, шаклҳо ва усулҳои омодакунии омӯзгори оянда нисбати банақшагирии ҳадафмандона ва ташкили

фаъолияти ба такомули сифату хислатҳои аз ҷиҳати касбӣ муҳим ба таври кофӣ омӯхта нашудаанд, шартҳои педагогӣ ва таъмини мундариҷавӣ-психологӣ худтакмилдиҳии омӯзгор, роҳҳои такомули раванди таълими донишҷӯёни коллеҷҳои омӯзгорӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ дар шароити муосир баррасӣ ва таҳқиқи амиқро талаб мекунанд.

Ҳамин тариқ, як қатор **ихтилофҳо** ошкор шуданд, аз ҷумла байни:

- зарурати бешубҳаи рушди худтакмилдиҳии доимии омӯзгор дар шароити муосири иҷтимоӣ-иқтисодӣ;
- ба таври нокифоя баррасӣ ва таҳқиқ шудани муаммои омодакунии омӯзгори оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ.

Гуфтаҳои боло боиси интиҳоби мавзӯи таҳқиқоти мо, таҳти унвони: “Хусусиятҳои рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони оянда дар коллеҷҳои омӯзгории Ҷумҳурии Тоҷикистон” (дар асоси маводҳои фанҳои педагогӣ) замина гардид.

Робитаи рисола бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи умумии МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Гафуров” ва муқаррароти асосии “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030” иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – ошкорсозӣ ва асосноккунии назариявӣ ва дар озмоиш мавриди санҷиш қарор додани шароитҳои самараноки рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори ояндаи коллеҷҳои педагогӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот. Мутобиқ ба мақсади гузошташуда чунин **вазифаҳои таҳқиқот** муайян карда шуданд:

-баррасии вазъи омӯзиши муаммои худтакмилдиҳии омӯзгор дар назария ва амалияи педагогии муосири ватанӣ ва хориҷӣ;

-ошкор намудани моҳият, вежагиҳо, сохтор, самтҳои калидии худтакмилдиҳии касбии омӯзгор;

-таҳияи низоми рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда ва хусусиятҳои психологӣ-педагогии фаъолият ва рушди он;

-бо усули озмоишӣ-таҷрибавӣ озмудани самаранокии тавсияҳои илмӣ-методии тадқиқот оиди рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда.

Объекти таҳқиқот – раванди таълиму тарбия дар низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии педагогӣ.

Предмети таҳқиқот – раванд ва шартҳои рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда дар низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии педагогӣ.

Фарзияи таҳқиқот дар назар дорад, ки самаранокии омодакунии омӯзгорони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ ба сатҳи баланд мерасад, **агар:**

1) дар донишҷӯён тасаввуроту муносибати мусбӣ нисбати кори бонизом оиди рушди ҳислатҳои арзишманди шахсӣ ва азхудкунии малакаву маҳорати фаъолияти худомӯзӣ ва худназорат ташаққул дода шавад;

2) низоми махсус таҳияшудаи рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда дар раванди таълими коллеҷи омӯзгорӣ истифода гардад;

3) як қатор шартҳои психологӣ-педагогии аз ҷониби муаллиф ошкоршуда, ки ба фаъолияти самараноки низоми мазкур мусоидат мекунанд, риоя гарданд.

Марҳалаҳои таҳқиқот. Баррасии муаммои таҳқиқот дар се марҳилаи бо ҳам алоқаманд анҷом дода шуд:

Марҳалаи якум (солҳои 2022-2023) – дар заминаи омӯзиш ва таҳлили осори психологӣ-педагогӣ, методӣ ва таҷрибаи пешқадами омӯзгорон вазъи таҳқиқи муаммо аз ҷиҳати назария ва амалияи мактабҳои миёна ва МТО омӯхта шуд; дастгоҳи илмӣ таҳия гардид; амсилаи рушди худтакмилдиҳии омӯзгори

оянда ва методикаи рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда муайян карда шуд.

Марҳалаи дуюм (солҳои 2023-2024) – дар раванди таҳлили фаъолияти таълимӣ-тарбиявии коллеҷи омӯзгорӣ имкониятҳои омодагии мақсадноки донишҷӯён ба рушди худтакмилдиҳии касбӣ муайян карда шуданд, кори бевосита оиди воридсозии тавсияҳои методӣ бо ислоҳи минбаъда ва таҳлили натиҷаҳои бадастомада амалӣ гардид.

Марҳалаи сеюм (солҳои 2024-2025) - кори озмоишӣ-таҷрибавӣ оиди воридсозии низоми таҳияшудаи рушди худтақомули касбии омӯзгори оянда ба амалияи кори мактаби миёна, коллеҷи омӯзгорӣ анҷом дода шуд, хулосаҳо бароварда шуданд ва тавсияҳои амалӣ таҳия гардиданд.

Асоси назариявӣ ва методологии таҳқиқотро афқору ғояҳои фалсафӣ оиди моҳияти шахсият, робитаи диалектикий раванди маърифат ва фаъолияти инсон дар ҷараёни худтакмилдиҳӣ; таълимот оиди моҳияти психологӣ худтакмилдиҳӣ, оиди нақши пешбарандаи фаъолият дар ташаккули шахсият; муқаррарот оиди ягонагии диалектикий назария ва амалия; концепсияҳои психологӣ-педагогӣ роҷеъ ба маҳорати методии омӯзгор, концепсияи амсилаи ба фаъолият равонашудаи таҳсили педагогӣ; равишҳои субъектӣ, шахсиятӣ, фаъолиятӣ, фарҳангшиносӣ, эҷодкорӣи ғавқулода, аксиологӣ, акмеологӣ, ягона, вобаста ва низомманд нисбати ташкили раванди таълими омӯзгорони оянда; равишҳои илмӣ ва лоиҳаҳо оиди муаммоҳои дарки моҳияти салоҳиятнокии касбӣ ва педагогӣ омӯзгор; принципҳои моҳияти эҷодии фаъолияти педагогӣ созмон дода шуд.

Сарчашмаи таҳқиқот: асарҳои илмӣ олимон - файласуфон, психологҳо, педагогҳо оид ба масъалаҳои раванди таълим ва фаъолияти ғавлонаи инсон дар рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда дар таҳсилот, рушди шахсият ва имконоти худтакмилдиҳии касбии ӯ дар навъҳои фаъолияти таълимӣ ва беруназтаълимӣ; санадҳои меъёрии Вазорати маориф ва

илми Ҷумҳурии Тоҷикистон; таҷрибаи омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, инчунин таҷрибаи педагогӣ ва муҳаққиқи муаллиф.

Методҳои таҳқиқот аз таҳлили назариявии сарчашмаҳои муаммо, мусоҳиба, пурсиш, санчиш, мушоҳида, озмоиши педагогӣ, таҳлили натиҷаҳои фаъолият, усулҳои коркарди омории маълумоти эксперименталӣ, таҳлили таҷрибаи кори унвонҷӯ дар мактаб ва коллеҷи омӯзгорӣ ба ҳайси омӯзгор иборат буданд.

Пойгоҳи таҳқиқот: МДТ “Коллеҷи педагогии шаҳри Ҳисор” муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 1, №4-и шаҳри Ҳисор.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот:

1) моҳият, сохтор, вазифаҳо, самтҳои асосии рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда дар шароити муосир ошкор карда шуданд;

2) низоми педагогии омодакунии омӯзгорони оянда ба фаъолияти, ки ба рушди худтакмилдиҳии ҳислатҳои касбии муҳим, малакаҳо ва маҳоратҳо равона шудааст, таҳия ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шудааст;

3) шароити психологӣ-педагогӣ, ки самаранокии раванди омодакунии донишҷӯёнро ба фаъолияти эҷодии рушди худтакмилдиҳӣ ва тарбияи шахсӣ баланд мекунад, муайян карда шуданд;

4) меъёрҳои омодакунии омӯзгорони оянда нисбати рушди худтакмилдиҳии касбӣ муайян карда шуданд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони оянда дар коллеҷҳои омӯзгории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сатҳи ташаккули ангезаи дохилӣ, худшиносии касбӣ ва муносибати бошуурона ба фаъолияти таълимӣ вобастагии зич дорад. Муҳити таълимии созгор ва дастгирии педагогӣ ба фаъолшавии раванди худтакмилдиҳӣ мусоидат менамояд.

2. Мавҷуд набудани ҳавасмандгардонии устувор, заъфи худбаҳодиҳии касбӣ ва маҳдуд будани имкониятҳои фаъолияти мустақил рушди

худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони ояндаро суғат намуда, сатҳи омодагии онҳоро ба фаъолияти педагогӣ коҳиш медиҳад.

3. Хусусиятҳои рушди худтакмилдиҳии касбӣ дар марҳилаҳои гуногуни таҳсилоти касбӣ тағйир ёфта, вобаста ба сатҳи омодагии шахсӣ, таҷрибаи таълимӣ ва дараҷаи фаъолиятнокии донишҷӯён фарқ мекунанд.

4. Низоми таҳлили таҳиягардида имкон медиҳад, ки сатҳ, динамика ва самаранокии рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони оянда бо дарназардошти шароити иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва хусусиятҳои низоми таҳсилоти омӯзгории Тоҷикистон арзёбӣ карда шавад.

5. Шартҳои педагогии мусоид, аз ҷумла ҳамгироии назария ва амалия, истифодаи технологияҳои фаъоли таълим ва ташкили муҳити рефлексивӣ, ба ташаккули мавқеи фаъоли касбӣ ва рушди худтакмилдиҳии устувори омӯзгорони оянда таъсир мебахшанд.

Аҳаммияти назариявӣ таҳқиқот дар қомилу ғанӣ гардонидани назария ва амалияи фаъолияти педагогӣ бо дониши наву замонавӣ илмӣ оиди асоси назариявӣ-методии рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда; танзим намудани унсурҳои мундариҷавӣ, методӣ ва амалиётҳои раванди мазкур; аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудан ва тарҳрезии амсила, муайян кардани имконоти педагогии омодакунии омӯзгорони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ; муайян намудани васоити меъёрӣ-таҳлиلى барои мониторинги раванди баррасишаванда зоҳир мешавад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки ҳулосаҳо ва натиҷаҳои дар раванди қори озмоишӣ-таҷрибавӣ бадастомада оиди омодакунии омӯзгорони ояндаи синфҳои ибтидоӣ ба фаъолияти худтакмилдиҳии касбӣ, худомӯзӣ ва тарбияи шахсӣ метавонанд дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, донишқадаҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорон барои фаъолияти самарабахш дар самти баланд намудани сатҳи худтакмилдиҳии касбӣ мавриди истифода ва татбиқ қарор мегиранд. Таъсирҳои аз ҷониби муаллиф таҳияшуда бо

назардошти вежагии фаъолияти касбӣ барои муайян кардани мундариҷа, шаклҳо ва усулҳои худтакмилдиҳии хатмкунандагони коллеҷҳои омӯзгорӣ, муайян кардани самаранокии раванди худтакмилдиҳии раванди таълимӣ имкон медиханд.

Дарачаи бозғатимоднокӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқот бо омузиш ва таҳлили назариявӣ-методологӣ маводи таҳқиқшаванда, комёбиҳои муосири илмҳои педагогика ва равоншиносӣ, татбиқи низоми методҳое, ки мутобиқи мавзӯи таҳқиқшаванда мебошанд, интихоби объектҳои таҳқиқот, арзёбии давраи озмоиш ва натиҷагирӣ корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ, такрорсанҷишӣ ва мутобиқати маълумоти бадастомадаи озмоишӣ, таҳлили миқдорӣ ва сифатӣ, тафтиш ва коркарди натиҷаҳои озмоиш бо усулҳои омили математикӣ таъмин мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба мундариҷаи бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.05 – Назария ва методикаи илмҳои ҷамъиятӣ (илмҳои педагогӣ):

банди 1 – Усулҳои таҳқиқот тибқи назария ва методикаи рушди таҳсилоти касбӣ (равишҳои илмӣ нисбати таҳқиқоти рушди таҳсилоти касбӣ, робитаҳои назария ва амалияи таҳсилоти касбӣ бо бахшҳои илми педагогика ва улуми дигар; ҳамбастагии назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ бо амалия; усулҳои таҳқиқи таҳсилоти касбӣ);

банди 10 – Омодакунии мутахассисон тибқи низоми таҳсилоти бисёрзинавӣ;

банди 11 – Технологияҳои муосири таҳсилоти касбӣ;

банди 13 – Муҳити таълимии муассисаи таълимии касбӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доғалаб дар иштироки бевоситаи ӯ дар ҳамаи марҳилаҳои таҳқиқот: банақшагирӣ, ҷамъоварӣ ва асосноккунии мавзӯ, тартиб

додани сохтори кори илмӣ, муайян намудани ҳадаф, вазифаҳо, объект ва мавзуи таҳқиқот, ҷустуҷӯ ва ба низом даровардани маълумоти озмоишӣ ва коркарди онҳо, таҳлили натиҷаҳои коркарди маълумоти озмоишӣ, омодакунии ва нашри мақолаҳои илмӣ, иштирок дар конференсияҳо, ҷамъбасти натиҷаҳои ҳосилшуда ва мурағабсозии диссертатсия ифода ёфтааст.

Тавсиби амалии натиҷаҳои диссертатсия дар раванди фаъолияти педагогии унвонҷӯ ба ҳайси омӯзгори коллеҷи омӯзгорӣ амалӣ шуда, натиҷаҳои ҷудогонаи он дар семинарҳои илмии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи умумии МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Гафуров” ва конференсияҳои илмии ҳарсолаи дохилидонишгоҳии ҳайати профессорону омӯзгорони МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Гафуров” ироа ва муҳокима карда шудааст. Матлабҳои асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар конференсияи илмӣ - амалии ҷумҳуриявӣ: “Роҳ ва воситаҳои тайёр намудани омӯзгорони оянда ба корҳои тарбиявӣ дар мактаб бахшида ба ҷашни 35 – солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Гафуров. – Хучанд (8-9-уми июни соли 2023); Конференсияи байналмилалӣ илмӣ - амалии “Муаммоҳо ва дурнамои рушди илмҳои педагогӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ” бахшида ба ҷашни 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, эълон гардидани соли 2024 “Соли маърифати ҳуқуқӣ”. (25-26 октябри соли 2024). Хучанд:Нури маърифат. 2024 ироа ва нашр шудаанд. Воридсозии натиҷаҳои тадқиқот ба амалияи омодакунии омӯзгорони оянда тавассути маҷмӯи мақолаҳои нашршуда, хондани лексияҳо ва баргузории машғулиятҳои амалӣ, роҳбарӣ кардан ба таҷрибаомӯзии педагогии донишҷӯён сурат гирифт.

Нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Мундариҷаи асосии рисола дар 8 мақолаи унвонҷӯ, аз ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳо ва маҷмуаҳои тақризшавандаи илмӣ аз ҷониби КОА назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва КОА Федератсияи Россия тасдиқшуда бо чопи натиҷаҳои асосии илмӣ тадқиқот инъикос ёфтааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба мантиқи ҳалли пайдарҳами ҳадаф ва вазифаҳои гузошташудаи таҳқиқот мувофиқат мекунад. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, 6 зербоб, хулосаи бобҳо, хулосаи умумӣ, рӯйхати сарчашмаҳои истифодашуда (198 номгӯй) иборат аст. Матни диссертатсия 171 саҳифаи чопи компютери ро фаро мегирад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ХУДТАКМИЛДИҲИИ КАСБИИ ОМӢЗГОРОНИ ОЯНДА

1.1. Масъалаҳои худтакмилдиҳиҳои касбии омӯзгорон дар тадқиқотҳои психологӣ-педагогӣ

Худтакмилдиҳиҳои мунтазами касбӣ яке аз ҷузъҳои бунёдии фаъолияти эҷодии омӯзгор мебошад. Маҳз дар раванди такомул ва инкишофи доимӣ қобилиятҳои педагогии омӯзгор рушд ёфта, сатҳи маҳорати касбии ӯ боло меравад. Баланд бардоштани таҳассуси омӯзгорон тавассути татбиқи шаклҳои гуногуни таълим амалӣ мегардад. Ба ин шаклҳо курсҳои бозомӯзӣ ва такмили ихтисос, семинарҳои илмӣ-методӣ, хонишҳои педагогӣ, конфронсҳои илмӣ-амалӣ, инчунин ҷаласаҳои комиссияҳои фанӣ ва иттиҳодияҳои методӣ дохил мешаванд. Ин ҳама имконият медиҳанд, ки омӯзгор таҷрибаи касбии худро ғанӣ гардонад, донишҳои муосирро аз худ намояд ва ба талаботи нави таълим ҷавобгӯ бошад. Ҳар яке аз ин усулҳо қадру қимати худро дорад. Дар баробари ин дар шаклу усулҳои ҷавкуззикр баъзе норасоиву камбудииҳо низ ба назар мерасанд:

«Якум», нисбати ҳар омӯзгори алоҳида онҳо давра ба давра амал мекунанд. Масалан, донишҳои дар курси баландбардории ихтисос гирифта, ба таҷрибаи ӯ порча-порча нусхабардорӣ мешаванд.

Дуюм, мавзӯи онҳо на ҳама вақт ба талаботҳои фардӣ ва пурсиши омӯзгорон мувофиқат мекунанд.

Сеюм, доираи амалкунандаи фарогирии омӯзгорон аз тарафи муассисаҳои баландбардории таҳассус имкон намедиҳад, ки онҳо дониши худро саривақт такмил диҳанд ва чуқур созанд, ба дастовардҳои навтарини илмӣ шинос шаванд.

Чорум, баландбардории таҳассус бо кандашавӣ аз “истеҳсолот” ба ҳалалдоршавии раванди муътадили таълиму тарбия дар мактаб оварда мерасонад, ки ба натиҷаҳои ниҳони фаъолияти касбӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Дар ниҳоят, ягон аз шаклҳои таълими даврагӣ муттасилии таълим ва такмили мунтазами донишро таъмин карда наметавонад» [168.с. 58-59].

Бинобар ин, яке аз воситаҳои заруру самаранокии баландбардории тахассусу малакаи омӯзгорон худтакмилдиҳии касбӣ маҳсуб мешавад.

Дар ин бобат мо нуқтаи назари олим Н.Д.Брагинаро ҷонибдорӣ мекунем, ки таркиби худтакмилдиҳиро худомӯзӣ ва худтарбиядиҳӣ ташкил медиҳад [30].

Аз нуқтаи назари фалсафа худомӯзӣ раванди тобеъияти қонуниятҳои асосии назарияи дониш аст.

Раванди худомӯзӣ ба принципҳои асосии назарияи дониш-аз мувоҷибаи зинда-мушоҳидаи ҳодисаҳои ягона ба тафаккури номуайян (давраи индуктивии дониш) аз номуайяншавии ҳулосаҳои назариявӣ ба амалия, ба истифодаи усулҳои азхудкунии дониш (давраи дедуктивии дониш) таъя мекунад.

Худомӯзӣ-шакли олии худифодакунии шахсият аст, ки дар он тамоми қувваи ҷисмонӣ руҳии инсон фаъолона иштирок мекунад (А.Г.Мисливченко) [127]

Нишонаи хоси фаъолияти худомӯзӣ характери озод маҳсуб мешавад, ки аз ҳуди одам вобаста аст. А.Г.Мисливченко «4 таркиби муҳимтарини озодии ботинии инсонро муайян сохтааст, ки дар раванди фаъолияти муваҷҷиба мақсаднок зоҳир мешаванд:

- 1) Шинохти имконияти ҷӣ гуна амал кардан;
- 2) Мувофиқаткунонии фардӣ ин зарурати зоҳирӣ ба эътиқодҳои ботинӣ, вичдон ва ҳавасмандии шахсӣ;
- 3) Зухури ирода;
- 4) Кӯшиш нисбати иҷрокунӣ, истифодаи ҳеш дар олами воқеъӣ» [127, с.38].

Шарти асосии озодии шахс ва ҳамзамон худомӯзӣ инҳоянд: мавҷудияти қобилияти шахс ба донишомӯзӣ ва мавҷудияти худшиносӣ.

Бо таҳқиқи механизмҳои дохилии худшиносӣ олимони Н.Д.Брагина, А.Е.Евстифеева, М.А.Киссел, В.Д.Пекеллис ва дигарон «худтакмилдихиро чун раванди “чанбаи муҳимми азнавсозии шуур” баррасӣ кардаанд, ки моҳияти он танҳо дар гирифтани дониши нав, дар шинохти арзиш, ҳадаф, барномаи фаъолият неву ҳамзамон дар он ки донишҳои нав фаъолияти эҷодиро паси сар кардаанд» [8, с.77].

Ҳамин тариқ, дар тафсири фалсафии муосир худомӯзӣ ҳамчун раванди инфиродию мустақили шинохти воқеият аз ҷониби инсон арзёбӣ мегардад. Муҳаққиқон онро ҳамчун механизми худидоракунии маърифатӣ мешиносанд, ки дар он субъект бо таъба қувваи зеҳнӣ ва таҷрибаи шахсӣ муҳити зистро дарк ва таҳлил мекунад.

Гносеология ҳамчун пояи назариявии равандҳои шинохт калиди фаҳмиши моҳият, шароит ва қонуниятҳои фаъолияти худомӯзӣ мебошад. Маҳз тавассути гносеология тарзи тавлид ва ташаккули донишҳои нав муайян мегардад.

Натиҷаи асосии раванди худомӯзӣ ба даст овардани донишҳои нав мебошад, ки метавонад ҳамчун заминаи рушди фаъолияти эҷодӣ дар шаклҳои моддӣ ва маънавӣ хизмат кунад. Ин донишҳо қобилияти таҳлил, эҷод ва инноватсияро тақвият мебахшанд.

Аз нигоҳи фалсафӣ, таснифи асосии худомӯзӣ ба се унсури калидӣ таъба мекунад:

1. шинохти ботинии зарурат, ки ба озодии маънавии шахс ва дарки ниёзҳои маърифатӣ таъба дорад;
2. мақсаднокӣ, ки самти рушди маърифатиро муайян месозад;
3. худтатбиқсозӣ, ки татбиқи амалӣ ва иҷтимоии дониш ва малакаҳои бадастомадаро дарбар мегирад.

Ҳамин тавр, худомӯзӣ ҳамчун раванд ва механизми муҳими худтараққиӣ шахсият дар низоми фалсафии шинохт ҷойгоҳи хоси худро ишғол мекунад.

Дар психология шахсият аз нуктаи назари вазифаи асосии он чун танзимкунандаи асосии фаъолият баррасӣ мешавад. Танзимсозӣ ду ҷанба дорад: бедоркунанда ва иҷроқунанда. Сатҳи нисбатан баланди танзим якҷо муттаҳидсозандаи ду амали танзимсозии шахсият чун худтанзимсозӣ муайян карда мешавад. Аз ин нуктаи назар олим Ю.Н.Кулноткин «худомӯзиро чун фаъолияти худтанзимшавандаю худидорақунанда муайян кардааст» [100, с.23].

К.А.Абулханова-Славская се сатҳи худтанзимшавиро муқаррар кардааст: «**якум**-шахс хусусиятҳои худро бо меъёрҳои фаъолият мувофиқ мекунад, **дуум**-сифати фаъолиятро бо роҳи содакунии имкониятҳои худ такмил медиҳад, **сеюм** - шахсият чун субъекти фаъолият нақшаи рафтору амали мустақилонаи худро бо зоҳир қардани ҳислати эҷодкорӣ таҳия мекунад. Бино ба ақидаи муаллиф худомӯзӣ чун фаъолияти сатҳи нисбатан баланди худтанзимшавӣ метавонад шахсиятро аз сатҳи муносибати иродавӣ ва ғайританқидӣ ба воқеияти сатҳи сифатан нави фаъолияти эҷодӣ барорад, ки моҳияти ҷамъиятиро аз нав ташаққул медиҳад» [5, с.46].

Шуури шахсият чун сохтори сифату хусусият рушди дигар зерсохторҳои он- қобилияту талаботро муайян месозад. Рушди тамоми таркибҳо бошад, тавассути сохтори зуҳури фаъолиятии шахс амалӣ мешаванд. Яке аз чунин зуҳурот фаъолнокии зеҳнӣ ба ҳисоб рафта, бино ба ақидаи олим Д.Б.Богоявленский шартӣ муҳимми худомӯзӣ аст. Ӯ чунин меҳисобад, ки «агар тафаккур-раванди ҳалли масъала бошад, пас фаъолнокии зеҳнӣ-даҳолати берунаи идомаи тафаккур аст» [24, с.182].

Олим П.Н.Пидкасистий бо таҳқиқи қонуннокии фаъолияти мустақилонаи донишомӯзӣ ба чунин хулоса меояд, ки «дар шинохти фардӣ омилҳои зерин амиқ фарқ мекунанд: фаъолияти мустақилонаи донишандӯзии ба фатҳи (кушоиши) қонуннокиҳои нав, аниқтараш ҳалли масъалаҳои эҷодӣ аст» [138, с.29]. Ҳадафи он муайян сохтани тағйирёбиҳои имконпазири амали (таъсири) ин қонуниятнокиҳо дар шароитҳои гуногун, ҳамчунин фаъолияти мустақилонаи

донишандӯзӣ маҳсуб мешавад. Кадоме, ки дар намуди ҷустуҷӯи маълумоти аллакай барои ҷомеаи муайян, аммо, барои ҳуди ҷустуҷӯкунанда нава амал мекунад.

Бинобар он, дар фаъолияти мустақилонаи донишомӯзии «инсон бояд фаъолияти тадқиқотиро аз иттилоотӣ (маълумотчамъоварӣ) фарқ бояд кард. Кадоме ки ҳар яки онҳо мақсаднок буда, бо амалҳои зарурӣ чун характери аз нава ба вучудоваранда (репродуктивӣ) ва чун эҷодӣ (маҳсулнок) ба вучуд меояд» [138, с. 24-25]

Аз ин рӯ, дар адабиёти илмӣ масъала дар бораи таносуби характери репродуктивӣ ва маҳсулноки дар тафаккур ва фаъолият, дар бораи қонуниятнокии гирифтани дониши нава дар раванди худомӯзӣ ба миён гузошта мешавад.

Б.Л.Коротяев ба чунин хулоса омад, ки «шиноҳти репродуктивӣ ва эҷодӣ-ду зухуроти ҳамон як тартибанд (мунъакиссозанда). Байни худ онҳо якум, бо ду қисмати (звенои) як мутаносиби мукаммал мебошанд, зеро дар қисмати аввал ба сифати мукаммал шиноҳти репродуктивӣ амал мекунад, ба сифати элементҳои вай бошад маҳсулноки, дар қисмати дуюм бошад, баръакс» [92, с.15].

Дар адабиёти илмӣ репродуктивӣ бо аз нава бавучудовари натиҷаҳои ҳосилшуда, маҳсулноки бошад, чун инъикоскунандаи болоравӣ (афзунноки), навагонӣ дар рушди тафаккур, предмети фаъолият тасниф мешавад.

Ҳамин тариқ, “репродуктивӣ” ва “маҳсулноки” табиати ҳилофи фаъолияти инсонро (азнавбавучудоварӣ ва тағйирот) аз ҷумла худомӯзиро мунъакис месозад. Олим П.Н.Пидкасистий [138] нишонаҳои муайян кардааст, ки метавонанд ба сифати меъёрҳои характери азнавбавучудоваранда ва эҷодии фаъолияти мустақилонаи ҳонандагон хидмат кунанд. Ин натиҷаи фаъолият ва усули раванди фаъолият мебошад. Зеро, сатҳи мустақилияти эҷодии ҳонанда аз характери масъалаҳои ҳалшаванда, ҳамчунин усули ҳалли онҳо вобаста хоҳад буд.

Дар заминаи фаъолияти худомӯзӣ ҳориқае чун мустақилияти шахс нухуфтааст. Аксари олимон зери мафҳуми мустақилият мустақилӣ дар амал, ташаббускорӣ, аслиятро мефаҳманд. Тарбияи қобилияти эҷодӣ бо тарбияи мустақилияти шахс дар шинохт алоқаи ногуастаи дорад. Ба ҳамбастагии қобилияти эҷодӣ ва мустақилият дар донишомӯзӣ олим М.И.Махмутов ишора кардааст. Муаллиф чунин меҳисобад, ки «ташаккули мустақилият дар донишомӯзӣ ва қобилияти эҷодии шахс танҳо дар раванди фаъолияти ҷонноки зехнӣ дар самти азхудкунии на танҳо натиҷаҳои донишандӯзӣ ва амалия ҳамзамон ҳуди роҳи донишомӯзӣ, усулҳои фаъолияти эҷодӣ имконпазир аст...» [120, с.19].

Н.В.Кухарев нишонаҳои мустақилияти ақлиро чунин муайян кардааст: «шинохти мушкилот, пешниҳоди фарзия, мустақикона таҳия намудани нақшаи ҷустуҷӯ, муқоиса кардани натиҷаҳои тадқиқот бо зухуроти омӯхташаванда ва санҷиши эътимодноқӣ. Муаллиф менависад, ки мустақилият дар раванди фаъолият рушд мекунад. Кадоме ки зухури ҳар гуна мустақилиятро талаб дорад. Дар як вақт мустақилият шартҳои муҳимтарини татбиқи худомӯзӣ аст» [103, с.21].

Дар таҳқиқоти психологӣ ва педагогӣ масъалаи ҳадафгузорӣ ҳамчун унсури марказии фаъолияти маърифатӣ арзёбӣ мешавад. Тибқи назари муҳаққиқон, ҳадаф метавонад ба субъект аз ҷониби муҳити иҷтимоӣ таъйин гардад дар шакли талаб, супориш, меъёр ё дастури расмӣ ё аз ҷониби ҳуди шахс офарида шавад. Дар ҳолати додашавии ҳадаф аз берун, қобилияти амалишавии он ба сатҳи қабул ва дарунӣ гардидани ин мақсад вобаста аст: танҳо он ҳадаф самаранок татбиқ мегардад, ки бо арзишҳои инфиродӣ ва сохтори дохилии анғезаи шахс ҳамсон бошад.

Барои фаъолияти худомӯзӣ, ки моҳиятан раванди худтавлидӣ, худташаккилдихӣ ва худидоракунии мебошад, механизми дуҷумлаи ҳадафгузорӣ хос аст. Дар ин ҳолат, субъект худ ниёз, вазифа ва истисноҳои маърифатии худро

муайян карда, фаъолияти омӯзиширо аз рӯи меъёрҳои дохилии худ танзим мекунад.

Фаъолияти худомӯзӣ ба қобилияти шахс дар ташкили равандҳои дохилӣ таъя мекунад. Ин қобилият маҷмӯи унсурҳои зеринро фаро мегирад:

- таъид ва муайянсозии мустақили ҳадаф,
- интиҳои стратегия ва тактикаи амал,
- назорат ва арзёбии пайвасти фаъолияти шахсӣ,
- таъхиси ҳаҳо ва ворид намудани механизмҳои худислоҳӣ.

Дар паҳнои андешаҳои фалсафӣ ва равоншиносӣ худомӯзӣ ҳамчун сохтори бисёрпаҳлу муайян шудааст, ки ҳамзамон хусусиятҳои ғносеологӣ (шинохт), мотивационӣ (ангеза), амалӣ (фаъолият) ва танзимӣ (идоракунӣ)-ро дар бар мегирад. Ҳамин тавр, худомӯзӣ на танҳо амали омӯзиши мустақил, балки низоми мураккаби таъаққули шахсият мебошад, ки бо механизмҳои худназоратӣ ва худтаъаққули таъмин мебардад.

Дар педагогика бошад, таълило бештар ба ҷанбаҳои таъкилию технологӣ равона шудаанд. Илми педагогӣ худомӯзиро ҳамчун фазое баррасӣ мекунад, ки дар он имкониятҳои дохилии шахс фаъол гардида, равандҳои инкишофи зеҳнӣ ва касбӣ ба сатҳи идорашии мебароянд. Ба маънои дигар, предмети омӯзиши педагогӣ худӣ раванд, омилҳо ва муҳитҳои мебошанд, ки рушди босуръати худшиносӣ, худтаъкилдиҳӣ ва худидоракунии фаъолияти маърифатиро имконпазир мебардонанд.

Аз ин рӯ, вазифаи асосии таъқиқоти педагогӣ муайян намудани роҳҳои таъмили механизмҳои идоракунӣ ва худидоракунӣ дар худомӯзӣ, таъияи технологияҳои омӯзишии мутобиқшаванда ва муайянсозии шароити муоиди рушд ва худтаъаққулист.

Дар адабиёти муосири педагогика даҳо мафҳуми муайяни “худомӯзӣ” вуҷуд дорад. Ба назари мо муҳияти ин мафҳум дар нишонаҳои нисбатан муайяни таънифкунандаи он ифода шуда метавонад:

1. Худомӯзии табиӣ-раванди иҷтимоии аоқаманд бо фаъолияти амалии инсон (А.Я.Айзберг, А.К.Громтсева, А.В.Даринский, Б.Ф.Райский ва дигарон);

2. Худомӯзӣ-фаъолияти муназзами мақсадноки донишандӯзии инсон аст (А.П.Громтсева, П.Б.Пшибелский ва дигарон);

3. Худомӯзӣ чун фаъолияти донишандӯзӣ дар сатҳи худтанзимсозиву худидоракунии амалӣ мешавад (А.К. Громтсева, Ю.Н.Кулюткин, Г. С. Сухобская ва дигарон).

4. Худомӯзӣ-фаъолиятест, ки дар заминаи он равандҳои иродавӣ [рефлексӣ] амал кардан мавҷуданд (Н.Д. Брагина, Е.А. Евстифеева, М.А. Киссель, В.Н. Козиев, Ю.Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская).

5.Худомӯзӣ намуди фаъолияти эҷодист, ки дар раванди он инсон бо худрушдӣ ва худтағйирӣ арзишҳои маънавию моддиро ба вучуд меорад (К.А. Абульханова-Славская, Н.Д. Брагина, И.Л. Наумченко, П.И. Пидкасистый ва дигарон) [138].

6.Худомӯзӣ фаъолияти мусбии сабабнок, зуҳури қувваҳои иродавӣ, мақсаднокӣ ва худташаккулдиҳӣ, ташаккулнокии сохтори муайяни донишу малака, мустақилияти баланд, мавҷудияти сатҳи худбаҳодиҳии ҳаммонандро пешбинӣ мекунад (Т.А.Воронова, Н.В. Косенко, Н.В Кухарев ва дигарон).

Таҳлили рисолаҳо оид ба муаммои худомӯзии донишҷӯён бахшидашуда [74, 129, 194, 195] имкон медиҳад, хусусиятҳои зерини худомӯзии донишҷӯён муайян карда шавад:

1. «Худомӯзии хонандагон-самти махсуси фаъолияти донишандӯзии онҳост, кадоме ки мустақилияти нисбиро доро буда, ба ташкили корҳои педагогии зарурӣ эҳтиёҷ дорад.

2. Корҳои худомӯзии донишҷӯён характери иродавӣ дошта, бо ташаббуси шахсӣ, талаботи дохилӣ амалӣ ва бо назардошти манфиатҳо ва тамоюлҳои шахсӣ ба наҳша гирифта мешавад.

3. Худомӯзии хонандагон шакли фаъолияти эҷодиест, ки дар раванди он якум ба ҳадафи худтаълимӣ ноил мегарданд (ҳаҷми муайяни донишро мегиранд, малакаю маҳорати худро такмил медиҳанд, усул ва техникаи ин корро аз худ меkunанд), дуюм худтарбияёбиро амалӣ месозанд (эҳсосот, қувваҳои ахлоқӣ, қобилияти эҷодии худро рушд медиҳанд, эътиқодно ташаккул медиҳанд ва ғайра).

4. Худомӯзӣ раванди мураккаби дидактикӣ буда, дар заминаи он сабабҳои муайян нухуфтааст (бедорсозии ботинию зоҳирии донишҷӯён ба меҳнати эҷодкорона), ки фаъолияти донишандӯзии хонандагонро ҳавасманд сохта, дар ниҳоди омӯзгорони оянда сифатҳои касбиро ташаккул медиҳад.

5. Донише ки дар раванди худомӯзӣ ҳосил мешавад, ба донишҷӯ имкон медиҳад, ба фаъолияти эҷодӣ, илмӣ-тадқиқотӣ рӯ оварад, қобилияту имкониятҳояшро истифода барад.

6. Натиҷанокии фаъолияти худомӯзии донишҷӯ аз сатҳи омодагии худӣ ӯ ба худтакомулёбӣ вобаста аст. Омодагӣ ба худомӯзӣ бояд ба худ тамоми таснифоти шахсияти омӯзгори ояндаро бо таъя ба он ки худомӯзиро ташкил ва татбиқ карда метавонад, ба худ гирад» [74, 129, 194, 195].

Аз ин пас усулҳои гуногуни корбарии олимонро нисбати муайянсозии моҳияти худомӯзии касбӣ-эҷодии омӯзгор баррасӣ мекунем.

Асосҳои назариявӣ барои таҳияи муаммои худомӯзии омӯзгор дар асарҳои олим К.Д.Ушинский гузошта шудааст: «ақли инсон, навишта буд олим, ки худ ба худ дода шудааст, ғайримуқаррарӣ зуд хомӯш мешавад, ва тавре зуд-зуд дучор мешавад, бо чунин шахсиятҳое дучор меояд, ки курсро ба таври намунавӣ дар мактаби олий тамом кардаанду бе идомаи машғулият, баъди чанд сол ҳатто камтарин нишонаи чизе омӯхташонро нишон намедиҳанд» [177, с.308].

К.Д.Ушинский худомӯзии муаллихро дар ҷодаи худтакмилдиҳӣ чун раванди рушди гармоникӣ шахсияти омӯзгор баррасӣ кардааст.

Моҳияти худомӯзиро бинобар алоқамандиаш ба назарияву таҷрибаи педагогӣ олимон С.Т.Шатский ва М.Н.Скаткин мавриди баррасӣ қарор додаанд [166].

М.Н.Скаткин аввалин шуда андешаро «дар бораи характери эҷодии фаъолияти худомӯзии муаллим баён намуда, кӯшиши муайян сохтани сохтори принципҳои худомӯзии кадрҳои педагогиро кардааст» [166]. Аз рӯйи андешаи ӯ асоси худомӯзии муаллимиро на танҳо омӯзиши таҷрибаи педагогии дигарон, ҳамчунин тадқиқоти мустақилона дар ҷодаи таълиму тарбияи мактаббачагон дар заминаи таҷрибаи омӯхташуда ташкил медиҳад. Маҳз ҳамин гуна фаъолияти омӯзгорро олим ҳамчун худомӯзӣ баррасӣ карда, онро кафили тақомули фаъолияти касбӣ ва шахсияти мутахассис меҳисобид.

Дар адабиёти муосири психологӣ-педагогӣ аксари муаллифон худомӯзии касбии омӯзгорро чун кори мустақилонаи мақсаднок ва муназзами омӯзгор муайян кардааст. Кадоме ки ба тақмили дониши мавҷуда ё навазхудошуда ва истифодаи онҳо дар фаъолияти касбӣ равона шудааст (М.М.Заборшикова, В.Д.Лутанский, В.Б.Навичков, П.Г.Пишбелский ва дигарон).

Худомӯзии муаллим чун вазифаи касбӣ баррасӣ мешавад. Ҳадафи он бошад, бо баландбардории самаранокии фаъолияти амалии омӯзгор алоқаманд аст. Т.А.Воронов [38] бо раванасозии диққат ба педагогика чун илм тамоми нақши афзуншавандаи назарияи педагогиро дар фаъолияти амалии омӯзгор ва таҷрибаи пешқадами педагогӣ чун асоси предмети азхудкунӣ, зери мафҳуми худомӯзӣ фаъолияти муназзами омӯзгорро нисбати азхудкунии назарияи педагогӣ ва таҷрибаи пешқадами педагогӣ мефаҳмад. Кадоме ки ба тақомули фаъолияти педагогӣ равона гардидааст.

Ин нуқтаи назарро олимон С.Д.Иванова, Ю.Н.Кулюткин [61; 100] ва дигарон низ бо баррасии моҳияти худомӯзии касбӣ-педагогӣ ҷонибдорӣ кардаанд. Онҳо муносибати омӯзгорро нисбати сарчашмаҳои дониши касбӣ-педагогӣ ба инобат гирифтаанд, ки зери он адабиёти илмӣ-педагогӣ, психологӣ,

методӣ ва тахассусиро мефаҳманд, ки пешбарандаи таҷрибаи самараноки иҷтимоӣ-педагогии дигар одамон дар намуди муттаҳид, ҳамчунин таҷрибаи бевосита мушоҳидашаванда аст.

Омӯзиши эҷодкоронаи таҷрибаи дигарон, ҷустуҷӯи ғояҳои нави методӣ, усул ва роҳҳои корбарӣ, таҳлилу хулосаи таҷрибаи шахсӣ аз мавқеи нисбатан умумӣ, ҳалли босамару эҷодии масъалаҳои касбӣ-педагогӣ бо тақия ба тавсияҳои илмӣ ва таҷрибаи самараноки педагогӣ ин ҳама ба андешаи онҳо асоси моҳияти худомӯзии омӯзгорро ташкил медиҳад.

Мо ҷонибдори нуқтаи назари Г.Н.Серикова ҳастем, кадоме ки худомӯзиро аз нуқтаи назари усули мукамал ва ғояи содакунии раванди таълиму тарбия баррасӣ мекард. Ӯ муқаррароти зеринро пешниҳод мекунад: «Худомӯзӣ воситаи ҷустуҷӯ ва азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ буда, бо ёрии он инсон метавонад, тарбия, таҳсилот, рушд ва омодагии худро мутобиқи мақсадҳо ва вазифаҳои дар наздаш гузошташуда амалӣ созад» [101, с.34].

Омодагии мақсадноки тарбиягирандагон (шогирдон) ба худомӯзӣ, гуфтааст муаллиф, бояд дар раванди таълиму тарбия татбиқ шавад. Азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ аз ҷониби таълимгирандагон дар замимаи дигар бо омӯзгорон, бо дигар субъектҳо ба роҳ монда шуда, дорои қаноатмандии умум талабот ба таълим дар тайёри нисбати иштирок дар фаъолияти касбӣ, корҳои ҷамъиятӣ, ҳамчунин худтарбия амалӣ мешавад.

Худомӯзии хонандагон бино ба ақидаи Г.Н.Серикова амалан се вазифаро иҷро мекунад: «тарбия, таълим рушд ва омодагии касбӣ» [161, с. 34]. Мо ҷонибдори олим дар он бора ҳастем, ки омодагии таълимгирандагон ба худомӯзӣ (хоса донишҷӯён) қисми омодагии касбии онҳо ба ҳисоб меравад.

Г.М.Кочаспирова қайд кардааст, ки «ҳадафи худомӯзии касбӣ-педагогӣ, худтакмилёбии шахсӣ ва касбӣ буда, имкон медиҳад салоҳиятнокии касбӣ, сатҳи баланди умумифарҳангӣ, болоравии самаранокии фаъолияти педагогӣ, ки дар тағйиротҳои сифатии рушди шахсияти мактаббача, аниқтараш ноилшавии сатҳи

баланди маҳорати педагогӣ ва муносибати эҷодкорона ба фаъолият ба даст оварда шавад» [77, с.13].

Дар асарҳои Ю.Н.Кулюткина зикр мегардад, ки худомӯзии муаллим намуди фаъолияти педагогист, ки дар раванди он омӯзгор чун дар фаъолияти амалии худ масъалаҳои муайяни педагогиро ҳаллу фасл мекунад [100]. Қадоме ки тариқи таҳлил аз сохтори умумии функционалии фаъолияти касбӣ-педагогӣ барои омӯзиши махсус чудо мешавад. Ин вазифаҳо аз рӯи характерашон таҳқиқотӣ буда, дар замири онҳо мушкilotи педагогӣ дар ҷодаи азнавшкилдихии эҷодӣ ва рушди махсусияти хонанда нухуфтааст.

Ин вазифаҳои умумии мушкilotашон сахтро омӯзгор тавассути тартиботи вазифаҳои ҳаррӯзаву шахсӣ, алоҳидавӣ, касбӣ-педагогӣ дар ҳолатҳои аниқи таълимӣ-тарбиявӣ пайдошаванда ҳаллу фасл мекунад. Мо ҷонибдори ин олимон буда, ҳамвора чунин меҳисобем, ки дар заминаи фаъолияти худомӯзии муаллим ҳалли вазифаҳои мушкили педагогӣ нухуфтааст.

Қараёни мустақилона донишазхудкунӣ фаъолияти фикрии инсонро ҷоннок сохта, сифатҳои иродавиرو ташаккул медиҳад. Бо азхуд кардани дониш шахс мавқеи ҳаётии худро ташаккул медиҳад. Аз ин ҷост, ки худомӯзӣ ҳамзамон худтарбиядихӣ низ махсуб меёбад.

Ба худтарбиядихӣ ҳар педагогҳои қадими гузаштаи мо машғул шудаанд. Масалан, К.Д.Ушинский барои худ барномаи худтакмилдихиеро таҳия сохта буд, ки “Дорухат” (ретсепт) ном дошт. Ӯ иҷрои қоидаҳои барои худ тартибдодаро поквичдонона пайгирӣ мекард, дар рӯзномаи хеш қайдҳо ворид месохт [177].

Педагоги машҳур А.С.Макаренко доимо бо паси сар намудани ҳислатҳои муҳимми худ аз болои худ кор мекард. Ӯ ифодаи вачоҳат, овоз ва ҷуссаашро хуб омӯхт. Ин малака ба ӯ дар ҷодаи тағйир додани характери худ кумак расонд [118].

Педагоги навоар В.А.Сухомлинский чунин меҳисобид, ки худтакмилдихӣ ин паси сар намудани камбудихиҳои худ дар қору заҳмати умум, дар ҳаёти маънавии коллектив аст [172].

Дар адабиёт ин мавқеъ ба таври кофӣ баррасӣ шудааст, ки дар он мафҳуми “худтарбиядихӣ” чун фаъолияти бошуурунаву мақсадноки инсон дар ҷодаи тағйири шахсияти худ Л.И.Рувинский, А.Г.Ковалев баррасӣ шудааст [154;155].

Аммо, консепсияи муаллифон бо овардани шартҳои гуногунии татбиқи ин фаъолият аз якдигар фарқ мекунад. Ба андешаи А.Г.Ковалев «кори мақсадноки бошууруна ва муназзамро аз болои худ бо мақсади ноил шудан ба чунин сатҳи рушд, ки ҷавобгӯи талаботи умум ва идеали шахсӣ бошад. Ин воситаи имкондиҳанда дар замири худ ташаккул додани ин ё он сифатҳои касбӣ ва малакаи мебошанд. Шахсият бояд бо корбарӣ аз болои худ ҳавасманд бошад, зеро аз муваффақияту худтарбиядихӣ осудаҳои моддии шахс, ҳамчунин қаноатмандиву худэҳтиромӣ вобаста аст» [76, с.48].

Худтарбиядихии касбӣ ба андешаи олим мураккаб, аммо фаъолияти барои инсон зарур аст, ки вақт ва қувваро барои соҳибдониш шудан дар машқи амалҳои алоҳида ва рафтор талаб дорад. Муваффақият дар ин фаъолият аз тайёрии махсуси шахс, аниқтараш дониш, малака ва малакаи корбарӣ аз болои худ алоқамандӣ дорад. Омоданокӣ ҳамзамон руҳан тайёр будани шахсро дар ҷодаи аз болои худ кор кардан, аниқтараш шавқу ҳавас ба ин намуди фаъолият ва тасмими қатъӣ нисбати машғул шудан ба худтарбиядихиро фаро гирифтааст.

Л.И.Рувинский бо танқид кардани муайянсозии худтарбиядихии А.Г.Ковалев исбот кардааст, ки ҷорӣ намудани чунин нишонаҳо чун мунтазамнокӣ ва муназзамнокии корбарӣ аз болои худмуайянсозиро номукамал месозад. Ў тасдиқ сохтааст, ки «агар мунтазамнокию муназзамнокии корбарӣ аз болои худро нишонаҳои ҳатмии худтарбиядихӣ ҳисобида шавад, пас гуногунрангии таъсирро, шароити берунаро ба инсон ва қобилияти дақиқ амал карда тавоништан дар ҳама ҳолатҳои зиндагиро ба ҳисоб гирифтани мумкин нест. Ҳамзамон ба ӯ муайянсозии мафҳуми “худтарбиядихӣ” ба таври нокифоя танҳо ҳамчун фаъолият дар ҷодаи худтарбиядихӣ пешниҳод мешавад. Зеро, инсон дар худ бо рушд додани ин ё он сифат пурра худро такомул намедихад. Баръакс дар

худ ягон намуд сифатҳои манфиро рушд дода, аз худ сифатҳои мусбиро дур месозад» [154, с.11].

Ба андешаи мо дар асарҳои олим Л.И.Рувинский муайянсозии худтарбиядихӣ нисбатан дақиқ ифода ёфтааст. Ӯ менависад, ки «худтарбиядихиро метавон чун ғаёлияти одам бо мақсади дигаргунсозии шахсияти худ муайян кард. Ин гуна ғаҳмиши худтарбиядихӣ дар намуди умум ду лаҳзаи асосиро, ки муайянкунандаи моҳияти он аст, инъикос месозад. **Якум**, корбарӣ аз болои худ намуди махсуси ғаёлият аст. **Дуюм**, худтарбиядихӣ сатҳи олии худдигаргуншавӣ-тағйири бошууронаву мақсадноки шахсият маҳсуб мешавад» [154, с.28].

Л.И.Рувинский чунин меҳисобад, ки «худтарбиядихӣ на ҳама вақт характери доимӣ дошта, мутобиқи нақшаи пешакӣ тартибдода амалӣ мешавад. Ин аз як қатор сабабҳо (шароити муҳит, олами ботинии инсон, хусусияти вазифаи тарбия) вобастагӣ дорад» [154, с.13].

Моҳият, сохтору раванди худтарбиядихӣ ва худрушддиҳии шахсият дар асари дастаҷамъонаи “Мушкилоти иҷтимоӣ-психологӣ худрушддиҳии шахсият” инъикос шудааст.

Худтарбиядихиро-В.К.Кириллов ва дигарон чунин меҳисобанд, ки «он кӯшиши аз худ боло гузашта аз ин баландӣ сифатҳои талаботҳои нозарури худро паси сар кардан аст» [71, с.85].

Худтарбиядихиву худрушддиҳӣ аз лаҳзаи шинохти инсон сифатҳои худро оғоз ёфта, дар худ муносибати муайяно ба онҳо ташаккул медиҳанд, ба шинохти он ки кадом аз рафторҳои ӯ писанди дигарон асту кадоме номаъқул мебошад. Марбут ба гуфтаҳои болоӣ олим В.А.Сухомлинский чунин гуфтааст: «натиҷаи аввалин ва нисбатан назарраси тарбия дар он ифода меёбад, ки инсон дар бораи худ фикр карданро оғоз мекунад. Ин ҷо алоқамандии зичи тарбияву худтарбиядихӣ ба назар мерасад: самаранокии раванди тарбия он вақт боло

меравад, ки вақте он бо пурзӯрсозии бошуурокаи худ шахс ба амалишавӣ оғоз мекунад» [172, с.42].

Ҳамин тариқ, худтарбиядиҳии касбии омӯзгори оянда чун яке аз шартҳои қонеъсозии талаботи худро дар нақши муаллим тасдиқ сохтан, ишғол кардани мақоми арзанда дар ҷомеа тавассути касби омӯзгорӣ арзи ҳастӣ мекунад.

Сабаби худтарбиядиҳӣ инҳо буда метавонад:

1. Талабот ба касби омӯзгорӣ.
2. Хоҳиши соҳибэҳтиром будан ба ҷамъаи ҳамкасбону хонандагон.
3. Шинохти мутобиқ набудани сифатҳои шахсӣ, донишу малака бо талаботи касбӣ.
4. Ғояи педагогӣ.
5. Талабот нисбати ҳадалимкон истифода бурдани қобилияти ҳеш ва қувваи эҷодӣ.

Худтарбиядиҳӣ чун раванди такомули шахсияти ҳеш се дараҷаро фаро гирифт:

1. Худро таҳлил кардан, шинохти сифатҳои мусбӣю манфӣ, нияти машғул шудан ба худтарбиядиҳӣ.
2. Муайян сохтани ҳадафҳои аниқ ва таҳияи барномаи худтарбиядиҳӣ.
3. Татбиқи фаъолияти худтарбиядиҳӣ.

Он чӣ ба худтарбиядиҳиву худтакмилдиҳӣ дахл дорад, дар адабиётҳои соҳавӣ бобати дараҷаи мутобиқати ҳаҷму муҳтавои онҳо як хулосаи умумиву ягона вучуд надорад.

Масалан муҳаққиқ И.А.Донсов қайд мекунад, ки ин мафҳумҳоро аксар вақт чун синонимҳо истифода мебаранд, ҳарчанд ӯ эътироф мекунад, ки моҳиятан гап чандон ба сари он нест, ки худтакмилдиҳӣ мафҳуми нисбатан васеъ ва дар андешаи маълум вай ба худ худтарбияро чун яке аз ҳолатҳои худ шомил сохтааст [52]. Ӯ дар китоби худ ба чунин қарор омадааст, ки ин анъана ҷонибдорӣ карда шавад. И.А.Донсов тасдиқ кардааст, ки «худтакмилдиҳӣ ҳадафи асосии

тағйири шахсияти хешро дошта, онро чун омили шахсӣ, раванди басо саҳт махфӣ баррасӣ кардааст, кадоме ки дар шароити танҳо будани шахс бо худ, вақте шахсият худ ба худ талаботҳои муайянро пеш мегузорад, сурат мегирад» [52, с.11].

Муаллиф ҳамзамон чунин нишон медиҳад, ки ин «раванд ба шарофати ҳамкориҳои чунин равандҳо чун таъсири беруна, ки сарчашмаи он ҳуди ҳаёт аст, муҳити иҷтимоӣ, тарбияву ғайриҷаҳонӣ мақсадноки ҳуди инсон, кадоме ки дар як вақт чун ду объекти тарбия ва субъекти ташаккули шахсияти хеш худтакомулдиҳӣ баромад мекунад» [52, с.21-22].

Ду намуди усули муносибат ба мафҳуми “худтакмилдиҳӣ” аст. Гурӯҳи муалифон ба монанди А.Л.Арст, А.Г.Ковалев, А.И.Кочегов, В.Г.Кутсенко андеша доранд, ки дар раванди худтакомулёбии шахс корбарӣ аз болои худ бо мақсади ҳосил намудани сифатҳои мусбӣ ва дур сохтани сифатҳои манфӣ пеш бурда мешавад. Аниқтараш худтакмилдиҳӣ самти мусбӣ дорад.

Дигар аз гурӯҳи муалифон А.И.Висотский, Л.И.Рувинский ва дигарон иддао доранд, ки «худтакомулёбӣ новобаста аз кадоме аз сифатҳои шахсият тақомул меёбад, ҷой дошта метавонад. Зеро, худтакомулёбӣ баҳои мусбиро пеш аз ҳама дар шуури ҳуди инсон дорад» [39, с.155].

Қобилият ба худтакмилёбӣ ба ҳар инсон хос аст. Агар вай зоҳир нашавад, пас мутобиқи ин қобилият талабот ба худтакмилёбӣ бино ба ин ё он сабаб ба таври нокифоя рушд ёфтааст ё маҳв гардидааст.

Асоси психологии раванд талабот ба ҳисоб меравад, аз ин рӯ, бе талаботи ботинӣ ба худтакомулёбӣ ҳатто дар ҳолати мавҷуд будани қобилиятҳои зарурӣ ва шароити берунаи татбиқшавӣ раванди худтакмилёбӣ ғайриимкон аст.

Муайянсозии худтакмилдиҳӣ ба сифати омили зарурӣ ва раванди нисбатан мустақили ташаккули шахсият ҳулосаи муҳим аз нуқтаи назари методологиро мемонад. Зеро, вай пеш аз ҳама инсонро аз рӯйи назария чун

мавҷудоти бошуур, эҷодкор, қобил ба худмуайянсозии рушди хеш тасниф мекунад.

Моҳияти раванди худтакмилёбиро кӯшидааст олими файласуф Н.Д.Брагина [30] муайян созад. Вай иддао дорад, ки «раванди мазкур фаъолияти азнавташақкулёбиест, ки на ба берун балки ба худ субъект ва олами ботинии вай равона шудааст. Ҳамин тариқ, худтакмилёбӣ чун дақиқсозии қобилияти нисбатан умумии инсон қатъ мегардад. Муаллиф ду самти як раванди худтакмилёбиро муайян кардааст: «а) “тақомули зуҳури” моҳияти хеш (худифодасозӣ, худистифодабарӣ) ва б) тақомули худ тасаввурот дар бораи моҳияти хеш (худшиносӣ). Онҳо дар алоҳидагӣ метавонанд ҳадафҳои мустақилонаи худтакмилдиҳиро ташкил диҳанд» [30, с.46]. Ҳамин тариқ, бино ба ақидаи олим худтакмилёбӣ чун диалектикаи худшиносӣ ва худистифодабарӣ қатъ мегардад. Ин бошад дар навбати худ нишондод ба ҳадафи умумии равандро дорост. Худтакмилёбӣ ба тағйири характери худистифодабарӣ равона шудааст.

Ниҳоят олима Н.Д.Брагина дар тадқиқоти худ ба чунин хулоса меояд, ки «худтакмилёбӣ ба худистифодабарӣ нигаронида шуда аз рушди мустақилонаи ин ё он қобилият барои соҳиб шудан ба имконияти истифодаи худ ба дигар сифат ё нисбатан самаранок ё ин ки дар сатҳи боз ҳам баландтар иборат аст» [30, с.7-9].

Аз нуқтаи назари худифодасозии эҷодкорона мушкilotи худтакмилёбии касбӣ дар китоби дастаҷамъонаи В.К.Кириллов ва дигарон мушкilotи иҷтимоӣ-психологии худтакмилёбии шахсият баррасӣ шудааст. Муаллифон таъкид месозанд, ки «меҳнати эҷодкорона боз як ҳудуди тақомули касбӣ аст. Худтарбияи сифатҳои касбӣ раванди дарозу ғайриоддӣ маҳсуб мешавад. Барои нафарони ба меҳнати фикрӣ машғулбуда заҳмати дӯстдошташон, ки басо ҷолиб аст, меҳнати софдилона- талабот ва болидарӯҳист: дар ҷараёни кор худро тақомул додан- ҳолати табиӣ аст. Эҷодкорӣ андешаи ғайристандартӣ, бетоқатӣ ба ғафлат, қобилияти ғояҳои нав бунёд кардану онро амалӣ сохтанро пешбинӣ менамояд» [71, с.42].

Мо низ чунин меҳисобем, ки корбарии омӯзгор аз болои худ бо мақсади такмили сифатҳои касбӣ дорои элементҳои худифодасозии эҷодкорона буда, натиҷаи он ҳалли самаранокӣ эҷодкоронаи вазифаҳои касбӣ-педагогӣ, тағйири сифатнок дар шахсияти хонанда, ноилшавии сатҳи баланди маданияти педагогӣ, кадоме ки рушди доимии ақлу тасаввурот, мавҷудияти дониши васеъ, пурдонӣ, қобилияти мустақилона иҷро кардани вазифаҳои касбиро пешбинӣ мекунад.

Худтарбиядихӣ ва рушди фарҳанги педагогӣ аз баҳодихӣ ба худ, ба кадрӣ қимат ва норасоӣҳои ҳеш оғоз меёбад. Пурсиши афкори омӯзгорони муассисаҳои гуногуни таълимӣ нишон дод, ки дар онҳо тасаввуротҳои басо гуногун оиди фарҳанги педагогӣ ташаккул ёфтааст. Омӯзгорони нисбатан соҳибтаҷриба чунин меҳисобанд, ки фарҳанги педагогӣ тамоми ҷанбаҳои шахсияти омӯзгор ва таҷрибаи зиндагии ӯро фаро гирифтааст. Онҳо нишонаҳои зерини нисбатан рӯшани фарҳанги педагогиро номбар кардаанд:

- кӯшиш ба меҳнати эҷодкорона, такмили доимӣ (руҳшиносон ин талаботро чун талабот ба муваффақият муайян кардаанд);

- салоҳияти касбӣ (донистани фанни худ, усули таълими он, асосҳои психологӣ-педагогии таълиму тарбия);

- ҷаҳонбинии фароҳи илмӣ ва бадеӣ-эстетикӣ;

- хислати хайрхоҳӣ доштан, одамдӯстӣ, ҳавасмандӣ ба кор;

- фарҳанги ғайурӣ;

- қобилияти сабук ва табиӣ ворид шудан ба ҳолати эҷодкорӣ, малакаи таҳлил карда тавонистани ҷараёни эҳсосиву зеҳнӣ ва иродавӣ;

- донистани “грамматикаи” муоширати педагогӣ.

Фарҳанги педагогӣ аз рӯйи маълумотҳои тадқиқотҳои махсуси В.Г.Максимов ва дигарон чун сифати мураккаби интегралӣ шахсияти омӯзгори соҳибакл, чун нишондиҳандаи ҷамъбастии салоҳияти касбии омӯзгор ва чун ҳадафи тақомули касбӣ пешниҳод мешавад [117].

Тадқиқотҳои муосир фарҳанги педагогиро чун маҷмӯи арзишҳои маънавии инсон ҳосилкарда ва барои бомуваффақият ба роҳ мондани фаъолият дар самти тақомули мураббиво таълимдиҳандагон ва муҳити зист муайян сохтаанд [117].

Бисёре аз муаллифон ба монанди Г.Д.Горбунов, Л.П.Гримак, В.П.Пекелис ва дигарон раванди худтакмилёбиро на танҳо бо зарурати равандҳои худшиносӣ, ҳамчунин бо зарурати соҳиб будан ба малакаи худташаққулёбӣ, мустақилона таҳия кардани барномаи фаъолияти психикӣ (руҳӣ), формулаҳои худталқинкунӣ алоқаманд месозанд. Масалан, Г.Д.Горбунов «дар маҷмӯаи худ “Муаллим худро идора мекунад” худтакмилёбиро чун раванди рушди мустақилонаю ҳадафнок ва муташаққил механизмҳои танзимкунандаи шуур дар сатҳи хусусиятҳои шахсият ва фаъолият баррасӣ кардааст» [117, с.62].

Муаллиф чунин меҳисобад, ки «рушди хусусиятҳои беҳтарини шахсият тавассути бунёду дастгирии ҳолатҳои зарурӣ амалӣ мегардад» [46, с.39].

Худтанзимкунии ҳолатҳои эҳсосӣ бешак чун мушкilotи муҳимми психологӣ дар қори омӯзгор мавҷуд аст. Аммо, раванди худтақомулӯбӣ бо ин маҳдуд намешавад.

Бисёре аз муҳаққиқон А.А.Бизяева, С.В.Кондратьева, В.А. Кривошеев, О.Ф.Меженцев, Т.С.Сечень ва дигарон қайд месозанд, ки қисмати марказии худтакмилёбӣ худихтиёрӣ аст.

Биноан ин фаъолиятро чун ихтиёрона амал кардан бо таркибҳои сохторӣ муайян кардаанд, кадоме, ки: худихтиёр будан-худшиносӣ-худистифодабарӣ маҳсуб мешаванд [22].

Истилоҳи “худихтиёрӣ” зуд-зуд истеъмол мешавад, ки зеро он «қобилияти предмети андеша карда тавонистани ҳуди натиҷа ва ҳулосаи фаъолияти зеҳнӣ бо кӯшиши фаҳмидани маънои онро мефаҳмонад» [94, с.276].

Худихтиёрӣ ба андешаи К.М.Леватина ин андеша дар бораи худ, дар бораи рисолати худ ва худистифодабарӣ, дарки вазифаҳои касбӣ аст [106].

Омӯзгор натиҷаи амалҳои худро бо мақсади дар назди худ гузоштааш муқоиса мекунад. Агар натиҷа ёро қонеъ насозад, вай воситаҳои навро мекобад ва ё дигар усулҳои амалро истифода мебарад. Бо баҳодихӣ ба амалҳои худ аз нуқтаи назари мақсаднокии амалӣ вай доимо худро ислоҳ мекунад ва ҳамин тариқ тарбия медиҳад, худро на танҳо ба маънии «баландбардории таҳассус», ҳамзамон аз «лиҳози ахлоқ низ ташаққул медиҳад» [106, с.82]. Ин ҳама доимо ислоҳ кардани худ (алоқаи мутақобила), ки бе он фаъолияти педагогӣ ғайриимкон аст ва он бино ба андешаи муаллиф дар заминаи худихтиёрӣ қарор дорад.

Инак, вақте мо оиди худихтиёрӣ дар фаъолияти омӯзгор ҳарф мезанем, онро дар назар дорем, ки беихтиёрӣ хусусиятҳои хоси худшиносӣ буда, барои худро ба даст гирифтани, шахсияту фаъолияти хешро нигоҳ доштан равона карда шудааст. Қадоме ки дар муайянсозии самтҳои минбаъдаи рушди шахс зухур мекунад.

Дар фаъолияти омӯзгор он на танҳо дар маърифати равандҳои руҳию қарорҳои шахсӣ ҳамзамон дар модуликунонии фаъолияти ақлонии мактаббача зоҳир мегардад. Ҳамин тариқ худихтиёрии равонашударо раванди педагогӣ мехонем. Намудҳои худихтиёрӣ вобаста аз самтнокиашон ҷудо мешаванд, ки инҳоянд: худихтиёрӣ, ки ба худ равона шудааст-худихтиёрие ки дигар нафар ва худихтиёрии илмӣ-назариявӣ, вақте така ба инъикоси як дониш мешавад, чун натиҷаи фаъолияти ботинии инсон дар дигар донишҳо, ки аз онҳо донишҳои сифатан нав ҳосил мешавад.

Дар таҷриба муоширати амалҳои худихтиёрии гуногуннамуд андарҳам мешаванд ва ядигарро бурида мегузаранд. Аз ин рӯ шинохту фарқ кардани онҳо мушкул аст. Ҳамзамон равшан нест, ки дар фаъолияти омӯзгор тамоми намуди худихтиёрӣ нишон дода шудааст.

Равандҳои худихтиёрӣ ба ҷараёни худтакмилёбии касбии омӯзгор таъсири ҳалқунанда мерасонанд. Маънии амалҳои худихтиёронро аз тағйири восита ва заминаи фаъолият бо мақсади худро идора кардан бо мақсади беҳтару пурратар

ноилшавӣ ба мақсад иборат аст. Ҳамин тариқ, худихтиёрии педагогӣ чун шакли диалог (гуфтугӯ) бо худ дар натиҷаи таъсири худтахлилӣ, самараноку асоснок сохтани мавқеъи худ ба вуқӯъ мепайвандад, ки дар натиҷа консепсияи “Ман омӯзгор” синтез шуда, услуби фардии фаъолияти касбӣ ташаккул меёбад.

Муҳимтарин асоси тасаввуроти сохторӣ дар бораи худтакмилёбии касбии омӯзгор мафҳуми сифатҳои аҳаммияти касбӣ доштаи омӯзгор махсуб меёбад. Ба асосноксозии ин профессиограммаи омӯзгор асарҳои олимони Ю.К. Бабанского, Ф.Н. Гоноболина, С.Б. Елканова, Ю.Н. Кулюткина, В.А. Сластенина бахшида шудааст.

Ф.Н.Гоноболина хусусиятҳои нисбатан муҳими касбӣ-шахсии омӯзгорро муайян кардааст, ки инҳоянд: «қобилияти фаҳмида тавонишани шогирд, қобилияти аз нав ҷобаҷогузории маводи таълимӣ ва ба таври дастрас фаҳмонида тавонишани он, қобилияти эҷодкорӣ, қобилияти зуд эътино кардан ба ҳолатҳои педагогӣ ва худро бемалол ба он ворид сохтан, малакаи диққати хонандагонро ба фанни худ ҷалб карда тавонишани, натиҷаи кори худро пешакӣ дида тавонишани» [45, с.17].

Дар асоси маводҳои зиёди воқеъӣ олим Ю.К.Бабанский гурӯҳбандии хусусиятҳои аҳаммияти касбӣ доштаи омӯзгоронро аз нуқтаи назари шахсиаш таҳия сохт [14].

Олим се гурӯҳи сифатҳои шахсии омӯзгорро ҷудо кардааст, ки инҳоянд:

- 1) шахсӣ.
- 2) сифатии бо фаъолияти таълимӣ алоқаманд.
- 3) сифате ки бо корҳои тарбиявии омӯзгор алоқаманд аст.

Доҳили ин гурӯҳи сифатҳо ба тариқи зайл таркиб ёфтаанд:

Гурӯҳи 1:

- а) талаботи корбарӣ бо бачагон;
- б) ҷаҳонбинии идеологӣ-сиёсӣ ва фарҳангӣ;
- в) тасмими педагогӣ, зудҳаракатӣ, эҳсоси навгонӣ, одоби педагогӣ;

г) серталабӣ ба худ ва дигарон.

Гурӯҳи 2

а) дониستاني фан;

б) малакаи баҳодиҳӣ ба сифати дониш ва малака;

в) малакаи ба нақша гирифтани кор, татбиқи ҳар гуна андеша, ташаккули шавқ, малакаи самаранок иҷро кардани нақша, татбиқи робитаҳои байнифанӣ, усули фардӣ, ташаккули малакаи таълими меҳнат.

г) дониستاني асосҳои психологӣ-педагогии таълим.

Гурӯҳи 3

«а) малакаи баҳо додан тавонистан ба натиҷаҳо;

б) банақшагирии корҳои тарбиявӣ, усули фардӣ дар тарбия;

в) дониستاني асосҳои тарбияи психоло-педагогӣ;

г) корҳои беруназсинфӣ аз рӯйи фанни таълимдодамешуда» [14, с.91-94].

Ю.Н.Кулюткин се гурӯҳи сифати шахсиятро ки барои омӯзгор аҳамияти касбӣ дорад ҷудо кардааст, инҳо «махз қобилияти шинохти олами ботинии инсон, қобилияти таъсири ҷоннок расонидан ба шогирд ва аз лиҳози эҳсос устувор будан, аниқ қобилияти худро ба даст гирифтани мебошад» [100, с.18-20].

Дар ин радиф ба назари мо харитаи аҳамияти касбии омӯзгор, ки дар дастури таълимии олим В.П.Симонова пешниҳод шудааст, аҷиб менамояд. Дар харита 4 қисмати фаъолияти педагогӣ ҷудо карда шудааст, ки инҳоянд. Қисмати якум “Нишонаҳои психологӣи шахсият чун фардиатнокӣ” сифатҳои зеринро муайян мекунад.

1. Пурзӯр, характери баробарвазн

2. Тамоюл ба пешвогӣ

3. Эътимодноки ба худ

4. Талабноки

5. Неки ва меҳрубони

6. Гипертимноки

7. Ҳассосият.

Дар қисмати дуюм “Омӯзгор дар сохтори муносибатҳои шахсӣ” бошад сифатҳои муҳими зерин муайян карда шудаанд:

1. Афзалияти услуби муоширати озодона бо хонандагон ва ҳамкорон:
2. Зиддиятҳои ночиз танҳо аз рӯи масъалаҳои принципиалӣ:
3. Баҳодиҳии муътадил
4. Кӯшиш ба ҳамкорӣ бо ҳампешагон
5. Сатҳи ҷудой (изолятсия) дар ҷомеаи меҳнатӣ, ки ба сифр баробар аст.

Дар қисмати сеюм «Нишонаҳои касбии шахсияти омӯзгор» хусусиятҳои зерини шахият муайян карда шудаанд:

1. Фазилати фарох ва озодона тасниф кардани мавод
2. Малакаи ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои психологиву синнусолии хонанда.
3. Суръати суҳанронӣ 120-130 калима дар як дақиқа, ифодаи дақиқ, саводнокии умумӣ ва таҳассусӣ.
4. Намуди зоҳирии хуб, имову ишораи ифоданок.
5. Мурочиат кардан ба хонандагон бо гирифтани номашон.
6. Ақсуламали фаврӣ ба ҳолат, дарёфтнокӣ.
7. Малакаи дақиқ ташаққул додани ҳадафҳо.
8. Малакаи ташкили тамоми хонандагон ба якборагӣ» [163, с.87-89].

Шиносоӣ бо профессиограммаи (барномаи касбии) таҳассуси худ яке аз шартҳои муваффақона худтакмилёбии омӯзгор аст. Тадқиқоти нисбатан ҷуқурро оид ба мушкilotи худрушдёбии касбии омӯзгор, ба назари мо аз ҷониби олимони С.Б.Елканов, К.М.Левитан ба ҷо оварда шудааст [55; 106].

Зери ибораи худтакмилёбии касбӣ омӯзгор С.Б.Елканов қорбарии бошууронаро аз болои худтакмилёбии шахсияти худ чун омӯзгори соҳибкасб дар назар дорад. Қадоме ки аз мутобиқсозии хусусиятҳои фардии худ ба талаботи фаъолияти педагогӣ иборат буда, ҳадафи он доимо баланд бардоштани салоҳияти

касбӣ ва тақомули хусусияти шахсии ҳеш аст [55]. «Худтарбиядиҳии касбӣ-меғӯяд муаллиф,-ба ғайр аз рушди дониши таҳассусиву касбӣ, малакаву қобилият тақомули бисёр аз сифатҳои ғайри ҳоси ин касб, ҳамзамон аҳаммияти иҷтимоӣ доштани шахсиятро пешбинӣ мекунад. Дар ин радиф як андоза “таҳассусикунонии” тамоми хусусиятҳои шахсӣ амалӣ мегардад» [55, с.7]. Ё чунин меҳисобад, ки «барномаи худтарбиядиҳии омӯзгор бояд тамоми талаботҳои асосии ихтисоси омӯзгориро нисбати шахсият инъикос созад. Биноан ба он шомил намудани самтҳои зеринро пешниҳод мекунад:

1. Тақомули сифатҳои умумишахсӣ (ғоявӣ-сиёсӣ, ахлоқӣ-эстетикӣ):
2. Тақомули сифатҳои махсус ва касбӣ, худомӯзӣ аз рӯйи ихтисос, рушди донишҳои касбӣ, малакаву қобилият:
3. Мутобиқсозӣ ва рушди хислатҳои фардӣ (фарҳанги ғайратмандӣ, рушди хусусияҳои зарури психологӣ):
4. Таҳкими саломатӣ» [55, с.22].

Барои донишчӯ-омӯзгори оянда донишҷӯ он басо муҳим аст, ки муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ танҳо шартӣ соҳибмаълумоти касбӣ шудан аст. Имрӯз ба ҷомеа омӯзгор лозим аст, нафаре, ки ҳадалимкон имконияту қобилияти ҳешро зоҳир мекунад. Нафари ҳаматарафа саводнок, шахси доимо тақмилдиҳандаи донишу малакаву маҳорати касбӣ, доимо корбаранда аз болои худ, кӯшишкунанда барои ноилшавӣ ба идеали педагогӣ зарур аст.

Тайёршавии омӯзгори оянда, устои касби худ аз донишчӯ аз худ чӣ гуна шахсият сохтанаш вобаста аст: нақшаву ниятҳои, талаботҳои кадомҳоянд? Фаъолнокиаш нисбати азхудкунии донишу малака чӣ гунаанд? Ё чӣ тавр мақсаднок, бошуурона ва муттасил аз болои худ кор мекунад. Мо дар таҳқиқоти худ ҳадафи бунёди сохтори муайяни сафарбарсозии донишчӯро ба худтақмилдиҳӣ пайгирӣ кардем, ки дар ин ҳолат ба донишчӯ муяссар мешуд:

1. Дар худ малакаи худмушоҳидакуниву худшиносиро тақомул диҳад.
2. Дар корбарӣ аз болои худ вазифагузорӣ кунад.

3. Бошууруна ба худтарбиядихӣ машғул ва рафтори хешро идора кунад, дар замири худ сифатҳои заруриро рушд диҳад.

4. Идора кардани ҳолати ҷисмониву руҳиашро омӯзад, аутотренингро азхуд мекард.

Бо баррасии мафҳуми “худомӯзӣ”, “худтарбиядихӣ”, “худтакмилёбӣ” дар адабиёти психологӣ-педагогӣ ва фалсафа, бо таҳлили усули корбарии олимони нисбати муайян сохтани моҳияти худомӯзии касб ва худтарбиядихӣ мо чунин меҳисобем, ки худтакмилёбии касбии омӯзгор-фаъолияти мақсаднок, муназзам, сатҳи ташкилиаш баланд ва эҷодкорона аст. Қадоме, ки аз мустақилона чуқуромӯзӣ ва фарох сохтани дониши касбӣ-педагогӣ, рушди малакаи омӯзгорӣ, қобилият, сифатҳои аз лиҳози касбӣ аҳаммиятдоштаи шахсият, дорони ҳадафи рушди бетанаффуси малакаи омӯзгорӣ ва тақомули шахсӣ иборат аст.

Шарти психологӣ худтакмилёбӣ чун яке аз самти эҷодиёти педагогӣ пеш аз ҳама хусусиятҳои шахсӣ ва сифати омӯзгор ба ҳисоб меравад, қадоме ки муносибати омӯзгорро ба рушди касбияти хеш (пурсишҳои касбӣ, талабноқӣ, ҳавасмандӣ ва тамоюл) ва имкониятҳои зеҳнии татбиқи ин равандро (тафаккур, қобилият ва ғайра) пешакӣ муайян месозад.

Шартҳои педагогӣ худтакмилёбии омӯзгор, донишу малакаи тахассусии ӯ, аниқтараш, омодагии назариявӣ педагогӣ вай маҳсуб мешавад. Дар сохтори худтакмилёбии касбии таҳиянамудаи педагог Р.П.Скулский [168] қисматҳои зерин муайян карда шудааст:

1. Худомӯзӣ (соҳиб шудан ба муваффақиятҳои илмӣ):
2. Омӯхтан ва ҷамъбасти таҷрибаи пешқадам:
3. Корҳои илмӣ-методӣ.

Аммо, худтакмилёбии касбиро ба назари мо бе фаъолияти худтарбиядихӣ тасаввур кардан амри муҳол аст. Қадоме ки аз худрушдёбии хусусияти шахсияти хеш, равандҳои психологӣ, сифату малакаи касбӣ иборат мебошад. Худтакмилёбии касбӣ бе шинохти омӯзгор нақши худро дар пешрафти ҷомеа

номумкин аст. Ин раванд дар заминаи шинохти касбият ҷойгир аст, кадоме ки аз шинохту баҳогузори инсон ба худ чун субъекти фаъоияти амаливу маърифатнокшавӣ ҳамчун шахсият, аниқтараш симои ахлокиву шавқмандӣ, идеалҳову шартӣ рафторро мемунад.

Худшиносӣ дар сатҳи “ман соҳибкасб” ба вучуд меояд. Омӯзгор рафтори касбияшро таҳлил мекунад, онро бо сабабу шартҳо муқоиса менамояд. Худи шарт ҷӣ аз нуқтаи назари талабот ба худ ва ҷӣ аз нуқтаи назари талаботи ҷомеа баҳогузорӣ мешавад.

Ҳамин тариқ, элементҳои асосии сохтори худтакмилёбии омӯзгорро мо чунин меҳисобем:

1. Худомӯзии омӯзгор.
2. Худтарбиядиҳии омӯзгор.
3. Рушди худшиносии касбии омӯзгор.

Ҳар як аз самтҳои худтакмилёбии омӯзгор хусусиятҳои тахассусии худро дорад. Аммо, ҳамаи онҳо ҳалли эҷодкоронаи масъалаҳои таълиму тарбияро пешбинӣ мекунанд. Аз ин нуқтаи назар муваффақона татбиқ кардани ҳар самт бо омодагии психологии омӯзгор ба худтакомулёбии касбӣ, ҳамчунин омодагии назаривию амалӣ таъмин мегардад. Аз ин пас ҳар яки ин самтҳои худтакмилёбии касбро нисбатан муфассал баррасӣ мекунем.

1. **Худомӯзии муаллим**, аниқтараш, ҷустуҷӯи мустақилона ва боҳабар будан аз маълумоти илмӣ-педагогӣ, ҳамчунин истифодаи он дар амалия ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон иддаои олим К.Д.Ушинский дар бораи он ки “омӯзгор чун мутахассис то он даме вучуд дошта метавонад, ки худ меомӯзад” [177], заминаи воқеӣ дорад.

Дар шароити имрӯзи рушди иттилооти илмӣ-техникӣ ягон аз муассисаи таълимӣ ба инсон чунин ҳаҷми донише ки ба тамоми ҳаёташ, ё ин ки дар муддати кам ё зиёд кофӣ бошад, дода наметавонад. Зеро, дониш зуд ахлоқан кӯҳна мешавад. Илова бар ин, дониши инсон сохтори динамикӣ буда, доимо

ивазшаванда ҳам аз лиҳози теъдоду ва ҳам муҳтаво аст. Аз ин рӯ, такмили муназзаму мақсаднок сохтори дониш буда яке аз таснифоти нисбатан муайяни шахсияти омӯзгор маҳсуб меёбад.

Ба таври муназзам такмил, рушд додану чуқур омӯхтани дониши касбӣ шарти муҳимми рушд ва “зеҳни педагогӣ”-и муаллим, самараноктарин воситаи худтакмилдиҳии касбӣ ва рушд ба ҳисоб меравад [168].

2. Худтарбиядиҳии омӯзгор-самти навбатии худтакмилёбии касбист. Мо ҷонибдори нуқтаи назари С.Б.Елканова ҳастем, ки худтарбиядиҳии касбии омӯзгор аз мутобиқшавии хусусиятҳои шахсии фардӣ ба талаботи фаъолияти педагогӣ иборат буда, ҳадафаш ба таври доимӣ баланд бардоштани салоҳияти касбӣ ва такмили хусусиятҳои шахсияти хеш аст [55].

Омӯзгор фаъолияти амалии худро бояд чун воситаи худтакмилёбӣ, чун тартиби машқҳои худрушддиҳӣ баррасӣ кунад.

Худтарбиядиҳӣ аз лаҳзаҳои пайдоиши барномаи аниқ-нақшаи тағйири шахсияти хеш оғоз мегардад. Дар заминаи ин барнома муқоисаи сатҳи рушди шахсияти хеш бо талаботҳо нисбати касб қарор дорад. Бо назардошти ин омӯзгор вазифаҳои аниқро назардошт намуда, ҳадафи фаъолияти худтарбиядиҳиро муайян месозад.

3. Рушди худшиносии касбии омӯзгор-қисмати зарури кори муаллим дар самти худтакмилдиҳии маҳорати касбӣ маҳсуб мешавад. Худшиносии касбӣ аз як тараф натиҷаи рушди психологӣ омӯзгорро барои ҳудаш қайд созад, аз ҷониби дигар ба сифати танзимкунандаи ботинии рафтор амал карда, яке аз шартҳои зарурии дохилии худрушддиҳии доимӣ дар фаъолияти касбӣ ба ҳисоб меравад.

Худшиносии касбӣ ба худ сохтори тасаввуротро дар бораи худ чун субъекти фаъолияти касбӣ (ман-концепсия), худбаҳодиҳии касбӣ, идеали касбӣ, шинохти аҳаммияти фаъолияти касбиро гирифтааст. Он дар натиҷаи зуҳури равандҳои беихтиёрӣ (хусусиятҳои хоси худшиносии ба худро дониш, 42

шахсияту фаъолияти хешро чун “предмет”, “таҷҳизот” доништан равонашуда ки дар муайян сохтани самтҳои минбаъдаи рушди шахсият зухур мекунад) ташаккул меёбад.

1.2. Шароитҳо ва омилҳои рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда

Имрӯз бо ташаббус ва иқдоми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба ғамхорӣ намудан ва беҳтар кардани шароити моддӣ ва иҷтимоии омӯзгорон як қатор тадбир ва чораҳои мушаххас андеша шудаанд, ки ба боло рафтани мавқеъ ва нақши омӯзгорон дар ҷомеаи муосири мо мусоидат намуда истодааст. Қабул шудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (2013) дар таҳрири нав, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар назди низоми маориф, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, мактабҳои олии ва кормандони соҳаи маориф, алаҳхусус, ҷомеаи омӯзгорон талабот ва вазифаҳои навро оиди таълиму тарбияи насли наврас мегузорад, ки он сифатнокии сатҳи донишҳои касбӣ, рушди маҳорати педагогӣ ва ташаккули салоҳияти касбии омӯзгоронро тақозо мекунад.

Дар ин гуна шароит масъулияти тамоми ҷомеаи педагогӣ баҳри беҳтар кардани таълиму тарбияи мактаббачагон ва омода намудани кадрҳои баланд ихтисос дар мактабҳои миёнаи касбӣ ва олии боло меравад. Мураккабшавии вазифа ва муҳтавои тарбияи ҷавонон дар давраи мураккабу пурихтилофи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва маънавии кишварҳои ҷаҳон сабабгори пурзӯршавии талабот ба шахсияти омӯзгор гардидааст.

Омӯзгор имрӯз бояд аз таҳсилоти муосир, сатҳи баланди рушди зеҳнӣ ахлоқӣ, ҷисмонӣ ва дониши чуқури бачагон бохабар бошад. Аз ӯ сатҳи касбияти баланд дар фаъолияти педагогӣ, фаъолнокии иҷтимоӣ, муносибати бошууронаву эҷодкорона ба меҳнати худ, малакаи ҳамкорӣ кардан бо хонандагон талаб карда мешавад.

Шартҳои муҳимтарини симои касбии омӯзгор бояд покизагии ахлоқ, некиву накукорӣ, олиҳиммати ботинӣ ва муҳаббат ба бачагон бошад.

Тайёр кардани чунин омӯзгори соҳибкасб вазифаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии омӯзгорӣ аст. Сохтори тарбияи кадрҳои педагогӣ бояд хусусияти рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва маънавии кишвар, ноилшавии пешрафти илмӣ-иқтисодӣ, илми педагогика ва амалияи мактабиро инъикос созад, омӯзиши назариявиро бо фаъолияти амалӣ омезиш намуда, робитаи мустақками раванди таълимро бо талаботи замони муосир татбиқ намояд. Вай бояд ба ташаккули ҳамаҷонибаи рушди гармоникӣ шахсияти омӯзгори оянда мусоидат намояд.

Муайян сохтани асосҳои илмӣ раванди омодагии касбӣ-педагогӣ ва таҳияи барномаи касбии (професиограмма) омӯзгор вазифаи муҳими илми педагогика дар давраҳои гуногуни рушди таҳсилоти миёнаи касбӣ ва олии педагогӣ дар кишвари мо буд, кадоме ки вазифаҳои асосии он, талаботу доираи донишҳои назариявӣ, номгӯи малакаву маҳорати педагогӣ, сифатҳои касбии шахси инъикос мекард.

Дар баробари ин имрӯз асосҳои психологӣ-педагогии эҳёи касбияти омӯзгор, ташаккули қобилиятҳои касбияш ҳанӯз пурра таҳия нашудаанд. Тадқиқотҳои фундаменталӣ то ба сатҳи натиҷаҳои амалӣ нарасидаанд ва дастраси умум нашудааст.

Омодагии касбӣ-педагогии омӯзгор дар муассисаҳои миёнаи касбии омӯзгорӣ аз сохтори бисёрсамтаю муттаҳидсозандаи сохтори нисбатан мустакилона, аммо ҳамбаставу сабабнокиашон якхелаи омодагиро мемонад, ки инҳоянд: ҷамъиятӣ-сиёсӣ, иҷтимоӣ-илмӣ, психологӣ-педагогӣ ва умумифарҳангӣ. Ҳар қисмати сохтори умумии тайёрии касбӣ-педагогии омӯзгори оянда вазифаҳои тахассусиро иҷро мекунад.

Омодагии ҷамъиятӣ-сиёсӣ мусаллаҳшавии омӯзгорони ояндаро бо дониш дар бораи арзишҳои умуминсонии ахлоқӣ, усули шинохти ҷаҳон, зуҳури ҳаёти ҷамъиятӣ, муносибати диалектикӣ ба шинохту азнавташаккулдиҳии ҳақиқатро

таъмин месозад. Кадоме, ки хангоми ахзудкунии сикли фанҳои гуманитарӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ амалӣ мешавад. Самтҳои асосии фаъолияти кафедраҳо ба омодагии ҷамъиятӣ-сиёсии муаллимони оянда, тайёрии донишҷӯён ба корҳои фаъоли касбӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ бояд равона шуда бошад.

Омодагии махсуси муаллимони оянда ба мусаллаҳшавии онҳо бо донишҳои чуқуру васеъ ва малакаи касбӣ аз рӯйи ихтисос, донишҳои муҳтаво ва усулҳои таълим равона карда шуда бошад. Кадоме ки асоси фанни таълимӣ дар мактаб ва малакаи касбӣ ба ҳисоб меравад.

Омодагии психологӣ-педагогӣ ва методӣ донишҷӯёнро бо дониши асосҳои илми педагогика, психологияи умумӣ, психологияи синну солӣ ва педагогӣ, назарияву методикаи корҳои тарбиявӣ, таҳлили психологӣ, маданияти педагогӣ, методикаи хусусӣ мусаллаҳ ва тайёрии онҳоро ба корҳои таълиму тарбия дар мактаб таъмин месозад.

Тайёрии умумифарҳангӣ рушди таълимиву ҷисмонии муаллимони ояндаро таъмин менамояд.

Яке аз қисматҳои асосии сохтори таълиму тарбияи омӯзгор дар коллеҷҳои омӯзгорӣ тайёрии умумипедагогӣ ба ҳисоб меравад. Сохтори тайёрии умумипедагогӣ ҷузъҳои зеринро фароғир аст: омодагӣ аз рӯйи назария ва таърихи педагогика, тайёрии назариявӣ ва амалӣ дар раванди машғулиятҳои таълимӣ аз рӯйи фанҳои сикли педагогӣ, тамоми намудҳои фаъолияти педагогӣ ва корҳои беруназаудиторӣ: ташаккули сохтори донишҳои умумипедагогӣ ва малака: тайёрӣ дар ҷодаи методология ва методҳои илми педагогӣ, тайёрии дидактикӣ, омодагӣ ба корҳои тарбиявии беруназсинфӣ ва фаъолияти ҷамъиятӣ-педагогӣ.

Омодагии сохторофаранда ва нишонаҳои омодагии умумипедагогӣ интегратсия (муттаҳидшавӣ) ва татбиқи тамоми вазифаҳо, барқарор кардани робитаҳои зич бо тайёрии ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва тахассусӣ-илмӣ, ҳамкорӣ бо тайёрии психологӣ, методӣ, ноилшавӣ ба ягонагии ҳадафу вазифаҳои тамоми сохтор ва қисматҳои алоҳидаи тайёрии умумипедагогӣ (ташаккул додани

шахсияти ҳамаҷониба рушдёфтаи омӯзгор) муҳтавои онҳо, усул ва мавҷудияти робитаҳои функционаливу генетикӣ байни қисматҳо маҳсуб меёбанд.

Принсипҳои умумии методологии сохториву мукаммалнокии тайёрии умумипедагогии омӯзгорони оянда бо муҳимтарин принсипҳои ҳамкориҳои умумӣ, хоса муҳтавои усулҳои тайёрии мустақилона муттаҳид мебошад. Муҳтавои тайёрии педагогии донишҷӯёни коллеҷҳои омӯзгорӣ робитаи ҳамдигарии се қисмат: умумӣ, махсус ва фардиро дарбар мегирад.

Якум дар раванди омӯзиши фанҳои меъёрӣ ва ҳатмии педагогӣ ба даст меояд, кадоме ки моҳияти раванди педагогиро, қонуният, принципу усулҳои таълиму тарбия, роҳҳои ташкили илмии чараёни таълиму тарбияро мекушояд.

Дуюм фанҳои педагогӣ, кадоме ки аз ҷониби факултетҳо бо дарназардошти хусусияти ихтисосҳо интихоб карда мешаванд.

Сеюм кори мустақилонаи донишҷӯён аз рӯйи шавқмандӣ, ки ба рушди қобилияти эҷодии мустақилона ва услуби фардии фаъолият равона карда шудааст.

Сохтори дониш аз рӯйи фанҳои сикли педагогӣ, ки шомили муҳтавои тайёрии касбии омӯзгорон дар коллеҷи омӯзгорӣ аст, метавон дар намуди қисматҳои ба ҳам пайвасти зерин тасаввур кард.

1. Дониши методологӣ кадоме ки имкон медиҳад мустақилона ба чараёнҳои мураккаби азнавсозии таълиму тарбия, азхудкунии методологияи раванди мукаммали педагогӣ, қонуниятнокии онҳо, қувваҳои ҳаракатдиҳанда, ҳилофатҳо рӯ оварда шавад. Аниқтараш, ба ҳамаи онҳое, ки ба даст калиди қабули қарори аз лиҳози касбият асоснокшуда, ғайристандартӣ ва навгонихоро доранд, ин гуна имкониятро медиҳад. Мутобиқ ба омӯзиши фанҳои психологӣ-педагогӣ ба таври эмпирикӣ қайдшавандаи зухуроти фарҳанги методологӣ дар ниҳоди донишҷӯён инҳоянд: малакаи истифода бурдани мафҳумҳои асосие ки ташаккулдиҳандаи устухони концептуалии илми педагогика аст; қабули муқаррароти гуногуни тарбия чун зинаи баромадан аз номуайяниҳо ба

дақиқкорӣ; дастур барои азнавташкилдихии назарияи педагогӣ ба услуби фаъолияти донишандӯзӣ; талабот нисбати азнавсозии амалияи тарбия ба сохтори мафҳумӣ-истилоҳии педагогика; кӯшиш нисбати муайян сохтани ягонагӣ ва муттасилии дониши психологӣ-педагогӣ дар рушди таърихӣ он; муносибати танқидона ба ҳолатҳо, далелҳо дар сатҳи шуури муқаррарии педагогӣ; беихтиёрӣ дар бораи шартӣ раванд ва натиҷаҳои фаъолияти шахсии донишандӯзӣ, ҳамчунин ҳаракати андешаи дигар иштирокдорони раванди таълиму тарбия; раддияҳои исботшавандаи мавқеъҳои зиддиилмӣ дар ҷодаи инсоншиносӣ; «фаҳмиши вазифаҳои ҷаҳонбинӣ, инсондӯстии педагогика ва психология дар ҷомеа» [155, с.11-12].

2. Дониш дар бораи моҳият ва хусусиятҳои раванди тарбия. Ташаккул ва рушди шахсият зери таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ ба вуқӯъ мепайвандад. Ба ҳар он чизе ки инсон дучор меояд-одамони атроф, амвол зухуроти табиат ва ҳаёти ҷамъиятӣ, ба шуур ва рафтор, хоҳишу талабот ва симои маънавии инсон таъсири муайян мегузорад.

Ба омилҳои объективии тарбия заминаи моддӣ-техникии ҷомеа, муҳити табиат ва иҷтимоӣ, осори ирсият, сохтори таъсири муташаккили тарбия дар мактаб, оила ва муассисаҳои беруназмактабии бачагона, ҳадаф ва муҳтавои тарбия мутааллиқ аст. Фаъолияти тарбиявии мақсадноку муназзам ташаккул ва рушди шахсиятро ба таври боварибахш таъмин месозад. Омӯзгор бояд натиҷаҳои тарбияро ба модули дарорад. Барои ин ўро ҳадафи дақиқ доштаниш, доништан ва воситаҳои зарури услуби расидан ба ҳадаф зарур мебошад.

Ҳадаф ва вазифаи тарбия дар худтобеияти муайян қарор дорад. Агар ҳадафи тарбия натиҷаи ба нақшагирифташавандаи ташаккули шахсият, кадоме ки дар натиҷаи таъсири махсуси педагогӣ ҳосил шавад, пас вазифаи тарбия сохтори шарту талаботро пешбинӣ мекунад, ки иҷрои он ба ноилшавии мақсади гузошташуда мусоидат мекунад.

Дар ҷараёни таъсири тарбиявӣ бо шахсият чӣ ҳодиса рух медиҳад?

Якум, дар чараёни фаъолият таҳти роҳбарии мураббӣ дар ниҳоди шогирдон малакаву маҳорати меҳнату рафтор ташаккул меёбад. Аммо, ин рафтор бешуурона буда метавонад, агар таъсири махсус ба ташаккули шуур аз мадди назар дур монад, агар фаъолияти тарбиявии омӯзгор ба шуурнокӣ, бо эҳсоси мусбии тарбиятгар таҳким наёбад.

Дуюм, дар чараёни тарбия дар ниҳоди мактаббачагон назар ба муносибатҳои муайян ташаккул меёбад. Аммо, ин назару муносибат низ метавонанд заиф ва вобаста аз омилҳои тасодуфӣ бошанд, дар ҳолате ки агар бо таъсири яқвақта ба шууру эҳсоси тарбиятёбанда таҳким баҳшида нашавад.

Сеюм, дар чараёни тарбия дар ниҳоди хонанда на танҳо нигоҳҳою муносибатҳои ҷудокардашуда ба ин ё он самти ҳақиқат, ҳамзамон сохтори назару муносибат ташаккул меёбад, кадоме ки зимнан ба мавқеи ҳаётии муайян табдил меёбад. Ҳарчӣ мавқеи шахс фаҳмою муттасил бошад, ҳамон андоза таъсири гуногуни манфии ин ё он зухуроти муҳити зист ба шахсият заиф мегардад.

Тарбия раванди мураккабу бисёрҷанба аст. Мураккабии он бо бисёр омилҳои марбут бо тағйиротҳои ба вуқӯъпайвандии синнусолӣ дар рушди шахсият дар назарҳо, муҳокимаҳо, эҳсосот; хусусиятҳои рушди фардӣ-психологии шавқмандӣ, қобилият, хотира, ирода, характер ва ғ.: таъсири манфии омилҳои алоҳидаи ҳақиқат муайян карда мешавад.

Чараёни тарбия роҳбарии ҳаррӯзаро талаб дорад, ки муваффақияти он аз шинохти объекти тарбия, сатҳи ибтидоии тарбиятнокии он, хусусиятҳои синнусоливу фардӣ, аз мавҷудияти ҳадафи аниқ, вазифаву нақшаи фаъолияти тарбиявӣ, аз асоснокии интиҳоби воситаю усулҳои тарбия ва муназзам ба ҳисобгирии натиҷаҳои фаъолияти тарбиявӣ, ки дар тағйири шууру рафтори тарбиятгирандагон зоҳир мегардад, алоқаманд аст. Дуруст бурдани роҳбарии педагогӣ дар тарбияи шогирдон рушди ҳамаҷонибаю мустақилияти шогирдон, ҳавасмандсозии ташаббусро пешбинӣ мекунад. Зеро, кӯшиш ба мустақилшавӣ хоси қўдакон аст.

3. Дониш дар бораи моҳияти таълим, муҳтавои таҳсилот, принципҳо, усулҳо, воситау шаклҳои ташкилии таълим.

Таълим намуди махсуси фаъолияти донишандӯзӣ буда, дар раванди он хонанда таҳти роҳбарии омӯзгори соҳибдониш, соҳибмалакаву маҳорат ва соҳиби таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ мегардад. Раванди таълим маҷмӯи амалҳои бошуурунаи ба ноилшавии натиҷаҳои нияткардашуда маҳсуб мешавад. Вай бо ҳаракати шогирд бо роҳи аз бедонишӣ ба соҳибдонишшавӣ, аз номукаммалӣ ба мукаммалӣ, ҳулосаи донишомӯзӣ, малакаю маҳорат вобаста аст.

Вазифаҳои асосии таълими замони муосир ташаккули муносибати бошуурунаву фаъолони хонанда ба таълим, дар ниҳоди онҳо рушд додани шавқмандии устувор ба донишандӯзӣ ва талабот дар мустақилона пурра кардани дониш; одат кунонидан ба фарҳанги меҳнати зеҳнӣ ва ғ. мебошад.

Дидактикаи ватанӣ характери тарбиятдиҳандаи таълимро чун яке аз қонуниятнокии муҳимтарин баррасӣ мекунад. Таълим доимо бо муҳтаво, шаклҳои ташкилӣ, усулу воситаҳои таълиму омӯзишро тарбия медиҳад. Зеро, нақши ҳалқунанда дар таъсири тарбиявии таълим ба омӯзгор мутааллиқ аст.

Қонуниятҳои умумии таълим ки дидактика тадқиқ мекунад, хусусиятҳои аниқи таълими фанҳои алоҳидаро фаро нагирифтааст. Кушодани ин хусусиятҳо чун муайянсозии муҳтавою усул ва шакли таълим ҳамзамон мушкilotи тарбиявии фанҳои ҷудогона, ҷанбаи методикаҳои фанниро ташкил медиҳад.

4. Дониш дар бораи маҳорати педагогӣ ва техникаи меҳнати педагогӣ.

Бо таҳлили фаъолияти омӯзгорон ва пеш гузоштани талаботи муайян ба онҳо бояд ягон намунаро ба инобат гирифт, ки тартибдиҳандаи он идеале ҳастанд, ки бояд барои расидан ба он кӯшиш кард. Намуна аксаран дар заминаи таҷрибаи шахсии аз адабиёти педагогӣ гирифташуда таҳия карда мешавад. Субъектнокии ин гуна муносибат маълум ва аз бисёр ҷиҳат аз сатҳи донишу фарҳанги умумии педагогии инсон вобаста аст. Аз ин рӯ, табиист, ки ин ҷо саволи

зерин ба миён меояд: оё нишондиҳандаҳои илман асоснокшуда ва ба таври кофӣ об'ективи малакаи педагогиро таҳия кардан мумкин аст?

Бисёре аз муҳаққиқон бо муқаррарсозии принципҳои баҳогузорӣ ба меҳнати омӯзгорӣ, қайд месозанд, ки истифодаи онҳо дар сатҳи муайян аз мустақилияти муаллим, хусусиятҳои характери ӯ, ғайрату усули кораш вобаста аст.

Раванди таълим ва тарбия хушоҳангӣ дар истифодаи воситаҳои усулҳои таъсиррасонии педагогӣ, муносибати эҷодкорона ба ҳалли масъалаҳои дар ҳолатҳои такрорнашавандаю мураккаби педагогиро талаб дорад. Ба ин нигоҳ накарда дар фаъолияти муаллим малакаи умумии қонунӣ ва ба таври об'ективӣ муқарраршуда вучуд дорад.

Ин сифатҳоро бояд чудо кард. **Якум** барои мавҷуд будани меъёри муайян, ки барои ноилшавӣ ба он кӯшиш кардан мумкин аст. **Дуюм** барои муайян кардани баҳогузорӣ ба фаъолияти муаллим, сеюм то ки дар ҷараёни омодагӣ ва тақмили ихтисоси омӯзгорон доништа шавад, ки чиро бояд омӯхт, ба чӣ омода кардан зарур аст, чӣ пешниҳод карда шавад?! Ин сифатҳо дар адабиёти педагогӣ номбар карда шудаанд.

Пешрафти кори омӯзгор аз рӯйи кадом “нишондиҳандаҳо” баҳогузорӣ мешаванд? Пеш аз ҳама сатҳи донишу малакаи баланди хонанда, сатҳи тарбиятнокию мустақилияти ӯ ба инобат гирифта мешавад. Агар дониши хонанда ва пешрафти ӯ суст бошад, бо вучуди муаллим аз усулҳои замонавии таълим огаҳу дарсҳояш зоҳиран самаранок бошанд ҳам, дар бораи маҳорату малака ҳарф задан нашояд. Аммо бо муайян сохтани сифати дониш ва рушди умумии хонанда шартҳои амиқро ба инобат гирифта, зимнан пешрафти хонандаро пайгирӣ кардан лозим аст.

Маҳорати омӯзгор пеш аз ҳама дар малакаи ташкили раванди таълиму тарбия ба он шакле ки дар ҳолати шароити номусоид ҳам сатҳи зарурии тарбия, рушди дониши хонанда ба даст ояд. Омӯзгори соҳибмаҳорат метавонад ба

хонанда махсус муносибат кунад, андешаи ўро ба кор андозад, ўро ба ҳаяҷон оварад. Ин гуна омӯзгор фанни худро хуб медонад. Аммо, ин кам аст, то ки омӯзгори соҳибкасб гардад. Бояд донишро то ба зехни хонанда расонд. Ин аз омӯзгор кувваву заҳмати зиёд, ба таври мунтазам аз болои худ кор карданро талаб мекунад. Давраҳои ин роҳ чунинанд: мушоҳидаи кори омӯзгорони соҳибкасб ва худомӯзӣ, худтаҳлилӣ, таҳияи элементҳои алоҳидаи техникаи меҳнати педагогӣ, ҷамъбасти таҷрибаи шахсӣ ва таҷрибаи ҳамкасбон.

Дар касби омӯзгорӣ мураккабтарин амал малакаи роҳ ёфтан ба дили бачагон аст. Ин бошад танҳо тавассути хуб донишмандии шогирдонӣ худ даст медиҳад. Омӯзгори мушоҳидакор, дорои фарҳанги педагогӣ тамоми синфро ба якборагӣ ва ҳар хонандаро дар алоҳидагӣ мебинад. Ў рафтори дуруст ва нодурусти шогирдонашро фарқ карда метавонад. омӯзгори соҳибкасб ба таври олимона мушоҳида карда метавонад, олами ботинии шогирдонашро ҳамчун руҳшинос дарк мекунад. Ин гуна омӯзгор беихтиёр эҳсос мекунад, ки дар ҳар ҳолати аниқ чӣ гуна рафтор бояд кард?! Омӯзгори соҳибкасб усулҳои таъсиррасониро ба бачагон медонад, завқи онҳоро бедор мекунад, шавқу ҳаваси онҳоро ҳам дар соатҳои дарсӣ ва ҳам берун аз дарс қонеъ месозад.

Малакаи омӯзгор на танҳо аз интихоби бомаҳорати усулу роҳҳои пешниҳоди ғояу назар, андеша, донишмандии воситаҳои техникаи педагогӣ, ҳамзамон пеш аз ҳама дар қобилияти бунёди ягонагии ҳақиқии назарҳо ва эътиқодҳо бо хонандагон, бо онҳо барқарор кардани муносибати самимона дар раванди ташкили таълим, истироҳат ва маишат иборат аст. Ин малака дар заминаи бодикқатона омӯхтани сохтори дохилӣ ва динамикаи ҷомеаи талабагон ҳосил шудааст. Ин ягонагӣ нисбатан пурра дар муоширати омӯзгор бо бачагон зоҳир мешавад. Маҳорати пайдо кардани калимаи зарурӣ ва ба он додани ранги эҳсосӣ, малакае ки вақти зарурат ба худ гирифтани дарду алам ва дардошно будану онро бо ҳарф, сохтор, набзи сухан, дар оҳанг ифода кардан шартӣ

муҳимми таъсири мукаммали эҳсосии педагог ба шахсият ва ҷомеаи меҳнатӣ маҳсуб меёбад.

Дар муҳтавои омодагии касбии омӯзгорон ҳамзамон донишҳои зерин ворид карда шудаанд:

1) асосҳои психологии ташаккули дониш, хусусиятҳои синнусоливу психологии мактаббачагон;

2) усулу роҳҳои муайян сохтани сатҳи тарбиятноки ва таълимнокии мактаббача, рушди тафаккур, малакаву маҳорати донишандӯзӣ, ҳавасмандӣ ва тамоюлҳо, усулҳои омӯзиши шахсияти мактаббача ва хонандагони синф, таҳияи характеристикаи психологӣ-педагогӣ ба хонанда ва аъзои синф;

3) назария ва методикаи корҳои роҳбари синф: шаклу усулҳои ташкили ҷомеаи шогирдон;

4) маданияти педагогӣ, эстетика;

5) усулҳои таҳлили самаранокии меҳнати омӯзгории хеш; шакл ва усулҳои хулосаю паҳн кардани таҷрибаи пешқадами педагогӣ;

6) шаклу усулҳои ташкили корҳои беруназсинфӣ бо хонандагон;

7) муҳтаво ва усулҳои ташкили худтарбияёбии хонандагон;

8) усулҳои тадқиқоти илмӣ-педагогӣ, ба расмиятдарории натиҷаҳои он ва ғ.

Қисмати таркибии тайёрии умумипедагогӣ ташаккули сохтори малакаву маҳорати психологӣ-педагогӣ маҳсуб мебошад. Омӯхтани малакаи психологӣ-педагогӣ барои муаллим басо мушкул аст.

Дараҷаи ташаккулнокӣ ва сатҳи рушди он аз бисёр омилҳо вобаста мебошад, ки байни онҳо сохтори донишҳои касбӣ, таҷрибаи кори педагогӣ ва сифатҳои шахсии омӯзгор: муносибати танқидона ба дониш, маҳорати касбии худ, талаботи саҳт ба натиҷаи корҳои худ, ба норасоиҳо оштинопазир будан, ҷустуҷуи навгониҳо, муносибати эҷодкорона ба кор, фаҳмиши рисолати касбии хеш, кӯшиш ба худтакомулдиҳии доимӣ, муташаккилӣ, меҳнатдӯстӣ, тамоюли

педагогии андеша, илтифот, интизомнокӣ, иҷрои ухдабароёнаи корҳо, кӯшиш нисбати то ба охир бурдани кор мақоми муҳимро ишғол мекунад.

Малакаву маҳорати психологӣ-педагогӣ элементҳои (қисматҳои) таркибии соҳибкасбии омӯзгор аст. Онҳо дар раванди таҳсилоти мактаби олий-машғулиятҳои лексионӣ, семинарҳо, дар чараёни фаъолияти бевоситаи педагогӣ, мушоҳидаи мақсаднок ва ҷамъбасти таҷрибаи кории омӯзгорон, аз лиҳози танқидӣ аз нав андеша кардани таҷрибаи ҳеш, муносибати эҷодкорона ба фаъолияти омӯзгорӣ ташаккул меёбанд.

Соҳибмалакашавии омӯзгор аз солҳои донишҷӯӣ оғоз мегардад. Ин омил ҳамон вақт муттасил мегузарад, ки агар донишҷӯ дар азхудкунии донишҳои психологӣ-педагогӣ, аз худ кардани малакаву маҳорат, назарияву усули корбариро аз рӯйи касби интихобкарда ва ҳосил кардани сифатҳои барои омӯзгор зарурӣ қувваи бештареро сафарбар созад.

Ин ҷо робитаи омодагии умумипедагогиро бо тайёрии психологӣ-методи омӯзгор баррасӣ мекунем.

Барои ин мақоми фанҳои гуногунсикли психологӣ-педагогиро дар сохтори тайёр кардани омӯзгор баррасӣ менамоем.

Дар курси “Психологияи умумӣ” чунин масъалаҳои муҳим ба монанди моҳияти иҷтимоӣ-таърихӣ ва сохтори шуур, сохтори шахсият ва зухури асосии психологии он, равандҳои психологии шахсият, сохтори фаъолият ва таснифи (характеристикаи) намудҳои гуногуни фаъолият; асосҳои психологии фаъолияти донишандӯзӣ, ҷодаи эҳсосӣ-иродавии шахсият; хусусиятҳои фардӣ-психологии шахсият қушода мешаванд.

Рисолати “Психологияи синнусолӣ ва педагогӣ” мусаллаҳ сохтани донишҷӯён бо донишҳои рушди қонуниятҳои асосии психологияи бачагон, хусусиятҳои муҳимтарини психологияи хонандагони хурдсолу калонсоли мактабӣ, дониши психологияи таълиму тарбия, психологияи фаъолияти педагогӣ ва шахсияти омӯзгор мебошад.

Дар ин курс диққати асосӣ ба ҳамбастагии рушд, таълиму тарбия, таснифоти қувваи пешбарандаи рушди шахсият дар раванди таълиму тарбия, муттаҳидсозии хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии шахсият, асосноксозии усулҳои тарбияи шахсияти хонанда ва ҷомеаи хонандагон нигаронида шудааст. Донишҷӯён талаботи психологиро ба шахсияти омӯзгор омӯхта, бо қобилиятҳои зарурӣ дар фаъолияти педагогӣ, бо нишонаҳои асосии услуби фардии омӯзгор ошно мегарданд.

Ҳадафи курси махсуси “Асосҳои психодиагностика” мусаллаҳ сохтани донишҷӯён бо донишҳои махсуси алоқаманд бо таҳияи назария, методология ва усули баҳогузори амиқ ба хусусият, ҳолат ё сатҳи рушди психологӣи шахс ва ё гурӯҳ ноилшуда маҳсуб меёбад. Донишҷӯён бо асосҳои кори руҳшинос чун таҳлиси дар сохтори маориф шинос гардида, оиди масъалаҳои, ки психодиагностикаи амалӣ ҳаллу ҷавоб мекунад тасаввурот пайдо мекунад, усулҳо ва талаботҳои ба онҳо пешниҳодшавандаро меоранд, ба тестҳои дар психодиагностика истифодашаванда шинос мешаванд. Ҳамзамон бо мушкилоти алоқаманд бо истифодаи онҳо ошноӣ пайдо мекунад.

Вазифаи курси махсус аз омодасозии омӯзгорони оянда ба фаъолияти марбут бо омӯзиши мустақилонаи хусусиятҳои психологӣи мактаббачагон иборат аст.

Усули таълими фан ҳамчунин дар омодасозии касбии омӯзгорон нақши муҳимро мебозад. Ин фанни мустақилона буда, дар асоси қонуниятҳои умумидидатикӣ вазифаҳои таҳассусӣ, принципҳо, муҳтавою шакл ва усули таълими фанни дақиқ кушода мешавад.

Курсҳои методикаи таълими фанҳо донишҷӯёнро бо донишҳо оиди вазифаю принципҳо, шаклҳои усулҳои аниқи таълиму тарбияи хонандагон аз рӯйи фанни муайян, дар онҳо ташаккул додани ҷаҳонбинии илмӣ тавассути фанни аниқи таълимӣ мусаллаҳ месозад. Ҳамин тариқ, омодагии умумипедагогӣи донишҷӯён дар ниҳоди омӯзгорони оянда ташаккул додани

сохтори донишҳои умумипедогогӣ ва малака, рушди тафаккури педагогӣ, ташаккули сифатҳои касбӣ-педагогии шахсиятро ташаккул медиҳад. Дар ин радиф он тамоми қисматҳои омодагии касбӣ-педагогии донишҷӯёнро танзим менамояд.

Сохтору муҳтавои омодагии умумипедогогии омӯзгор аз рӯйи нақшаи таълим, барномаҳои таълимӣ, дастурҳои таълимии фанҳои педагогӣ муайян карда мешавад. Аз ин пас ҳолати омодагии умумипедогогии донишҷӯёнро дар нақшаҳои таълимии факултетҳои педагогии коллеҷҳо баррасӣ мекунем.

Курсҳои “Педагогика” дар сохтори омодагии умумипедогогии омӯзгор муҳим арзёбӣ мешавад. Вай дар нақшаи таълими тамоми факултетҳои педагогӣ ба сифати меъёр ворид карда шудааст. Курси “Педагогика” дар худ низоми пешқадами илмҳои педагогии методологиву назарияӣ, масъалаҳои асосии ташкили раванди таълиму тарбияро дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ таҷассум кардааст. Вай дар тайёрсозии омӯзгорони оянда дар амалисозии вазифаҳои иҷтимоӣ-педагогии онҳо нақши муҳим мебозад.

Элементи муҳимми курси омодагии умумипедогогии омӯзгорон курси “Таърихи педагогика” маҳсуб меёбад. Аммо, ин курс танҳо дар ихтисоси таърих дар семестри дуюми курси якум омӯхта мешавад.

“Таърихи педагогика” фанни таълими илмӣ дар бораи рушди ҷамъиятии ғояҳои педагогӣ ва таҷрибаи мактабӣ буда, омӯзиши курс дар ҳалли чунин вазифаҳои муҳим ба монанди мусаллаҳсозии донишҷӯён бо усулҳои илмии муносибати таърихӣ ба фаҳмишу таҳлили зухуроти муҳимтарини педагогӣ, ташаккули маҳорати дуруст баҳогузорӣ кардани осори педагогии гузаштагон кумак мерасонад. Вай ҳамчунин ба ташаккули шахсияти омӯзгорони оянда таъсири калони тарбиявӣ мерасонад. Ин ҳолат дар он зухур меёбад, ки кушодани тақдири гузашта ба барқарорсозии шахсияти омӯзгор-мураббии оянда таъсири хуб нарасонида наметавонад. Ҳамин тариқ, муҳтавои курси “Таърихи

педагогика” дорoi имкониятҳои хуб барoi ташаккули тафаккури педагогӣ, фарох гардонидани ҷаҳонбинии педагогиро дорост.

Мо чунин меҳисобем, ки омӯзиши ин курс набояд омӯзиши “Педагогика”-ро пешдастӣ кунад, зеро, таҳлили дар заминаи далелҳои эътимодноки таҳқиқшудаи назарҳои педагогӣ, ғояҳо, консепсияи гузашта то азхудкунии низомҳои асосии илмии педагогика, амалан имконнопазир аст.

Омӯзиши “Таърихи педагогика” то шиносшавии донишҷӯён бо ҳуди раванди педагогӣ, бо асосҳои назарияи педагогӣ ба расман омӯхтани дониш мебарад.

“Асосҳои малакаи педагогӣ”-фаннест, ки дар ихтисосҳои аксари коллеҷ омӯхта, моҳияти малакаи омӯзгори оянда ва роҳҳои ташаккули онро баррасӣ мекунад. Диққати асосӣ дар ин курс ба сохтори корбарӣ оид ба дар ниҳоди омӯзгорон рушд додани фарҳанги тафаккур, муошират бо хонандагон, қобилият ба мустақилона танзим кардани рафтори хеш равона карда шудааст. Дар ин радиф, ба элементҳои тренинги таҷҳизоти психофизикии омӯзгор ва тренинги педагогӣ мақоми муайян дода шудааст, ки модулкунони ҳолатро дар ҳалли масъалаҳои касбиро пешбинӣ мекунад.

Курс аз чор қисм иборат аст. **Қисми 1-ум** “Малакаи педагогӣ ва аҳаммияти он” моҳияти маҳорат ва роҳҳои барқароршавию истифодаи онро баррасӣ намуда, донишҷӯёнро бо устодону заҳмати муаллимони гузаштаву имрӯза шинос месозад.

Қисми 2-юм “Техникаи педагогӣ чун элементи маҳорати педагогӣ” асосҳои техникаи педагогиро чун шакли ташкили рафтори муаллим, нутқи омӯзгор чун шартҳои маҳорати педагогӣ мекушояд. Донишҷӯён бо усул ва техникаи танзими эҳсоси худӣ, бо машқҳои назорату ислоҳи сутунмӯҳра, нишастан, роҳгардӣ, талабот ба мимика ва пантономикаи педагог ошно месозад. Вазифа, хусусияти нутқи педагогӣ роҳҳои худтакомулёбиро меомӯзанд.

Қисмати 3-юм “Маҳорати ҳамкории педагогӣ” масъалаҳои фарҳанги муоширати омӯзгор ва хонанда, усулҳои ҳамкории коммуникативӣ дар раванди педагогиро баррасӣ мекунад. Донишҷӯён чунин мафҳумҳоро ба монанди “одоби педагогӣ” “диққат ва мушоҳидаронии омӯзгор”, “тасаввуроти муаллим” роҳҳои тарбияи онҳо, донишҷӯён асосҳои муоширати педагогиро азхуд меkunанд.

Қисми 4-ум “Маҳорати омӯзгор дар идоракунии раванди таълиму тарбия” моҳияти малакаи омӯзгор дар дарс ва моҳияти маҳорати мураббиро кушода медиҳад. Дар ин қисмат омӯзгорони оянда идоракунии эҳсосоти эҷодии худ, интиҳоби маводҳои таълимиро барои дарс, ҷоннок сохтани фаъолияти донишдӯзии хонандагонро дар дарс, корбарӣ дар тахтаи синф ва хулоса кардани таҷрибаи педагогӣ, гузаронидани сӯҳбати алоҳида бо хонандаву волидонии вай, таҳлили он ва ғайраро меомӯзанд.

Курси “Педагогика ва методикаи корҳои тарбиявӣ” кадоме ки таи ду семестр омӯхта мешавад, иттиҳоди курсҳои “Педагогика ва методикаи корҳои тарбиявӣ” маҳсуб меёбад. Охири идомаи мантиқии қисми “Назари тарбия” дар курси “Педагогика” ба ҳисоб рафта, ба таври органикӣ бо таҷрибаи педагогии донишҷӯён мепайвандад. Вазифаи вай таъмини омодагии ҳаматарафаи омӯзгорони оянда ба корбарӣ бо хонандагон аст. Рисолаташ фарох кардани дониш ва малакаи донишҷӯён дар ҷодаи назари методика ва техникаи корҳои тарбиявӣ ташаккули малакаи эҷодкорона ҳаллу ҷавоб кардани вазифаҳои тарбиявӣ мебошад.

Дар курси “Методикаи корҳои тарбиявӣ” доираи масъалаҳои зерин - усулҳои омӯзиши хонандагон ва ҷомеаи шогирдон, усули банақшагирии корҳои тарбиявӣ, усулҳои ташкили намудҳои гуногуни фаъолияти мактаббачагон баррасӣ мешавад. Дар ин курс диққати асосӣ ба ҳисобгирӣ ва баҳогузориҳои натиҷаҳои кори тарбиявӣ, меъёрҳои самаранокии он, паси сар намудани расмийтчиӣ ва мӯҳтавои ташкили он равона карда мешавад.

Омӯзиши курси мазкур бояд маърифати назариявии фаъолияти амалиявии тарбиявии он аз тарафи донишчӯёнро таъмин созад.

Курси махсуси “Усулҳои кори роҳбари синф” аз тарафи донишчӯёни ҳамаи ихтисосҳо омӯхта мешавад. Ин курси махсус ҳадафи тайёр кардани донишчӯён ба фаъолияти тарбиявӣ дар мактаб ба сифати роҳбари синфро дорад.

Дар курси “Методикаи кори роҳбари синф” масъалаҳои зерин баррасӣ мешаванд: нақш ва мақоми роҳбари синф дар сохтори корҳои тарбиявӣ, ташкили корҳои тарбиявӣ дар синф, ташкили намудҳои гуногуни фаъолияти хонандагон, ҷомеаи бачагон ва мушкилоти рушди онҳо, фаъолияти роҳбари синф дар ҷодаи бунёди ҷомеаи муттаҳид, таснифоти психологӣ-педагогии роҳбари синф аз нуқтаи назари муташаккилии он, усули таҳияи таснифнома ба мактаббачагон, ташҳиси тарбиянокӣ, ҳамкориҳои роҳбари синф бо волидон, муносибати фардӣ дар фаъолияти роҳбари синф.

Дар машғулиятҳои лексионӣ амалӣ донишчӯён асосҳои банақшагирии корҳои тарбиявиро аз худ мекунанд, модули ҷорабиниҳои алоҳидаро таҳия месозанд, бо усули омӯзиши хонандагон ва ҷомеаи шогирдон ошно мешаванд, навиштани таснифоти психологӣ-педагогиро ба мактаббачагон меомӯзонанд. Дар ин радиф мушоҳидаи педагогиро ба роҳ монда, дигар усулҳои тадқиқоти педагогиро истифода мебаранд. Интиҳоби маводҳо барои соатҳои тарбиявӣ, ташкили маҳфилҳои мавзӯӣ, суҳбатҳои фарҳангӣ ва ғайраро меомӯзанд. Ҳамзамон таҳияи нақшаи суҳбат бо хонандагон, волидон, таҳияи лексия дар мавзӯи педагогӣ барои волидон, дарёфти усули муоширати самараноки педагогӣ бо мактаббачагони синну солашон гуногун, сатҳи тарбияшон гуногун, бачагони мушкилтарбияро азхуд мекунанд. Дар ин курс ба ҳалли масъалаҳои касбӣ-педагогӣ мақоми махсус дода шудааст, зеро маҳз кори мустақилонаи омӯзгори оянда бобати ҳалли масъалаву вазифаҳои фаъолияти касбиро бунёдкунанда воситаи муҳимми дидактикии омодагии донишчӯ ба ин фаъолият маҳсуб мешавад.

Курси махсуси “Муносибатҳои ахлоқии байни донишҷӯ ва хонанда” дорони ҳадафи кумак ба донишҷӯён дар шинохти моҳияти ахлоқии фаъолияти касбии омӯзгор ҳамчунин дар тарбияи худтарбиядихӣ аст.

Дар ин курси махсус масъалаҳои зерин -муносибатҳои ахлоқии байни омӯзгору хонанда чун асоси раванди педагогӣ, мафҳуми муносибатҳои ахлоқии байни омӯзгору хонанда, шартҳои таълиқи муносибатҳои ахлоқӣ дар мактаб, равандҳои асосии рушди муносибатҳои ахлоқӣ байни омӯзгору хонанда, мавқеи шахсии субъектҳои асосии муносибатҳои ахлоқӣ дар мактаб, эҳтироми ҳуқуқи омӯзгор, одоби педагогии омӯзгор, омӯзгор, омӯзгор муаллим, ҷанбаи ахлоқии худтарбияи ахлоқии омӯзгор баррасӣ мешаванд.

Бо таҳлили нақшаҳои таълимии факултетҳои педагогӣ мо ба он боварӣ ҳосил кардем, ки ба омӯзиши фанҳои психологӣ-педагогӣ соати чандон зиёд ҷудо карда шудааст. Дар ин радиё на дар ҳамаи ихтисосҳо омодагии касбии мутахассисони фанҳои сикли педагогӣ аз нуқтаи назари сифат омӯхта мешавад. Масалан, донишҷӯёни баъзе ихтисосҳо курси “Психологияи синнусолӣ ва педагогӣ”-ро намеомӯзанд. Ду фанҳои охир дар нақшаи таълимии ихтисоси филология пешбинӣ нашудааст.

Дар таҷрибаи педагогӣ теъдоди соат нокифоя буда, танҳо барои курсҳои болоӣ пешбинӣ шудааст. Таҷриба нишон медиҳад вақти барои ин таҷриба ҷудошуда нисбати ҷуғур ошно шудани донишҷӯён ба шартҳои фаъолияти касбии омӯзгорон, барои соҳиб шудан ба маҳорати амалӣ ва маҳорати таълиму тарбияи мактаббачагон қомилан нокифоя мебошад.

Дар ин радиё барнома ва адабиётҳо оид ба психология ва педагогика, ҳамчунин худӣ таълиқи донишҷӯён аз рӯйи ин фанҳо ба тағйироти қуллӣ эҳтиёҷ доранд. Табиист, ки дар баробари ин бояд талабот ба шахсияти омӯзгор ва норасоӣҳо дар таълиқи онро бояд ба инобат гирифт. Хатмқунандагони муассисаҳои таҳсилоти педагогӣ на ҳама вақт ба ҳалли

масъалаҳои таълиму тарбия ва дигар вазифаҳои касбии хеш дар мактаб омода хастанд. Бисёре аз омӯзгорон дар ташаккули муносибатҳои шахсӣ ба мушкилоти мактабҳои бо дониши аз мактабҳои олӣ гирифтаашон ба мушкилиҳо дучор меоянд. Вазифаҳои педагогиро ташаккул ва роҳи осони ҳалли онҳоро дарёфт карда наметавонанд. Ҳамзамон, масъалаҳои ба рушди шахсияти хонанда равонашударо таҳияву ҳаллу фасл кард наметавонад. Аз ӯҳдаи таҳияи нақшаи рушди минбаъдаи худ намебароянд.

Дар шароити муосир ҳалли муваффақонаи масъалаҳои амалӣ дар бисёр ҳолат бе истифодаи дастовардҳои навтарини илми психология ва педагогика ғайриимкон аст. Истифодаи донишҳои илмӣ дар фаъолияти амалии муаллимон бинобар суръати тези кӯҳнашавии онҳо ва такмили доимӣ мушкилот пайдо мекунад.

Аз ин рӯ, зарурати амалии истифодаи донишҳои илмӣ аз як тараф ва зуд маънаван пиршавии онҳо аз тарафи дигар зарурати воқеиро нисбати доимо такмил додани омӯзгор аз лиҳози касбӣ-педагогӣ, баландбардории тахассус, такмили доимӣ, васеъ ва чуқур сохтани донишҳои дар муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ гирифтаи донишгчӯёнро ба миён меоварад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки насли имрӯзи хатмкунандагони коллеҷҳои омӯзгорӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ-педагогӣ ба таври кофӣ омода нестанд. Бинобар ин, ташаккули малакаи мустақилона ташкил кардани донишандӯзии касбӣ ва худтарбия вазифаи муҳимми омодагии касбии муаллимони оянда аст. Ҳамин тариқ фаъолияти худомӯзию худтарбияёбии донишчӯ воситаи муҳимми тамоюли касбии омӯзгори оянда мебошад. Ҳанӯз дар муассисаи таълимӣ донишчӯ бояд аз мавқеи хонанда (“ман-донишчӯ, бигзор маро омӯзанд ва тарбия кунанд”) ба мавқеи мутахассис (“ман-мутахассиси оянда, ман худамро ба ин ихтисос тайёр мекунам”) гузарад. Аммо, дар баробари ин вай бояд таҷрибаи мустақилона кор кардан аз болои фарох гардонидани донишу малака, рушди шахсияти хеш корбарӣ кунад.

Агар худомӯзӣ ва худтарбияёбии омӯзгор дар асоси талаботи ҳаррӯза ба миён ояд, пас дар шароити таълими донишҷӯ талаботи амалӣ ба андозаи кам ин фаъолиятро шавқманд мегардонад. Аз ин рӯ, ташкили кори мустақилонаи омӯзгорони оянда ташаккули педагогию роҳбарии заруриро талаб дорад.

Дар таҷрибаи воқеӣ тақмили касбии омӯзгор ва фаъолияти муназзаму мақсаднокаш дар самти беҳдошти корҳои таълиму тарбия аз ду самти ба ҳам алоқаманди як раванд: доимо тақмил додани корҳои таълиму тарбия воситаи муҳимми баландбардории малакаи касбии омӯзгор, сатҳи баланди он бошад, омили тақмили минбаъдаи кори он иборат аст. Ин гуна ҳамбастагӣ байни малакаи касбӣ ва сохтори корҳои таълиму тарбия зухуроти муқаррарист. Аммо, дар шароити таълими касбии донишҷӯён дар коллеҷҳо омодагӣ ба тақмили касбӣ мушкilotи нисбатан мустақил аст.

Мутаассифона, қайд кардан зарур мегардад, ки мувофиқи нақшаву барномаҳои таълим аз рӯйи фанҳои сикли психологӣ-педагогӣ аз ҷумла методикаҳои хусусӣ омодагии мақсадноку муназзами муаллимони оянда ба тақмили касбӣ дар коллеҷҳои омӯзгорӣ пешбинӣ нашудааст. Бинобар ин ҳам воситаи ягонаю таъмини ин гуна омодагӣ кори мустақилонаи берун аз синфӣи донишҷӯён дар шакли худомӯзиву худтарбия маҳсуб мешавад.

Ба назари мо омодагии донишҷӯён ба тақмилдиҳии касбӣ-педагогӣ дар ҳолати дар заминаи принсипи ба таври органикӣ муттаҳид шудани машғулият бо кори мустақилонаи беруназсинфӣи донишҷӯён ба роҳ монда шуданаш самараноктар хоҳад шуд.

Аз ин пас, нақши фанҳои гуногуни сикли психологӣ-педагогиро дар сохтори омодагии омӯзгор ва имкониятҳои назарраси онҳо дар ташаккули омодагии омӯзгори оянда ба худтақмилдиҳии касбӣ баррасӣ мекунем.

Курси “Психологияи умумӣ” дорои имконияти васеъ барои ташаккули ҳавасмандӣ ба назарияву усули худшиносӣ аст. Худшиносӣ ҳолати ибтидоии худтақмилёбист. Шавқмандии инсон ба худаш чун кӯшишаш ба шинохти ҷаҳон

кадимист. Ин шавқмандӣ на танҳо яке аз қадимтаринҳост, ҳамзамон яке аз амиқҳост. Зеро мафҳуми худшиносӣ бояд омӯзиши хусусиятҳои шахсӣ-худии психикӣ-физикиро фаҳмид. Объектҳои омӯзиш бояд хусусияти намуди (шакли) фаъолияти баланди асабӣ ва ғайратмандӣ, равандҳои рӯхӣ ва имкониятҳои рушди онҳо, сатҳи рушди қобилиятҳои гуногун, нишонаи характери омӯзгори оянда бошад. Таҳлили психологияи шахсият дар муайян сохтани барномаи худтакмилёбӣ кумак мерасонад.

Дар корҳои лабораторӣ оид ба психология ба назари мо усулҳои зеринро истифода бурдан ҳатмист:

1. Усули ташҳиси сатҳи муназзамии эҳсосӣ ва номуназзамии шахсият (пурсиши шахсият аз ҷониби олим Г.Айзенко ба ҷо оварда шудааст). Арзиши муҳимми пурсиши шахсияти Г.Айзенко аз имконияти муайянсозии одамон бо равандҳои асабоният иборат аст, ки фаъолияти педагогиро ҳалалдор месозад.

2. Усули ташҳиси ифодаи аз ҳад зиёди ҳислатҳои инфиродӣ (аз рӯйи К.Леопард) ин усул имконият медиҳад 10 шакли ташҳис муайян карда шавад, ки инҳоянд:

- а) Гипертоникӣ.
- б) Андармоннокӣ.
- в). Эмотивнокӣ.
- г). Расмиятнокӣ.
- д). Хавотирнокӣ.
- е) Силсиланокӣ.
- ё). Намоишнокӣ.
- ж) Ангезишнокӣ.
- з) Дистимнокӣ (Дистимност).
- и) Пурвачднокӣ.

3. Усули баҳогузори сатҳи умумӣ ба хавотирнокӣ (аз рӯйи Ч.Тейлор). Ба курси “Психологияи синнусолӣ ва педагогӣ” нақши муҳим дар ташаккули

худрушдѐбии касбӣ, худомӯзӣ ва худтарбияи донишҷӯ вогузор шудааст. Ба ин бошад аз рӯйи андешаи мо мавзӯҳои махсус мусоидат мекунанд.

Яке аз онҳо “Шахсияти омӯзгор чун объекти худтакмилѐбии касбӣ”, ба ҳисоб меравад, ки масъалаҳои зеринро фарогир аст:

1. Хусусияти фаъолияти педагогӣ.
2. Самтҳои асосии худтакмилѐбии омӯзгор.
3. Сифатҳои шахсӣ ва касбии омӯзгор чун объекти худтарбия.
4. Психологияи худтанзими педагогӣ.
5. Усул ва роҳҳои худтаъсиррасонӣ, худтанзимкунии ҳолатҳои эҳсосиву иродавӣ.
6. Ташкили худомӯзии психологии омӯзгор.

Бо мақсади худмуайянсозии рушднокии сифатҳои касбии аҳаммиятдошта мо пешниҳод мекунем, ки “ҳартиаи сифатҳои аз лиҳози касбӣ аҳаммиятдоштаи омӯзгор” истифода шавад, кадоме ки аз тарафи олим В.П.Симонов [163, с.87-89] таҳия шудааст. Ин усул имкон медиҳад сатҳи қобилиятнокии касбӣ ба фаъолияти педагогӣ муайян карда шавад. Зеро, дар он таснифоти оптималию дастрас ва танқидонаи сифати шахсияти омӯзгор 1. Ҳислатҳои психологӣ. 2. Ҳислатҳои касбӣ 3. Муносибатҳои байниҳамдигарӣ пешбинӣ шудаанд.

Бо мақсади тадқиқи сифати омӯзгор дар сохтори муносибатҳои байниҳамдигарии ӯ истифодаи таҳлили услуби муносибатҳои байниҳамдигарии субъектҳои раванди донишандӯзӣ имконпазир аст, ки ин усул нишонаҳои асосии услуби директивӣ, либералӣ, демократикии муносибатҳои омӯзгору хонанда ҷанбаи расмӣ ва муҳтавогии ҳар услубро баррасӣ мекунанд. Ҳамин тариқ донишҷӯён ҷанбаҳои мусбиву манфӣ ҳар шаклро ошкор месозанд. Майли худро ба ягон намуд аз шаклҳои пешниҳодшудаи муносибатҳои байниҳамдигарӣ муайян мекунанд. Машғулиятҳои лексиониву амалӣ аз рӯйи ин курс ба ташаккули шавқи донишҷӯён нисбати минбаъд мустақилона худро соҳибкасб сохтан, устои захираи омӯзгорӣ тайёр кардан, имконияти истифодаи роҳҳои

воситаҳои гуногуни тақомули донишии касбӣ, қобилияту маҳорат мусоидат менамоянд. Курси “Асосҳои таҳлили психологӣ” ба донишҷӯён имкониятҳои иловагиро барои мустақилона гузаштан аз таҳлили психологӣ фароҳам меоварад.

Бо ин мақсад мо пешниҳод мекунем, ки аз бозии “Худро шинос!” истифода бурда шавад, ки ҳадафи он кумак ба донишҷӯён дар ҷодаи огоҳӣ ёфтанишон аз хусусиятҳои хеш, донишҳои ҷанбаҳои “пурқувват”-и худ аст. Ин бошад дар навбати худ дар заҳмати омӯзгорӣ ба онҳо нисбати ошкор сохтани маҳдудиятҳои садди роҳшаванда ба рушди касбӣ, ба бунёди муҳити эҷодӣ дар раванди педагогӣ ва муқаррар сохтани роҳҳои паси сар намудани онҳо кумак мерасонад. Бо муайянсозии хислатҳои мусбиво манфии худ донишҷӯ нақшаи рушди шахсияти хешро таҳия месозад.

Тестҳои дар бозӣ пешниҳодшуда имкон медиҳанд:

1.Сатҳи талабот ба дастовардҳо (аз рӯйи усули Ю.М.Орлова ва дигарон) муайян карда шавад;

2.Сифатҳои шахсияте ки ба муошират, эҷодкории коллективона кумак ё ҳалал мерасонанд (тести “Се ман”-и руҳшиносии америкӣ Эрик Бери);

3.Сифатҳои психологӣ худтақмилёбӣ (тести “Худро ё дигаронро тағйир деҳ”) муайян карда шавад.

Аз ҷанбаҳои педагогӣ дар омодагӣ муаллимони оянда ба худтақмилёбии касбӣ курсҳои “Педагогика” ва “Асосҳои маҳорати педагогӣ” нақшаи муҳим мебозанд. Онҳо пеш аз ҳама ба таҳсилоти омодагии омӯзгорони оянда ба татбиқи вазифаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ муаллимон равона карда шудаанд. Яке аз ҷанбаҳои тайёрӣ-омоданокӣ (назариявӣ, амалӣ, психологӣ) нисбати татбиқи худомӯзӣ худтарбия маҳсуб мешавад.

Ин курсҳо баробари чуқур ва фароҳ сохтани дониши муаллимони оянда оид ба мушкилоти худтақмилдиҳии касбии омӯзгор, ҳамчунин таҳсилоти тафаккури педагогӣ, малакаву маҳорати касбӣ, тақмили малакаҳои худомӯзӣ,

худрушдѣбӣ, фаъолияти худтарбиявӣ, ташаккули асосҳои ҷанбаҳои гуногуни фарҳанги педагогиро пешбинӣ мекунад.

Ҳамин тариқ, тамоми фанҳои сикли психологӣ-педагогӣ дорони имкониятҳои хуби тарбияи шавқмандӣ ба муаммои худомӯзию худтарбиявӣ ва худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони оянда мебошанд.

Хулосаи боби якум

Дар боби якум масъалаи худтакмилдиҳии касбии омӯзгор ҳамчун ҷузъи муҳими фаъолияти педагогӣ таҳлил гардид. Муайян шуд, ки худтакмилдиҳӣ раванди мақсаднок, мунтазам ва эҷодии омӯзгор буда, ба тақмили донишҳои педагогӣ, афзоиши малакаву қобилиятҳои касбӣ ва рушду такомули шахсият равона мебошад. Моҳияти асосии он дар ташкили омӯзиши мустақилона, густариши ҷаҳонбинии педагогӣ ва боло бурдани сатҳи маҳорати касбӣ таҷассум меёбад.

Таҳқиқ нишон медиҳад, ки омодагии омӯзгор ба худтакмилдиҳӣ дар пояи ду гурӯҳи омилҳо ташаккул меёбад. Омилҳои психологӣ хусусиятҳои фардиро дар бар мегиранд, аз ҷумла муносибат ба рушд, майлу рағбат, иқтидори зеҳнӣ ва сатҳи андешаронӣ. Омилҳои педагогӣ бошад, донишу малакаҳои назариявӣю амалиро фаро гирифта, имкони татбиқи самараноки технологияҳои таълимиро дар амалия таъмин меkunанд.

Сохтори худтакмилдиҳии касбии омӯзгор аз чанд унсури калидӣ иборат аст: худомӯзӣ, худтарбия ва худшиносии касбӣ. Худомӯзӣ ҳамчун ҷустуҷӯ ва азхудкунии мустақилонаи донишҳои илмӣ-педагогӣ маънидод мешавад, ки омӯзгор онҳоро дар фаъолияти таълимӣ истифода мебарад. Худтарбия равандест, ки омӯзгор хислатҳои шахсии худро ба талаботи касб мутобиқ карда, пайваста ба боло бурдани сатҳи салоҳияти касбӣ талош меварзад. Дар маркази худшиносии касбӣ бошад, дарки нақши касбӣ, арзёбии имкониятҳо, шаклгирии ман-консепсияи касбӣ ва муайянсозии ҳадафҳои рушд меистад. Ин раванд омӯзгорро

ба худбаҳогузори бошууруна, таҳлили арзишҳои шахсӣ ва ташаккули тасаввуроти устувор дар бораи вазифаҳои касбӣ ҳидоят мекунад.

Таҳлили вазъи амалии тайёрии муаллимони оянда нишон дод, ки қисми зиёди хатмкунандагони муассисаҳои таълимии миёнаи касбӣ барои худтакмилдиҳии касбӣ ҳаматарафа омода нестанд. Сабаби асосӣ — ноқофӣ будани малакаҳои ташкили худомӯзӣ, худтанзимкунӣ ва худтарбия мебошад. Аз ин рӯ, ташаккули омодагии донишҷӯён ба худтакмилдиҳӣ ҳамчун яке аз масъалаҳои марказии омодагии касбии муаллимон дар шароити имрӯза аҳамияти махсус касб мекунад.

БОБИ 2.

НИЗОМИ ПЕДАГОГИИ РУШДИ ХУДТАКМИЛДИҲИИ КАСБИИ ОМУЌЗОРИ ОЯНДА

2.1 Сохтори рушди сифатҳои худтакмилдиҳи касбии омузгори оянда

Дар тадқиқотҳои муосири педагогӣ масъалаҳои рушди тақмили донишандӯзӣ аз мавқеи муносибати сохторӣ амалӣ мешавад. Зери мафҳуми муносибати сохторӣ дар адабиёти илмӣ самти методологияи шинохти илмӣ ва таҷрибаи иҷтимоӣ фаҳмида мешавад, ки дар заминаи он омузиши объект чун сохтор вақте “...объектҳо аз кунчи (нуқтаи) назари хусусият, робитаҳои дохиливу беруна, ки шартӣ мукаммали объект, устувории он, ташкили дохиливу амалӣ кардани он аст, ҳамзамон аз нуқтаи назари бисёрчена ва иерархия «вақте объект чун қисмат ё элементи тартиботи нисбатан баланд» [195, с.127] қарор дорад, фаҳмида мешавад.

Дар тадқиқоти мо давраҳои истифодаи муносибати сохторӣ асосан бо онҳое мувофиқат мекунад, ки олим В.К.Кириллов ҳангоми омузиши зуҳуроти педагогӣ муайян кардааст:

- муайянсозии қисмҳо, ҷузъҳои сохторҳо:
- муайян кардани вазифаи ҷузъҳо ва қисмҳои мукаммал:
- муайян намудани робитаҳои сохторофаранда ва муносибати объект;
- муқаррарсозии иерархияи генетикии зерсохтор дар мукаммалияти сохторӣ:
- «-таснифи амали сохтор:
- шарҳу тавзеҳи амали сохтор:
- бунёди сохтор бо бузургҳои супоришшуда» [72, с. 99].

Ҳар як сохтор, аз ҷумла модели ташаккули омодагии муаллимони оянда ба худтакмилдиҳи касбӣ, ҳамчун системае баррасӣ мегардад, ки вазифаи он ба танзим даровардани муҳтаво, интиҳоби усул ва шаклҳои фаъолият, инчунин

таъмин намудани пайдарҳамӣ ва натиҷанокии раванди омодагист. Сохтор дар ин ҳолат на танҳо нақшаи ташкили раванд, балки воситаи таъсиргузорӣ ба сатҳи рушди касбӣ ва шахсии иштирокчиён мебошад.

Омодагӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ чузъи ҷудонашавандаи фаъолияти касбии омӯзгор буда, аз лиҳози мазмунӣ раванди эҷодии мустақилонаи субъектро таҷассум мекунад. Он қобилияти омӯзгорро дар таҳлил, худтанзимкунӣ, қабули қарорҳои касбӣ, интихоби стратегияҳои шахсӣ ва ташкили рушди мунтазам инъикос менамояд. Аз ин рӯ, худтакмилдиҳӣ ҳамчун шакли баланди фаъолият баромад мекунад, ки комилан ба нерӯи дохилии фард ва ангезаи маърифатии ӯ таъяс дорад.

Бо истинод ба ин мафҳум, сохтори моделии самараноки омодаасозӣ бояд унсурҳое дошта бошад, ки ба эҷодкорӣ, худрушдӣ ва худомӯзии донишҷӯён мусоидат намоянд. Ин маънои онро дорад, ки чузъҳои сохторӣ на танҳо нақши танзимкунанда доранд, балки вазифаи инкишофи потенциали эҷодии ҳар як донишҷӯро низ иҷро мекунанд.

Дар ин замина, принсипи меҳварии сохтани ҷунин модел «муносибати фардӣ-эҷодӣ» ба ҳисоб меравад. Ин принсип волоияти хусусиятҳои инфиродӣ, имкониятҳои маърифатӣ, таҷриба, майлу рағбат ва тарзи тафаккури ҳар донишҷӯро эътироф намуда, барои ташаккули роҳҳои шахсии худтакмилдиҳӣ замина фароҳам меорад. Маҳз тавассути ин муносибат равандҳои худидоракунӣ, мустақилияти зеҳнӣ ва эҷодкории касбӣ фаъол мегарданд.

Ҳамин тавр, сохтори омодагӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ ҳамчун системаи кушода ва эҷодофар баррасӣ мешавад, ки вазифааш рушди қобилияти худтанзимкунии касбӣ ва ташкили заминаҳои устувори худрушдӣ дар фаъолияти омӯзгорӣ мебошад.

Ба сифати ҳадафи аниқи сохторамон мо ташаккули омодагии омӯзгорони ояндаро ба эҷодкорона татбиқ кардани фаъолияти худомӯзии касбӣ, худтарбияёӣ ва худрушдӣ баррасӣ мекунем. Зери натиҷа мо қадами муайяно

дар рушди шахсияти донишҷӯ мефаҳмем, ки дар фаъолияти ӯ бобати ҳалли масъалаҳои аниқи касбӣ-педагогӣ зухур мекунад ва вазифаи худомӯзии касбӣ ва худтарбияро нишон медиҳад.

Алҳол ба муҳтавои омодагии омӯзгори оянда ба фаъолияти ба худтакмилдиҳии касбӣ равонашуда таснифати сохторӣ-вазифавӣ медиҳем.

Сифати тайёр кардани мутахассис аз се таркиб –ҳадаф, муҳтаво ва ташкили раванди таълиму тарбия дар коллечи омӯзгорӣ вобаста аст. Аз он ки ҳадафи сохтор муайянкунанда аст, муносибати фардӣ-эҷодӣ бояд муҳтавою ташкили раванди таълиму ба ришта кашад. Бо татбиқи муносибати сохторӣ мо 3 блоки оmodасозии муаллимони ояндаро ба худтакмилдиҳии касбӣ аз лиҳози назариявӣ, амалӣ ва психологӣ таҳия кардем.

Ҳар сохтор таркиби дигар сохтори тартиботаш нисбатан баланд маҳсуб мешавад. Сохтори ташаккули омодагии мутахассисони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ дар сурати 1.1 оварда шудааст, ки дар он робитаи байни блокҳои омодагӣ ва робитаи байни муҳити беруна нишон дода шудааст. Дар сурати 1.2 робитаи блокҳои омодагӣ ба самтҳои асосии худтакмилдиҳии касбӣ нишон дода шудааст.

Блоки омодагии назариявӣ дар худ донишҳои зеринро фаро гирифтааст:

- хусусияти фаъолияти педагогӣ, сифатҳои шахсӣ, касбии барои фаъолияти муваффақонаи педагогӣ;

- мафҳумҳои асосии худтакмилдиҳии касбӣ (моҳият, самтҳои асосӣ, сохтору вазифа, роҳ ва восита);

- моҳият ва сохтори худшиносии касбии омӯзгор, усулҳои ташаккули худбаҳодиҳии касбӣ;

- назария ва усули худшиносӣ, услуб ва роҳҳои худтаъсиррасонӣ;

- моҳият, вазифа ва усули гузаронидани таҳлили касбии зухуроти педагогӣ ва худтаҳлилӣ;

-муҳтавои фаъолияти донишандӯзии мустақилона ва худтарбияёбӣ, принцип ва роҳҳои ташкили ин намуд фаъолиятҳо;

-муҳтаво ва роҳҳои худтарбияёбӣ, малакаи педагогӣ, усулҳои худтанзимкунии эҳсосиву иродавӣ, усулҳои худрушдёбии хусусиятҳои психикии шахсият;

-мушкилоти асосии назария ва амалия, сарчашмаҳои мушкилоти асосии педагогӣ ва усулҳои дарёфти онҳо;

-усулҳои дарёфти сарчашмаҳои зарурии адабӣ:

-усулҳои омӯзишу дар амалия ҷорӣ кардани таҷрибаи пешқадами педагогӣ, ҷамъбасти таҷрибаи шахсии педагогӣ;

-усулҳои таҳияи натиҷаҳои ҷустуҷӯи эҷодӣ.

Блоки тайёрии амалӣ дар худ малакаҳои зеринро фарогир аст:

-муайян сохтани сатҳи тайёрии шахсӣ ба фаъолияти педагогӣ аз нуқтаи назари рушднокии сифатҳои аҳаммияти касбидошта, дар назди худ гузоштани вазифаи худтакмилдиҳии касбӣ;

-гузаронидани таҳлили касбии зухуроти педагогӣ ва далелҳо:

-якхела баҳо додан ба фаъолияти таълимӣ ва касбии худ, ба ҷо овардани худтаҳлили касбӣ ва худбаҳогузорӣ:

-истифода кардани худтаъсиррасонӣ бо мақсади дар худ тарбия додани малакаи педагогӣ, худтанзими ҳолатҳои эҳсосиву иродавӣ, худрушдёбии хусусиятҳои руҳиву шахсии худтакомулёбӣ;

-пешгӯӣ кардани натиҷаҳои таъсиррасонии педагогӣ;

-ташкил кардани худомӯзии касбӣ, худтарбияёбӣ;

-муайян кардани роҳҳои воситаҳои аниқи фаъолияти худомӯзӣ ва худтарбиядиҳӣ, ноил шудн ба натиҷаҳои мусбӣ;

-муайян сохтани мушкилоти асосии назария ва амалия, ба роҳ мондани ҷустуҷӯи сарчашмаҳои муаммои асосии педагогӣ, дарёфти маълумоти зарурӣ дар адабиётҳо ва сарчашмаҳои маълумотӣ-библиографӣ;

-омӯхтан ва дар амалия ҷорӣ кардани таҷрибаи пешқадами педагогӣ, хулоса кардани таҷрибаи педагогии шахсӣ;

-дар амалия ҷорӣ кардани дониши назариявӣ;

-гузаронидани тадқиқоти педагогӣ;

-таҳия кардани натиҷаи ҷустуҷӯи эҷодӣ.

Блоки омодагии психологӣ ба худ ташаккулу рушди он, сифатҳои ҷодаи сабаби шахсиятро фаро гирифтааст, ки дар сохтор муносибати вайро ба худтакмилдиҳии касбӣ муайян месозад. Ин сифатҳо дар фаъолияти амалии омӯзгор тавассути муносибати мусбӣ ба илми педагогӣ, раванди воқеии таълиму тарбия, таҷрибаи пешқадами амалӣ, кори илмӣ-тадқиқотӣ-методӣ зоҳир мегардад.

Дар фаъолияти таълимии донишҷӯён бошад, тавассути муносибат ба таълим ва дар навбати аввал ба он намудҳое ки махсус ба омодагии худтакмилдиҳии касбӣ равона шудааст.

Дар сохтори сифатие ки шартҳои худтакмилдиҳии касбӣ аст, мавқеи пешбаранда ба ҳавасмандӣ нисбати илмӣ-педагогӣ, ба хусусиятҳои устувори шахсияти омӯзгор тааллуқ дорад. Кадоме ки бо тамоюлноки ба донишҷӯи тамоми маҷмӯи донишҳои психологӣ-педагогӣ, иштиёқмандии инсон, талабот ба чуқур ва эҷодкорона истифодабарии дониш дар қорҳои амалӣ, талабот ба рушди бетанаффуси касбӣ тасниф мешавад.

Нақши муҳим дар ташаккули омодагии омӯзгорони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ ба дастури психологии донишҷӯён ба ин фаъолият мутааллиқ аст.

Дар илм истилоҳи “тасмим” “дастур” бори нахуст аз ҷониби олими руҳшинос Д.Н.Узнадзе (1887-1941) ҷорӣ карда шуда буд. Зери ин мафҳум ҳолати руҳии инсон фаҳмида мешавад, кадоме ки омодагии ботинии ӯро ба рафтор ва амали амиқ муайян месозад. Мавҷудияти тасмими психологии донишҷӯён ба худтакомилдиҳии касбӣ ба нисбатан бомуваффақият азхуд намудани донишҳои

педагогӣ, ташаккули малакаи педагогӣ мусоидат намуда, қобилият ба худтаҳлили, танқидона баҳогузорӣ кардан ба рафтори худро ҳосил мекунад. Онҳоро ба худназоратӣ нисбати иҷрои он ӯҳдадориву меъёрҳо, амру талаботҳои аз моҳияти касбии омӯзгор бармеомада одат мекунонад.

Тасмими психологӣ (руҳӣ) ба рушди доимии малакаи касбӣ омили муҳимми татбиқи муваффақонаи нақши касби оянда аз ҷониби донишҷӯ маҳсуб ёфта мунтазам худтакомулёбиро пешбинӣ мекунад.

Ҳамин тариқ, омодагии психологии омӯзгорони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ, ташаккули шавқмандиро ба касби омӯзгорӣ, илми педагогӣ таъмин сохта, ба ташаккули тасмими руҳии донишҷӯён нисбати худомӯзии доимӣ, худтарбияёбӣ дар чараёни таълиму тарбия мусоидат мекунад.

Шакли самаранокии кор дар самти тарбияи шавқмандии илмӣ-педагогии донишҷӯён усулҳои анъанавии таълими донишҷӯён дар мактаби олий: машғулиятҳои лексионӣ ва семинарӣ маҳсуб меёбанд.

Дигар аз шаклҳои ин гуна корҳо вохӯрӣ бо кормандони соҳаи маориф, омӯзгорони мактабҳо, гимназияҳо, литсейҳо, устодони донишқадаҳои педагогӣ, боздид аз утокҳои методӣ ва утокҳои методии беҳтарин муассисаҳои таълимӣ (дар якҷоягӣ бо омӯзиши таҷрибаи пешқадами муаллимон) мебошад.

Ба шумори шаклҳои ташкили кор оид ба тарбия ва рушди шавқмандии илмӣ-педагогии донишҷӯён иштироки онҳо дар сексияҳои фанӣ, дар конференсҳои фанҳои илмӣ донишҷӯён, корҳои иттиҳодияҳои фаннии методӣ рӯзҳои гузаштани таҷрибаомӯзӣ низ шомиланд.

Ташаккул ва рушди шавқмандии илмӣ-педагогӣ ҳамзамон тавассути ташкили корҳо аз болои сарчашмаҳои илмӣ ба муаммои худтакмилдиҳии касбии омӯзгор бахшидашуд, таҳияи рефератҳо, дар мавзӯи ташкили худомӯзӣ ва худтарбияи омӯзгор баландбардории таҳассуси муаллим амалӣ мешавад.

Машғулиятҳои лексиониву семинарӣ аз фанни сикли психологӣ-педагогӣ воситаи қисман таъмин гардидани омодагии назариявии донишҷӯён ба

худтакмилдихии касбӣ ба ҳисоб меравад. Дигар аз воситаи ин гуна омодагӣ машғулиятҳои мустақилонаю якҷоя оид ба педагогика ва психология ба ҳисоб меравад.

Нақши воситаи педагогии омодагии амалии донишҷӯ ба фаъолиятро, ки ба худтакмилдихии касбӣ равона карда шудааст, вазифаҳои касбӣ-педагогии характери эҷодидошта мебозанд, ки ҳалли онҳо тӯли тамоии давраи таълим дар коллеҷ сурат мегирад.

Консепсияи азхудкунии ин ё он фаъолият чун ҳалли вазифаҳо дар ҷанбаи умумипедагогӣ аз ҷониби олим С.Л.Рубинштейн [153] таҳия гардида, дар тадқиқотҳои олим К.А.Абулханова-Славская [5] рушд ёфтааст. Дар ин радиф дигар олимон низ нақши муҳимми вазифаро дар ташаккули фаъолияти эҷодии тафаккурӣ ва мустақилиятро ёдовар шудаанд.

Ин аст, ки олим И.Я.Лернер менависад: «...барои омӯзонидани фаъолияти эҷодӣ, ба ғайр аз ҳалли амалии вазифа дигар роҳ нест» [108, с. 41]. Ю.Н.Кулюткин чунин меҳисобад, ки «...роҳи ҳали масъалаҳои педагогӣ дар раванди омодагии муаллими оянда бунёду такрори раванди ҳосил кардану қабули қарор ҳаст, ки онро муаллими соҳибкасб воқеан ҳам амалӣ месозад» [100, 56]. Аз ин ҳисоб вазифаи ба самти касбӣ равонашуда чун қисмати (звенои) байни назарияву фаъолияти мустақилонаи касбии омӯзгор ба ҳисоб рафта, имкон медиҳад илми донишҷӯ ҳангоми омӯختани фанҳои алоҳида ҳосилкардааш пешакӣ аз нав ташаккул ёбад ва синтез карда шавад. Ин ҳолат шароити мусоид барои ташаккули усулҳои фаъолияти касбӣ-эҷодиро фароҳам сохта, қобилиятро нисбати ба ҳам пайвастан ва тағйир додан рушд медиҳад.

Ба назари мо ҳадафи сохтори мо тадқиққунандаи ташаккули омӯзгори оянда ба худтакмилдихии касбиро метавон чун сохтори вазифаҳои эҷодӣ тасаввур кард, ки бо он донишҷӯ дар раванди фаъолияти касбии худ дучор меояд. Бинобар ин кори мустақилонаи мутахассиси ояндаро дар самти ҳалли вазифаҳою масъалаҳои эҷодии тақлидқунандаи худтакмилдихии омӯзгори оянда мо дар

тадқиқоти худ чун яке аз воситаҳои дидактикии омодагии донишҷӯён ба ин фаъолият баррасӣ мекунем.

Айни ҳол дар адабиёти илмӣ теъдоди зиёду кофии гурӯҳбандҳои масъалаҳои педагогӣ ҳастанд. Нисбатан самараноктарин муносибат (усул) дар гурӯҳбандии масъалаҳо ба андешаи мо оне мебошад, ки дар асарҳои олимони Ю.Н. Кулюткин, И.Я. Лернер, В.А. Сластенин, Г.С. Сухобская, Н.М. Яковлева инъикос шудаанд.

Ба таҳлили асарҳои олимони ғавқуззикр мо ба чунин ҳулоса омадем, ки барои ҳадафи тадқиқоти мо гурӯҳбандии масъалаҳои аз ҷониби олим Н.М.Яковлева [195] таҳияшуда нисбатан қобили қабул аст. Кадоме, ки бо асосгузори сохтори омодагии касбӣ-эҷодии мутахассис дар маҷмӯъ се гурӯҳи фундаменталии вазифа (масъала)-методологӣ, назариявӣ, методӣ ва амалиро пешниҳод кардааст.

Дар таҳқиқот мо услуби Н.М.Яковлеvaro истифода бурдем, то ки вазифаю масъалаҳои тақлидкунандаи худтакмилдиҳии касбии омӯзгори ояндаро гурӯҳбандӣ кунем.

Ҳангоми таҳияи вазифаю масъала мо талаботҳои зеринро ба инобат гирифтем:

- маҷмӯи вазифаю масъалаҳо набояд тасодуфӣ бошанд, балки сохторро монад;

- ҳангоми батартибдарории сохтори вазифаю масъалаҳо бояд хусусияти фаъолияти минбаъдаи донишҷӯ ва ҳам хусусияти фанни омӯхташавандаро ба инобат гирифт;

- ҳар вазифа бояд бо вазифаи қаблӣ алоқаманд бошад ва бояд дар заминаи болоравии мураккабшавӣ ба низом дароварда шавад;

- сохтор бояд вазифаю масъалаҳои репродуктивӣ ва эҷодиро ташкил созад;

-сохтори вазифаю масъала бояд ба азхудкунии донишу малакаи касбӣ мусоидат кунад;

-сохтори вазифаю масъала на танҳо ба азхудкунии донишу малака, ҳамзамон ба интиқоли онҳо ба шароити нав бо фаъолсозии фаъолияти фикрии донишчӯён мусоидат намояд;

-маҷмӯи вазифаю масъалаҳо бояд ба ташаккули ғайристандартӣ, танқиднокии андеша, дорои қобилияти дур шудан аз касбҳои кӯҳна равона шуда бошад;

Алҳол ҳар шакли вазифаро дар маҷмӯъ тасниф месозем. Зери мафҳуми вазифаҳои методологӣ мо он вазифаҳоро мефаҳмем, ки дар ҷараёни иҷрои он донишчӯ методологияи раванди мукаммали педагогӣ (қонуниятнокии он, қувваҳои пешбаранда, ҳилофатҳо) воситаҳои муосири шинохти илмӣ, дар амалия истифода бурдани мафҳумҳои асосии педагогӣ, рӯоварӣ ба сохтори мафҳумӣ-истилоҳии сохтори педагогика, ташаккули мушкилоти педагогӣ, муайян сохтани вазифаи тадқиқот, ба нақшагирии тадқиқотро меомӯзад.

Дар натиҷаи ҳалли ин вазифаҳо дар ниҳоди хонандагон тафаккури назариявӣ, малакаву маҳорати пешбурди корҳои тадқиқотӣ дар самти истифодаи принципҳои илмӣ, усулу воситаҳои тадқиқоти педагогӣ, иродавӣ будани заминаи раванду натиҷаҳои фаъолияти шахсии донишандӯзӣ, ҳамчунин ҳаракати андешаи дигар иштирокчиёни раванди таълиму тарбия рушд меёбад.

Вазифаҳои назариявӣ дар омӯзиши педагогӣ ба он гурӯҳи вазифаҳое ишора мекунанд, ки иҷрои онҳо ба донишчӯ имконият медиҳад, ки доираи маърифатии худро нисбат ба моҳият ва қонуниятҳои зухуроти педагогӣ тавсеа бахшад. Дар ҷараёни ҳалли чунин вазифаҳо донишчӯ қодир мегардад, ки раванди таълиму тарбияро аз нуқтаи назари илмӣ таҳлил кунад, мафҳумҳои калидии педагогикаро дуруст дарк намояд ва натиҷаҳои фаъолиятро мувофиқи меъёрҳои илмӣ баҳогузорӣ кунад.

Ҳамзамон, ин гурӯҳи вазифаҳо ба ташаккули қобилияти худтаҳлил ва худбаҳогузори касбӣ мусоидат намуда, заминаи фикрии донишҷӯро барои пешгӯии равандҳои таълимӣ ва рушди шахсии минбаъда фароҳам меоранд. Ба ибораи дигар, вазифаҳои назариявӣ донишҷӯро ба сифати таҳлилгари раванди таълим тарбия мекунад, на танҳо иҷроандаи расмиёти омехтаи педагогӣ.

Дар чараёни иҷрои ин навъи вазифаҳо дар донишҷӯ маҷмӯи як қатор малакаҳои зехнӣ ташаккул меёбанд, аз ҷумла:

- қобилияти интиҳоб ва таҳлили манбаъҳо, мутобиқ ба масъалаи тадқиқотӣ;
- тақсим кардани унсурҳои асосӣ ва дуҷумдараҷа дар матн ё падидаи педагогӣ;
- муайян кардани робитаҳои сабабӣ ва оқибатӣ дар раванди таълиму тарбия ва фаҳмиши мантиқии онҳо;
- тавсифи танқидӣ ва баҳодихии илмӣ ба раванд ва натиҷаҳои педагогӣ;
- асоснок кардани ҳалли худӣ барои мушкилиҳои мубрами педагогӣ;
- тавсеаи муносибати шахсӣ бо модели муаллифии таълиму тарбия, яъне пайдо кардани мавқеи инфиродӣ дар баробари система, усул ва назарияи гуногуни педагогӣ.

Ҳамин тавр, иҷрои вазифаҳои назариявӣ на танҳо сатҳи таҳлилии донишҷӯро боло мебардорад, балки заминаи ташаккули тарзи фикрронии илмӣ, маҳорати баҳодихии касбӣ ва қобилияти сохтани мавқеи педагогии хешро низ фароҳам меорад.

Вазифаҳои методӣ ба андешаи мо чунин вазифаҳоеанд, ки дар раванди иҷрои онҳо донишҷӯ таркибҳои асосии фарҳанги методиро азхуд мекунад, аниқтараф, дониши худро барои ба дигарон додан, интиҳоби усулҳои самараноки аз худ кардани ин ё он маводи таълимӣ, ҷалби диққати хонандагон ба омӯзиши фан, шавқи онҳоро ба фан бедор кардан, ҳавасмандсозии фаъолияти донишандӯзии мактаббачагонро аз худ мекунад.

Ҳалли вазифаҳои методӣ малакаи азнав коркард намудани мавод, муайянсозии мушкилоти хонандагонро дар азхудкунии барномаи мактабӣ, дарёфти усул ва роҳҳои паси сар намудани онҳоро рушд медиҳад. Малакаи роҳбарии методиро ба намудҳои гуногуни фаъолияти мактаббачагон ташаккул медиҳад, тафаккури методиро тақвият мебахшад.

Тағйирнопазирии тафаккури методӣ дар эмин мондан аз камбизоатӣ ва кӯҳнақолаб будани қарорҳои методӣ (ҳалли методии вазифа) схематизм ва якрангии дарс эмин медорад.

Вазифаҳои амалӣ он вазифаҳоеанд, ки ташаккули омодагии амалии донишчӯро ба татбиқи худомӯзии касбӣ, худтарбияёбӣ таъмин месозад. Зеро, дар натиҷаи ҳалли ин гуна вазифаҳо дар инҳоҷоди донишчӯ малакаву маҳорати банақшагирӣ ва ташкили фаъолияти ба худтақомулбеии касбӣ равонашуда рушд ёфта, ҳамзамон донишу малака дар ҷодаи мустақилона ташҳис кардани сатҳи омодагӣ ба фаъолияти касбиро ташаккул медиҳад. Дар ин радиф худшиносии касбии омӯзгори оянда, малакаи биниш ва ноилшавии ба рушди касбият ва шахсият тақвият меёбад.

Ин блоки масъалаю вазифа ҳамзамон машқи (тренинги) психофизикиро шомил сохтааст, ки қабули бинишу шунавоии эҷодкорона ва дигар малакаҳои сенсорӣ, малакаи худэҳсоси корӣ, мутақилона танзим кардани ҳолатҳои эҳсосиву иродавӣ, худтаъсиррасониро, машқро барои рушди малакаи педагогӣ, тест-анкетаҳо рушд мебахшад. Кадоме ки ҳолатҳои зеринро муайян месозад:

а) сатҳи оmodанокӣ ба фаъолияти педагогӣ аз нуқтаи назари рушди касбият ва сифатҳои шахсӣ;

б) сатҳи ташаккули малакаи педагогӣ;

в) сатҳи рушди фарҳанги педагогӣ;

г) сатҳи рушди фарҳанги муошират;

д) сатҳи рушди сифатҳои психологӣи шахсият, ки барои фаъолияти педагогӣ муҳим аст;

- е) меъёри баҳодихӣ ба фаъолияти педагогӣ;
- ж) омодагӣ ба худтакомулёбии касбӣ;
- з) сатҳи рушди фарҳанги методологӣ.

Ҳамин тариқ, сохтори масъалаву вазифа ба азхудкунии таҷрибаи фаъолият аз тарафи омӯзгор нигаронида шудааст, ки ба татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ равона гардида, ба худ масъалаҳои методологӣ ва амалиро фаро гирифтааст.

Ба ҳар як шакли масъала таснифоти муҳтавогӣ дода мешавад.

Масъалаҳои назариявӣ бо таҳлили зухуроту далелҳои педагогӣ, муайян сохтани мафҳум, таҳлилу баҳогузори онҳо, муқаррарсозии робитаҳои сабабӣ-оқибатӣ дар раванди таълиму тарбия, муайян сохтани аввалиндараҷа ва дуюминдараҷагии масъала, ба худташхису худбаҳодиҳии натиҷаҳои фаъолияти таълимию касбӣ равонашуда, асоснок кардани усули баромадан аз ҳолатҳои гуногуни педагогӣ, алоқаманд бо таҳлилу баҳогузори сохторҳои муаллифӣ таълиму тарбия, рушди тафаккури педагогӣ, ба пешграфту рушди минбаъдаи шахсияти хонанда ва ҷомеаи шогирдон равонашуда, ҷустуҷӯи (дарёфти) адабиётҳои психологӣ-педагогӣ оид ба мушкилоти муҳимми педагогӣ алоқаманд аст.

Вазифаҳои методӣ бо маҳорати интиҳобу истифодаи воситаҳо барои ноилшавӣ ба мақсадҳои гузошташудаи таълиму тарбия, интиҳобу таҳлили ғояҳои методӣ, ҳалли технологӣ, сохтори муаллифӣ таълиму тарбия, муайян сохтани мушкилот дар фаъолияти таълимӣ-донишандӯзии мактаббачагон ва малакаи дарёфти роҳи пас сар намудани онҳо, алоқаманд бо пешгӯисозии натиҷаҳои фаъолияти ҳеш, ташхиси сатҳи шахсият ва масъалагузорӣ (вазифагузорӣ) дар фаъолияти тарбиявӣ, ба омӯзиш, таҳлил ва хулосаи таҷрибаи иҷтимоӣ-педагогӣ равонашуда, ба рушди тафаккури эҷодӣ-методи омӯзгор равонашуда, ба дарёфти усулу роҳҳои ҳавасмандсозии хонандагон ба донишандӯзӣ, рушди шавқи онҳо, дар дарсҳо ба вучуд овардани ҳолатҳои

мушкилот, истифодаи маводи тақсимшаванда, бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълим ва ғайра алоқаманд аст.

Вазифаҳои амалӣ бо банақшагириву ташкили фаъолият аз рӯйи худтақомулёбии касбӣ (вазифаҳои ҳадафгузорӣ, интиҳоби роҳу воситаҳои татбиқ, таҳлили натиҷаҳои фаъолият), барои таҳияи муҳтавои фаъолияти худомӯзию худтарбияёбӣ, барои азхудкунии усулҳои худшиносӣ, усулу роҳҳои худтаъсиррасонӣ ба ташаккули иродаи педагогӣ равонашудаи (дар фаъолияти омӯзгор вай дар тафаккури равандҳои қарорҳои шахсии психологӣ, ҳамчунин дар модуликунонии ҳаммонанди фаъолияти зеҳнии мактаббачагон) марбут ба мустақилона ташхис кардани сатҳи омодагӣ ба фаъолияти касбӣ бо мақсади ошкор сохтани мушкилоти дар он ҳалношуда, ҳамчунин тадқиқоти тематикӣ психологӣ-педагогӣ ба дарёфти сарчашмаҳои зарурии иттилоот ва ғайра равонашуда алоқаманд мебошад.

Барои ташаккули омодагии омӯзгори оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ бояд ҳолат, аниқтараш сатҳи сифатии онро муайян кардан лозим аст. Дар адабиёти илмӣ таҳти сатҳ таносуби зинаи “баланд”-у “паст”-и рушди сохтори ягон намуд объект ё раванд фаҳмида мешавад. Мушкилоти сатҳи фаъолияти худомӯзиро олимони Т.А.Воронова, А.И.Гиро, Ю.Н.Кулюткин, И.Раченко, В.А.Сластенин, Н.М.Яковлева ва дигарон таҳқиқ кардаанд.

Дар гурӯҳбандии В.А.Сластенин сатҳҳои зерин муайян карда шуданд: иродавӣ (донишчӯ вазифаҳои педагогиро бо иродаи худ бо азхудкунии баъзе маҷмӯи “малакаҳои пешазпедагогӣ”) ҳаллу фасл мекунад. , репродуктивӣ (вазифаҳои педагогиро донишчӯ дар доираи дастуру қоидаҳо ҳал мекунад), репродуктивӣ-эҷодӣ (донишчӯ вазифаҳои типикиро муваффақона дар ҳолатҳои мураккабу ғайриоддӣ бо заҳмат ҳаллу фасл мекунад), эҷодӣ-репродуктивӣ (донишчӯ вазифаҳои педагогиро бомуваффақият ҳал мекунад, аммо ин вазифаҳо бо аслият фарқ намекунанд, қобилияти пешгӯиашон ба таври нокифоя рушд кардааст), сатҳи эҷодӣ (донишчӯ усули ҳалли вазифаҳои педагогиро пешниҳод

мекунад, ки бо аслияти хеш фарқ мекунад ба онҳо ҷустуҷӯи усулҳо, воситаву роҳҳои нав ва мувофиқатӣ хос аст) [169].

Н.М.Яковлева сатҳҳои касбӣ-шиносӣ, касбӣ-тадқиқотӣ ва касбӣ-эҷодиро ҷудо кардааст, кадоме ки зинаҳои фаъоли ҳалли вазифаҳои тарбиявӣ маҳсуб мешаванд [195].

Таҳлили адабиётҳо [38, 43, 74, 150, 169] ба мо имкон дод, ки се сатҳи фаъолияти худомӯзии донишҷӯён- такрор, тафсир ва эҷодкориро муайян созем. Мо бошем ин гурӯҳбандиро истифода бурда, таснифоти муҳтавогии се сатҳи омодагии донишҷӯёнро ба худтакомулёбии касбӣ таҳия сохтем.

Сатҳи 1. Такрорсозӣ

Барои сатҳи такрорсозӣ фаъолияти нусхабардорӣ хос аст, кадоме ки характери репродуктивӣ ҳосил мекунад. Шиносӣ бо фаъолияти асосии касбӣ аз сарчашмаҳои гуногуни дониши касбӣ-педагогӣ, тасаввуроти номуайян дар бораи ҳадафи худтакомулёбии касбӣ, қисман шиносӣ бо технологияи татбиқи худтакомулёбии касбӣ ташаккулноёфта буда, қорбарӣ аз болои худ, аз болои баландбардории сатҳи касбияти худ дорои характери тасодуфӣ аст. Дар ин ирадиё тасмими психологӣ ба муттасилии ин фаъолият вучуд надорад, дар ҳалли вазифаҳои педагогӣ иқтибоси пурраи ҷадвали пешниҳодшудудаи ҳалли мушкилот ба амал меояд.

Сатҳи 2. Тафсирӣ

Барои ин сатҳ фаъолияти репродуктивӣ-эҷодӣ хос аст, аз ҷумла, мустақилона ҷустуҷӯ кардани маълумоти зарурӣ, таҳлили назариявии он, баҳогузорӣ, эҷодкорона ба тарзи нав фаҳмидан ва интиқол додан ба дастурҳои аниқӣ методӣ, ҳадафи худтакомулёбии касбӣ аниқ карда мешавад. Азхуд кардани технологияи татбиқи худтакомулёбии касбӣ, малакаи худташҳиси касбӣ ва худбаҳогузорӣ қисман ташаккул ёфтааст. Қорбарӣ аз болои фарох сохтани дониши худ ва тақомули қобилияти маҳорати педагогӣ дорои характери бошуурона аст. Дақиқ мутобикшавӣ ба қори сохториву мақсаднок аз болои худ

бо мақсади рушди касбӣ ва шахсӣ. Дар раванди ҳалли масъалаҳои педагогӣ интихоби вариантҳои оптималии ҳалли мушкилоти педагогӣ, санҷишу модуликунонии он ба вуқӯ мепаёвандад.

Сатҳи 3. Эҷодӣ.

Барои ин сатҳ муносибати эҷодкорона ба фаъолияти таълимӣ-касбӣ, эҷодкорона ба тарзи нав фаҳмонидани маводи назариявӣ, таҷрибаи самараноки педагогӣ, маҳорати дарёфти мушкилоти педагогӣ аз лиҳози назариявӣ асоснок кардани он, пешниҳоди роҳҳои тадқиқот, тасаввуроти аниқ дар бораи худтакомулёбии касбӣ, пешгӯии натиҷаву ислоҳи фаъолияти шахсӣ, рақобатнокӣ ба худтакмилёбии минбаъда хос аст. Дар ин сатҳ омодагӣ донишҷӯён чадвали шахсии ҳалли масъалаҳои касбӣ-педагогиро таҳия ва бо таъҷиб ба дастурҳои илмӣ ва таҷрибаи самараноки педагогӣ онро асоснок карда метавонанд.

Дар чадвалҳои 1 таснифоти инъикоскунандаи сатҳи назариявӣ, амалӣ ва психологӣ омодагии муаллимони оянда ба худтакмилёбии касбӣ оварда шудааст.

Чадвали 1.

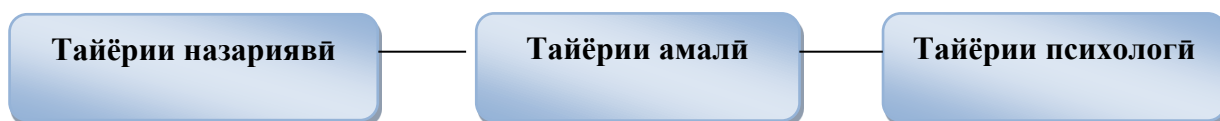
Таснифоти инъикоскунандаи сатҳи омодагии омӯзгори оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ

Намудҳои омодагӣ	Таснифоти онҳо
	-Тасаввуроти номуайян дар бораи моҳият, ҳадаф, самтҳои асосии худтакмилдиҳии касбӣ. -Азхудкунии донишҳои алоҳида дар бораи усулҳои татбиқи худомӯзию худтарбиявӣ.

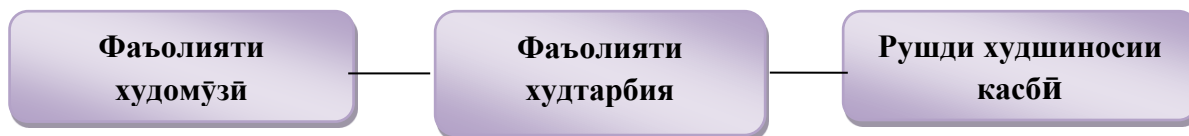
Омодагии назариявӣ	-Сатҳи пасти шинохти дараҷаи омодагӣ ба фаъолияти дар пешистода (аз нуқтаи назари ташаккулнокии донишҳои касбӣ, малакаву сифати шахсият) О-Тасаввуроти дақиқ дар бораи мушкилоти субъективӣ дар фаъолияти педагогӣ вучуд надорад. -Дониш дар бораи моҳияти худтакмилдиҳии касбии омӯзгор, назария ва методикаи худшиносӣ, усулҳои татбиқи таҳлили касбӣ ва худшаҳсӣ нопурраанд. Д-Донишҷӯён донишҳои алоҳидаро дар ҷодаи омӯзиши таҷрибаи педагогӣ, таҷрибаи пешқадами иҷтимоӣ-педагогӣ, хулосаи таҷрибаи шахсӣ, назарияву методикаи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва илмӣ-методиродороанд. Г-Нокифоя рӯоварӣ ба маълумотҳои психологӣ-педгогӣ ва сарчашмаҳои онҳо.
Омодагии амалӣ	-Донишҷӯён бо технологияи татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ нокифоя шинос ҳастанд. -Маҳорати таҳлили касбӣ, худ таҳлилу худ баҳодиҳӣ ташаккул наёфтаанд. -Амал мекунаанд, аммо, онро бо мақсади худтакмилдиҳии касбӣ истифода намебаранд. -Маҳорати мустақилона тақлиди фаъолияти худомӯзию худтарбиявӣ вучуд надорад. - Маҳорати ҷустуҷӯи мушкилоти асосии таълиму тарбия ва сарчашмаҳои он нокифоя ташаккул ёфтааст. -Малакаи истифодаи донишҳои назариявӣ дар фаъолияти амалӣ ташаккул наёфтаанд. (Зери мафҳуми донишҳои назариявӣ дониш дар бораи дастовардҳои илмӣ, ғояҳои таҷрибаи пешқадами иҷтимоӣ-педагогӣ, натиҷаҳои тадқиқоти илмӣ-педагогӣ фаҳмида мешавад). Масъалаҳои педагогиро донишҷӯён дар сатҳи дастурҳои тайёр омода месозанд.
Омодагии психологӣ	-Тасмими руҳӣ ба худ такмилдиҳии касбӣ мавҷуд нест. -Сатҳи шавқи донишандӯзӣ нисбати фаъолияти педагогӣ, мушкилоти худомӯзиву худтарбиявӣ паст аст. -Сифатҳои шахсии иродавию руҳии барои худтакмилдиҳии касбӣ вучуд надорад. -Сатҳи шавқмандии илмӣ-педагогӣ паст аст. -Тафаккури педагогӣ номуташаккил аст. - Қобилият ба иродаи педагогӣ нокифоя рушд кардааст. -Донишҷӯён таҳти роҳбарии муаллим дар назди худ вазифаҳои алоҳидаи худтакмилдиҳии касбро гузошта, натиҷаҳои мусбиро ноилшуда метавонанд. -Донишҷӯён усулҳои алоҳидаро аз худ кардаанд.

Сохтори ташаккули омодагии омӯзгори оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ дар расми 1 оварда шудааст.

ҲАДАФИ СОХТОР

РАВАНДИ ХУДТАКМИЛДИҲИИ КАСБИИ ОМУЗГОР

Расми 1. Сохтори ташаккули омодагии омӯзгори оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ

Ҳамин тариқ, қайд кардан лозим аст, ки мақсади асосӣ ва аниқ сохтори ташаккули омодагии муаллими оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ қадами муайян дар рушди шахсияти донишчӯ ба ҳисоб меравад. Кадоме ки дар фаъолияти ӯ оид ба ҳалли масъалаву вазифаи худомӯзии касбӣ зухур ёфта, худомӯзиву худтарбияи касбиро такрор мекунад. Ин сохтор дар худ се блоки ба ҳам пайвастро фарогир аст: омодагии назариявӣ, амалӣ ва психологӣ, ки дар навбати худ вазифаҳои методологӣ, назариявӣ, методӣ ва амалиро дорост.

2.2. Динамикаи рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда

Қайд кардан зарур аст, ки худтакмилдиҳӣ чун воситаи дарёфт ва азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ бояд пурра ба шарту вазифаҳои дар пешистодаи субъект, сатҳи омодагии шахсии вай ба худтакомулёбӣ мутобиқ бошад. Дар ин ҳолат амали раванди худтакмилдиҳӣ бояд ниҳоятдараҷа самаранок ва натиҷанок буданаш зарур аст.

Аз ин ҷо нишонаи асосии омодагии донишчӯро нисбати татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ таснифкунандаро баррасӣ кардан ба мақсад мувофиқ аст. Бинобар ин, зарурати муайянсозии дар ҷӣ ифода ёфтани мафҳуми омодагии шахсият ба ин ё он намуди фаъолият, аз ҷумла ба таълиму тарбия ба миён меояд.

Дар адабиётҳои соҳавӣ ҷанбаҳои гуногун мафҳуми “омодагӣ” [24, 31, 38, 54, 97, 84] баррасӣ шудааст. Баъзе муаллифон [141] мафҳуми омодагиро чун ҳолати махсуси руҳӣ, ки қобилиятҳои баландро таъмин месозад ё “ҳолати руҳии ишғолкунандаи ҳолати фосилавии байни раванди руҳӣ ва хусусияти шахсият, бо ташаккули сатҳи амалӣ дар манзари раванд рушдкунанда баррасӣ мекунанд. Кадоме ки барои таъмини натиҷанокии фаъолияти касбӣ зарур аст”.

Дигарон мафҳуми “омодагӣ”-ро чун тайёрии шахсият ба бомуваффақият иҷро кардани ягон намуд фаъолият баррасӣ мекунанд. Масалан, ба андешаи М.И. Дяченко ва Л.А. Кандибаевич [54], “омодагӣ ин тасмими шахсият ба рафтори муайян, аз ҷанбаи амалҳои фаъолу мақсаднок, мутабиқшавии шахс ба амалҳои бомуваффақият дар ин ҳолат, ки бо сабабу хусусиятҳои шахсият асоснок карда шудааст, баррасӣ мекунанд.

Олим В.А.Крутетский [95] омодагиро чун қобили меҳнат муайян кардааст, кадоме, ки дар муносибати мусбӣ ба он, моил ба машғул шудан ифода шудаасту зимнан ба сатҳи баланди рушд ва шавқмандии саҳт мегузарад. Дар мафҳуми “омодагӣ” В.А.Крутетский ҳамчунин мавҷудияти захираи муайяни дониш, малака, маҳоратро дар ҷодаи зарурӣ ёдрас кардааст.

Л.В.Кондрашова [84] чунин меҳисобад, ки омодагӣ ба фаъолият ташаккули чунин муносибатҳо, дастуру хусусиятҳо ва сифати шахсии заруриро пешбинӣ мекунад, ки ба мутахассиси оянда имконияти бошуурунаро поквичдонона ва дониши кор ба фаъолият пардохтанро таъмин месозад.

Дар педагогикаи муосир маърифати мафҳуми “омодагии шахс ба худомӯзӣ” ҷараён дорад. Аз ин рӯ, мафҳум аксар вақт бо сифатҳои алоҳида ё ҳолати шахсият шабоҳат дорад.

Дар қисмати тадқиқот суҳан дар бораи талаботи мактаббачагон ба худомӯзӣ (В.С.Илбин, М.Г.Кузмина, Б.Ф. Райский ва дигарон) чун омили асосии худомӯзӣ меравад. Дар дигар асарҳо (Л.Г.Ковтун, Н.А.Половникова ва дигарон) донишандӯзии хонандагон шартӣ муҳимми татбиқи худомӯзӣ ҳисобида шудааст.

Аз ин рӯ услубҳои махсуси ташаккули малакаи мустақилона маърифат кардан (А.И.Громсева, Н.Д.Иванова ва дигарон) таҳия мешавад [49; 61].

Чамъбасти дониш ва малака аз рӯйи ақидаи А.В.Усова хонандагонро мустақилона кор кардан бо сарчашмаҳои иттилоотро меомӯзад. Бисёр педагогҳо маҳорати ташкилотчигиро бо омодагии хонандагон ба худомӯзӣ алоқаманд медонанд. Масъалаҳои гуногуни ташаккули малакаи ташкилотчигии хонандагон дар асарҳои олимони Ю.К.Бабанский, А.В.Усова ва дигарон омӯхта шудааст [14].

Дар як қатор асарҳо омодагии хонандагон ба худомӯзӣ ба таври мукаммал оварда шуда, чун натиҷаи ниҳони «омодагӣ ба худомӯзӣ-азхудкунии шахс тамоми таркибҳои фаъолияти худомӯзӣ фаҳмида мешавад» [49, с.26].

Аз як ҷониб дар ин муайянсозӣ муносибати (усули) мукаммал ба категорияи (гурӯҳи) муҳокимашаванда инъикос ёфтааст, кадоме ки ҳамаҷа маърифат кардани онро талаб дорад. Аз дигар ҷониб омодагӣ ба худомӯзӣ танҳо чун натиҷаи фаъолияти мақсадноки шахсият қарор дорад.

Олим Г.Н.Сериков диққатро ба характери мукаммали омодагӣ ба худомӯзӣ равона кардааст «Дар ин маънӣ омодагӣ ба худомӯзӣ ба худ бояд тамоми таснифоти асосии шахсиятро гирад, кадоме ки бо таъки ба он метавонад худомӯзиро ташкил ва татбиқ кунад» [161, с.37]. Г.Н.Сериков таркибҳои (қисматҳои) зеринро ҷудо кардааст:

1. Таҷҳизоти эҳсосӣ-шахсии худомӯзӣ (маҷмӯи хусусиятҳои шахсии инсон, ки ба шарту сабабҳои худомӯзиаш таъсир мерасонад.

2. Сохтори донишу малакаҳои аз рӯйи фан омӯхтаи шахс (ин таснифот воқеан меъёри рушди зеҳнии шахсро инъикос месозад.

3. Малакаи шахсӣ нисбати корбарӣ бо сарчашмаҳои асосии маълумот.

4. Малакаи ташкилӣ-идоракунии кадоме ки дар субекти маърифатшудаи амалҳо, усулу роҳҳо ва ғайра ифода ёфта, ба ноилшавии ҳадафҳои худомӯзӣ равона карда шудааст [161].

Н.М.Яковлева [195] омодагии омӯзгори ояндаро ба ҳалли эҷодкоронаи масъалаҳои педагогӣ чун сифати интегративии шахсият баррасӣ кардааст. Кадоме ки бо мавҷудияту дараҷа, усули махсус, донишҳои муттаҳидшудаи методологӣ, назариявӣ, методӣ ва амалӣ, шарти касбӣ ва ҳавасмандии илмӣ-педагогӣ тасниф мешавад.

Бо баррасии усулҳои гуногуни таълими мафҳуми “омодагӣ ба фаъолият” ва “омодагӣ ба худомӯзӣ” ва ризоият ба назари педагогҳову руҳшиносон нисбати омодагӣ ба фаъолият чун ягонагии қисмати шартӣ, маърифатӣ ва эҳсосӣ-иродавӣ мо мафҳуми “омодагӣ ба худтакомулёбии касбиро” чун хусусияти интегративии омӯзгори оянда муайян месозем. Кадоме, ки мавҷудияти сохтори донишу малакаи касбӣ-педагогии малакаи худомӯзиву худтарбияи ташаккулёфта, худшиносии касбӣ, муътақидноқӣ ба аҳаммияти иҷтимоию шахсии худтакомулёбии касбӣ тасниф мешавад. Барои муайян сохтани омодагии омӯзгорони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ба фаъолияти худтакомулёбии касбӣ равонашуда мо таҷрибаи ифодакунандаи ҳолати мушкилот дар амалияро гузаронидем. Усулҳои гуногун (суҳбат, гузаронидани анкета, мушоҳидаи педагогӣ, таҳлили таҷрибаи педагогӣ ва ғайра) истифода шуданд, ки имкон медиҳанд, дараҷаи маърифати омӯзгор, аҳаммияти худтакомулёбии касбӣ дар фаъолияти педагогӣ, моҳияти он, муҳтаво, шарту усули татбиқи он ва ғайра муайян карда шавад. (Замимаи 1)

Дар ин росто байни зиёда аз 200 омӯзгорон намудҳои гуногуни пурсиш гузаронида шуд, ки 91% онҳо фаъолияти мазкурро ҳатмӣ ва аҳаммياتнок барои омӯзгор медонанд. Мо аз омӯзгорон ҳамчунин андешаҳояшонро дар бораи зарурати ташаккули хусусиятҳои муайяни шахсият барои амалисозии худтакомулёбии касбии самаранок пурсон шудем. Аз ин рӯ, ба омӯзгор чунин савол дода шуд: “Кадам аз сифатҳои шахс барои татбиқи худтакомулёбии касбӣ заруранд?”

Таҳлилу гурӯҳбандӣ аз рӯйи зуд-зуд истифода шудани истилоҳҳо имкон дод, тартиботи зерин ҳосил шавад:

1. Худташаккулнокӣ.
2. Устуворӣ.
3. Мақсаднокӣ.
4. Қобилиятнокӣ ба кор.
5. Худтанқидӣ.
6. Усули қабули қарор.
7. Худпарастӣ.
8. Баҳодиҳии ҳаммонанд.

Агар аксари омӯзгорон худтарбияву худомӯзиро ҳатмиву зарур донанд, пас дар фаҳмиши онҳо моҳияти манзар якхела нест. Омӯзгороне ки то 5 сол фаъолияти корӣ доранд моҳияти худтакомулёбии касбиро дар ислоҳи норасоӣҳои таҳсилоти базавӣ мебинанд. Зеро, бо ин фаъолият ба таври мақсаднок танҳо 32% омӯзгорони пурсидашуда машғуланд, ки одатан машғулияти онҳо бо мутолиаи асосан адабиётҳои методӣ, ҷустуҷӯи дастурҳои тайёр, пешниҳоди методӣ оид ба гузаронидани дарсҳои аниқ, ҷорабиниҳои беруназсинфӣ, шаклҳои корбарии шавқовари санҷидашуда бо бачагон ва ғайра алоқаманд аст.

Таваҷҷуҳ ба мушкилоти дидактикӣ ва психологияи педагогӣ дар 26% пурсидашудагон ба мушоҳида расид, аммо ин гуна таваҷҷуҳ танҳо дар ҳолати байни илму амал ҳамбастагии ошкор пайдо шудан зоҳир мегардад. Дар 18% омӯзгорони ин гурӯҳ бошад, таваҷҷуҳи устувор ба асарҳои олимон-педагогҳои маъруф пайдо мешавад. Онҳо мекӯшанд дар мавқеи олимон худро муайян созанд. Онҳо чунин меҳисобанд, ки вазъи (ҳолати) назариявии дидактика ва психологияи педагогӣ-асоси технологияи идоракунии мактабу технологияи таълим аст. Онҳо шаклҳои фаъоли машғулиятро барои азхудкунии донишҳои нав, семинарҳо, табодули таҷриба, суҳбати мизи мудаввар, бозиҳои нақширо афзал медонанд.

Муносибати эҷодкорона ба таҳлили сарчашмаи маълумот, баҳогузорӣ ба он аз нуқтаи назари самаранокӣ, нағсонӣ ва имконияти истифода дар 27% пурсидашудагон ба назар расид.

Омӯзгорони собиқаи кориашон 5 сола худтакомулёбии касбиро чун қорбарии муназзам аз болои худ бо мақсади рушди касбиву шахсӣ мефаҳманд. Беш аз нисфи омӯзгорони ин инамуди фаъолият (60%) гоҳ-гоҳ шуғл меварзанд, 28% бошад, доимӣ.

Байн ин гурӯҳи омӯзгорон мо сатҳи нисбатан баланди шавқ ба омӯзиши мушкилоти дидактика ва психологияи педагогиро мушоҳида кардем. Зияда аз нисфи онҳо (57%) мушкилотро дақиқ муайян карда метавонанд, ки ба андешаи онҳо нисбатан муҳим, шавқовар дар замони имрӯз аст. Онҳо муҳимияти дониши педагогика ва психологияи педагогӣ ва зарурати амалан дигар қардани онро маърифат қарда, доимо маҷаллаҳои махсус, мақола, монографияи мутахассисон ва руҳшиносонро ба таври доимӣ мутолиа мекунанд. Барои ин зумра омӯзгорон шавқмандӣ ба технологияҳои нави таълим, таҷрибаи пешқадами омӯзгорони мактабҳо хос аст.

Дар баробари шаклҳои фаъоли қори таълим ҳангоми омӯхтани донишҳои нағ онҳо мустақилона омӯхтани нахустсарчашмаҳоро бо табодули минбаъдаи қорҳои амалӣ афзал меҳисобанд.

Ин гурӯҳи омӯзгорон ба худомӯзӣ нисбатан ҷиддӣ машғул мешаванд. Ба он маҳорати рӯоварӣ ба адабиёти педагогӣ бо мақсади шиносӣ бо ғояҳои нағ дар ҷодаи таълиму тарбия, ҷустуҷӯи ғояҳои нағ методӣ хос аст. Аммо, дар ҳолати дигар ба вай раванди гирифтани дастурҳои хос ба мавзӯ, дарсу қисман қорқарди он низ хос мебошад.

43% омӯзгорон малакаи танқидона баҳогузорӣ қардан ба сарчашмаи маълумот, таҳлили дарачаи нағсониву самаранокии он барои фаъолияти амалиро зоҳир қарданд.

Ҳам дар гурӯҳи якум ва ҳам дар гурӯҳи дуюм вазифаи пешниҳодшударо бобати таҳлии фаъолияти касбии хеш 17%-и тамоми пурсидашудагон иҷро карданду халос. Вазифа пешниҳод шуда буд, ки 1) ҷанбаи мусбиву манфии фаъолияти педагогӣ, 2) мушкилоти қор таҳлил ва сабабҳои он ва 3) роҳи ислоҳи мушкилоти бамиёномада муайян карда шавад.

Ҳамин тариқ, қисми зиёди омӯзгорон малакаи худтаҳлили фаъолияти касбиро надоранд. Танҳо 15% омӯзгорон усулҳои гуногуни худтаъсиррасониро мақсадноку мунтазам (ба монанди худдастурдихӣ, худназоратӣ, худмуътақидсозӣ ва ғайра) бо мақсади худтарбиядиҳии касбӣ ва худтанзимсозии ҳолатҳои эҳсосиву иродавӣ истифода мебаранд.

Барои муайян сохтани масъалаҳои марбут ба омодагии назариявӣ амалии муаллимон ба фаъолияти худтакомулёбӣ мо ба иштирокчиёни таҷриба пешниҳод кардем, ки ба як қатор саволҳои зерин ҷавоб гӯянд:

1. Марҳамат карда мақсади худтакомулёбии хешро дақиқ созед.
2. Шумо оё бо технологияи худтакомулёбии касбӣ (давраҳо, самтҳо, усулҳо ва роҳҳо) ошно ҳастед?
3. Оё Шумо малакаи худтаҳлилу худбаҳодиҳии касбиро доред?
4. Шумо маҳорати худтаҳлилу худташхисро барои муайян кардани сатҳи омодагии касбӣ оё истифода мебаред? Ин фаъолият оё характери даврагӣ ё муназзамиро дорад?
5. Оё Шумо муваффақият ва нобарории худро ба қайд мегиред?
6. Қорбарӣ аз болои худ ба Шумо хушҳолӣ ва қаноатмандӣ меорад?
7. Оё Шумо талаботро ба рушди маҳорати педагогӣ эҳсос мекунед? Агар “ҳа” пас чӣ гуна талаботҳо? (маърифатӣ ташкилӣ, коммуникативӣ, асоснок)
8. Номгӯи сифатҳои аҳаммияти касбидоштаро дақиқ созед, ки барои тақомули онҳо шумо бояд эътибор диҳед.
9. Шумо омодагии худро ба худтакомулёбии касбӣ чӣ тавр баҳогузорӣ мекунед? (Варианти ҷавобҳо: нотайёр, технологияи ин фаъолиятро хуб

намедонам, хуб омода ҳастам, аммо, қотей-устуворӣ дар татбиқи амалӣ намерасад. Ба ин кор ба таври мақсаднок машғулам ва муваффақиятро ноил мешавам).

Маълумотҳои анкета бо маводҳо аз тарафи комиссияи аттестатсионии мактаб пешниҳодшуда пурра карда шуда буданд. Ҳамин тариқ, маълумотҳои ҷамъоваришуда ба мо асоси онро медиҳанд, ки дар бораи сатҳи нокифояи омодагии муаллимон ба татбиқи худтакомулёбии касбӣ хулоса барорем.

Омодагӣ ба худтакомулёбии касбӣ амалан механизми мукамал аст, ки дар он нуқтаи назари илмӣ-назариявӣ ду қисмат-психологию педагогӣ муҳимтарин ҳисобида мешавад.

Қисмати психологӣ ҷанбаи сабабӣ ва эҳсосӣ-иродавиро ифода намуда, дорои талаботи донишҷӯ ба худтакомулёбии ихтиёрию муназзам, кӯшиши ҳадафгузорию рушди касбӣ ва ноилшавӣ ба он, қобилият ва шиддати иродавӣ ҳангоми ноилшавӣ ба мақсадҳои ғавқуззикр, шинохти аҳаммияти иҷтимоии ғаволияти мустақилонаи касбӣ-эҷодӣ мебошад.

Қисмати педагогӣ ҷанбаи ғаволияти тартиботро ифода намуда ба худ омӯзиши маҷмӯи донишу малакаи педагогии зарурии касбӣ, ташаккулнокии малакаи ғаволияти худтарбиядиҳиву худомӯзӣ фаро гирифтааст.

Бинобар ин раванди ташаккули омодагӣ ба худтакомулдиҳии касбӣ басо мураккаб буда, дарёфти нишондиҳандаҳо ғайриимкон аст, ки тариқи интегралӣ имкон медод, ин хориқа чен карда шавад. Табиист ки нишондиҳандаҳои маҷмӯӣ зарур аст.

Дар заминаи таҳлили адабиётҳои психологӣ-педагогӣ аз рӯи мушкilotи мо таҳқиққунанда, ҳамчунин мушкilotе, ки бевосита ба он пайванд аст (назарияи эҷодиёти педагогӣ, асосҳои назариявии азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ-педагогӣ ва ғайра) бо назардошти фаҳмиши омодагӣ ба худтакомулёбии касбӣ чун хусусияти интегративӣ-шахсии муаллими оянда, мо сохтори зерини нишондиҳандаҳоро муайян кардем:

- сохтори донишу малакаи касбӣ-педагогии омӯхтаи донишчӯ:
- маҳорати корбарӣ бо сарчашмаҳои маълумоти касбӣ-педагогӣ:
- сатҳи ташаккулнокии тафаккури педагогӣ:
- дараҷаи ташаккулнокии худшиносии касбӣ:
- фаъолияти донишомӯзӣ ва мустақилият:
- малакаи ташкилӣ-идоракунӣ.

Мо сохтори нишондиҳандаҳои (нишонаҳои) таснифкунандаи ҳолати омодагӣ ба худтакомулёбии касбӣ, меёру муайянсозии онҳо ва усули ташҳиси онҳо дар ниҳоди муаллимони ояндаро таҳия кардем.

(Ниг.ҷадвали 2.1).

Бо назардошти нишондиҳандаҳои пешниҳодшуда мо таснифоти зерини сатҳи омодагии муаллимони ояндаро ба худтакомулёбии касбӣ таҳия сохтем.

Сатҳи якум-такроркунанда. Барои ин сатҳ нишондиҳандаҳои зерин хос аст. Шартҳои худомӯзӣ ва худтарбия бо манфиатҳои ҷамъиятӣ алоқаманд мебошад. Дониш аз рӯйи фанҳои таълимӣ характери ҷудошавандагӣ дошта, маҳорати педагогӣ нокифоя рушд кардааст. Кӯшишҳои алоҳидаи рушди мустақилонаи маҳорати педагогӣ ва сифатҳои шахсӣ ба назар мерасанд, аммо сохтор дар кор ба назар намерасад.

Гарчанде дар баъзе ҳолатҳо кӯшишҳои алоҳидаи донишчӯ барои инкишофи худ — ба монанди мутолиаи иловаӣ, иштирок дар машғулиятҳои факультативӣ ё ҷустуҷӯи усулҳои нави корӣ — ба назар мерасанд, вале ин амалҳо характери эпизодӣ ва бенизом доранд. Механизми дохилии худтанзимкунӣ, худидоракунӣ ва барномаи фардии рушди касбӣ ҳанӯз ташаккул наёфтааст.

Дар маҷмӯъ, барои сатҳи такроркунанда набудани сохтори возеҳи фаъолияти мустақилонаи донишчӯ, то андозае маҳдуд будани ангезаи дохилӣ ва истифодаи нокифояи захираи эҷодии шахсият хос мебошад.

**Ҷадвали маълумотдиҳандаи сохтори нишондиҳандаҳои омодагӣ ба
худтакмилёбии касбӣ**

Нишондиҳандаҳо	Меъёри муайянсозӣ	Усулҳои таҳсис
Сохтори донишу маҳорати азхуд-кардаи донишчӯён	Ҳаҷми донишҳои касбӣ-педагогӣ, мурааттабнокӣ ва сифати он. Дарачаи азхудкунии мафҳумҳои илмӣ, маҳорати истифода бурда тавонис-тани истилоҳот ҳангоми асосноксозии мавқеи педагогии худ, варианти ҳалли масъалаи касбӣ-педагогӣ. Дарачаи рушди малакаи донишандӯзиву амалӣ, коммуникативӣ ва ташкилотчигӣ.	Таҳлили ҷавобҳо дар машғулиятҳои амалӣ, санчиш, имтиҳон, таҳлили реферат, корҳои курсӣ, худбаҳоди- ҳӣ, баҳои коршино- сон.
Маҳорати корба-рии донишчӯён бо сарчашмаҳои маълумот.	Характери рӯварӣ ба сарчашмаҳои маълумоти ҳаҷмашон гуногун. Интихобу истифодаи воси-таҳои мақсаднок барои дарёфту азхудкунии маъ-лумот.	Таҳлили иҷрои корҳои хаттии гуногун. Иҷрои вазифа нисбати санчиши маҳорати кор-барӣ бо адабиётҳо. Худбаҳодиҳӣ, баҳои коршиносон.
Сатҳи ташаккул-нокии тафаккури педагогӣ.	1.Ташаккулнокии маҳорати таҳлили педагогӣ. 2.Дарачаи зоҳир кардани эҷодкорӣ дар таҳлили зухуроти педагогӣ. 3.Таснифоти сифатии тафаккур: танқиднокӣ, мустақилият, фароҳӣ, тағйирпазирӣ, ғаёлноқӣ, эҷод-корӣ. 4. Қобилият ба иродаи педагогӣ	Таҳлили баромад-ҳои шифоҳӣ, мушоҳидаи педагогӣ, иҷрои вазифаю масъалаҳо оид ба санчиши маҳорати таҳлил карда тавонистани зухуроти педагогӣ ва пеш-ниҳод кардани ва-рианти ҳалли масъ-ала, таҳлили корҳои эҷодӣ.
Дарачаи ташаккулнокии худши-носии касбӣ.	Шинохти сатҳи омодагии худ ба ғаёлоияти касбӣ-педагогӣ, худмушоҳидаву худтаҳлилқунӣ. Дарачаи ҳаммонандии худбаҳодиҳӣ ба ғаёлоияти хеш. Ғаёлноқӣ дар раван-ди муҳокимаи мушқилои гуногунии	Худбаҳодиҳӣ, ба-ҳои коршиносон, ҳалли масъала дар асоси худбаҳодиҳӣ ва ислоҳи ғаёлоияти худ. Мушоҳидаи педагогӣ,

	педагогӣ, таҳлили ҳолатҳои аниқ, натиҷаҳои таҷрибаи педагогӣ.	таҳлили роҳи ҳалли пешниҳодшаванда..
Фаъолияти донишандӯзӣ ва мустақилият.	Мавҷудияти шавқмандӣ ба мушкилоти худтақомули касбӣ. Дастур ба рушди муттасили касбӣ ва шахсият. Фаъолнокӣ дар азхудкунии усулҳои асосӣ ва роҳҳои худтаъсиррасонӣ. Зухури мустақилият дар қорбарӣ бо сарчашмаҳои адабӣ, мавҷудияти шавқмандӣ ба омӯзиши таҷрибаи самаранокӣ педагогӣ, ноилшавӣ ба илм ва қорҳои тадқиқотӣ.	Мушоҳидаи педагогӣ, гузаронидани анкета ва гирифтани тест, рейтинг, сӯҳбат.
Маҳорати ташкилотчигӣ-идора-қунӣ.	Маҳорати ҳадаф ва вазифагузори худтақомули касбӣ, банақшагирии усулҳои ноилшавӣ ба он. Мавҷудияти барномаи худтақомули касбӣ. Маҳорати тақсим қарда тавонистани қувваю вақт барои иҷрои вазифаҳои гуногун, фароҳам овардани шароити мусоид барои қори мустақилона. Қарачаи рушднокии худназоратӣ, худтаҳлилсозӣ ва худбаҳодиҳӣ ба натиҷаҳои фаъолият.	Таҳлили барномаи худтақомули касбӣ, сӯҳбат, мушоҳидаи педагогӣ, худбаҳодиҳӣ ва рейтинг.

Маҳорати қор қардани бо сарчашмаҳои маълумот ташаққулноёфта аст. Ҳангоми таҳлили зухуроти педагогӣ эҷодиёт зоҳир намешавад. Донишҷӯён зарурати бошууруна ба ҷо овардани таҳлили касбӣ ва худбаҳодиҳӣ ба фаъолияти хешу натиҷаҳои онро эҳсос намеқунанд. Онҳо барномаи худтақомулӣ касби қор надоранд. Ҳавасмандӣ ба мушкилоти худтақомулӣ қарва ба қарва зоҳир мешавад. Роҳбарии муаллим аз қанор зарур аст.

Сатҳи дуҷум-тафсир. Ба ин сатҳ қушиши омӯзиши мустақилона, назди худ мақсади худомӯзӣ ва худтарбияёбӣ гузоштан хос аст. Донишҷӯён зарурати алоқамандии худтақомулӣ ва манфиати касби ояндаи худро мефаҳманд. Аммо на ҳама вақт ҳадафи заруқиро дақиқ ташаққул дода метавонанд. Дониш аз рӯйи фанҳои таълимӣ соҳтори қунонидашуда аст, аммо алоқаи байниқанӣ ҳанӯз на

хама вақт дақиқ маърифат карда мешавад. Донишҷӯён дараҷаи омодагӣ ба фаъолияти касбиро мефаҳманд. Бобати рушди мустақилонаи маҳорати педагогиву сифатҳои зарур барои фаъолияти самаранок ба худ вазифа мегузоранд.

Маҳорати корбарӣ бо сарчашмаҳои маълумот ташаккул ёфтааст. Элементҳои эҷодӣ ҳангоми таҳлили фактҳои ҳақиқат зоҳир мешаванд. Дар ин радиф кӯшиши бошуурунаи таҳлилу баҳогузори фаъолияти ҳеш ва натиҷаҳои он, ворид сохтани ислоҳҳои зарурӣ ба он ба назар мерасад. Муносибати эҳсосӣ-арзишманд ба мушкилоти худтакомулёбии касбӣ зоҳир мегардад. Барномаи худтакомулёбии касбӣ вучуд дорад. Донишҷӯён мустақилона раванди худомӯзию худтарбияро ташкил карда метавонанд. Аммо, вақтро самаранок ба нақша гирифтани ва усулҳои ноилшавӣ ба ҳадафу вазифаро дар корбарӣ аз болои худ наметавонанд.

Сатҳи сеюм-эҷодӣ бо ҳавасмандии рӯшанифодаёфта нисбати мушкилоти худтакомулёбии касбӣ тасниф мешавад. Донишҷӯён зарурати роҳбарӣ кардан ва корбарӣ аз болои худ бо ҳадафҳои аҳаммияти иҷтимоидоштаро мефаҳманд, дақиқ ташаккул додани чунин мақсадро доништа, мекӯшанд онро осон ноил шаванд. Дониш характери маҷмӯӣ дорад. Дар заминаи он фаҳмиши чуқури дар дохил мавҷуд будани робитаҳои байнифанӣ дар илм қарор дорад. Донишҷӯён сарчашмаҳои гуногуни маълумотро дар фаъолияти худ, маҷмуи услубҳоро бо таҳлили сохтори педагогӣ, танқидона маърифат кардани муносибатро нисбати ҳалли мушкилоти педагогӣ истифода бурда метавонанд.

Тафаккури (андешаи) педагогӣ дорои характери эҷодӣ аст. Дар он талаботи доимо таҳлил кардани фаъолияти худ, натиҷаҳои он ва вазифагузорӣ нисбати такмил ёфтани он ташаккул ёфтааст. Донишҷӯён дар заминаи илмӣ раванди худтакомулёбии касбиро оғоз аз банақшагирӣ то татбиқи андешаҳо ва худназорати натиҷаҳои бадастомадаро осон идора карда метавонанд.

Корбарӣ аз болои худ қаноатмандии маънавӣ меорад. Муваффақиятҳои воқеӣ онро ҳавасманд месозанд. Дар он рӯоварӣ ба барномаҳои дарозмуддати касбӣ хос аст.

Таснифоти муфассали тамоми се сатҳи ташаккулнокии нишонаҳои омодагӣ ба худтакомулёбии касбӣ дар ҷадвали 2.2. оварда шудааст.

Ҷадвали 2.2.

Нишондиҳандаҳои таснифкунандаи ҳолати омодагии донишчӯ- муаллими оянда.

Нишондиҳандаҳо	Таснифоти дараҷавии онҳо		
	Такроркунанда	Тафсиркунанда	Эҷодӣ
1	2	3	4
1. Сохтори аз тарафи донишчӯён азхудкунии илмҳои касбӣ-педагогӣ ва маҳорат	Донишҳо аз рӯйи фанҳои таълимӣ ному-камал ҳарак-тери чу-дой доранд. Донишчӯён асосан ҳолатҳои (вазъи) назариявиро мефаҳманд. Аммо, робитаи байни назарияю амалияро намебинанд. Бо истилоҳҳои илмӣ ошно ҳастанд, аммо дар суҳанронии худ онро гоҳ -гоҳ истифода мебаранд. Маҳорати алоҳидаи педагогӣ рушд кардааст. Ҳангоми омодагӣ ба корҳои эҷодиву хаттӣ ёрии методӣ лозим аст.	Дониш аз рӯйи фанҳои таълимӣ ба тартиб дароварда шудаанд, аммо, робитаи байни-фанӣ ғанӯз на ҳама вақт аниқ дарк карда мешавад. Донишчӯён ба мушкилоти педагогӣ ва сарчашмаҳои он хуб рӯ меоранд. Аз истилоҳҳои илмӣ ҳангоми асосноксозии мавқеи педагогии худ бомаҳоратона истифода мебаранд. Бо принципҳои умумӣ ва усулҳои ҷорӣ кардани назарияро дар амалия ошно ҳастанд. Аммо, ҳангоми ҷорӣ кардани ғояҳои назариявӣ ба раванди воқеии таълиму тарбия мушкилӣ мекашанд. Маҳорати педагогӣ асосан ташаккул ёфтааст.	Дониш до-роӣ ҳарак-тери маҷмӯӣ дошта, дар заминаи он фаҳмиши чуқури мавҷудияти робитаи дохилифанӣ дар илм қарор дорад. Муносибат ба дониш эҳсосӣ-арзишӣ аст. Донишчӯён дар амалия дастовардҳои илмӣ ва таҷрибаи пешқадами педагогиро истифода бурда мета-вонанд. Истилоҳҳои психологӣ-педагогиро

			озо-дона хуб медонанд. Асосҳои методологӣ- илмӣ-тад- қиқотӣ ва фарҳанги методӣ ташаққул ёфтааст.
Маҳорати кор- барии дониш-ҷӯён бо сарчаш-маҳои маълумоти касбӣ- педагогӣ.	Маҳорати корбарӣ бо сарчашмаҳои иттилоотӣ ба тартиб дароварда нашудааст. Донишҷӯён на ҳама вақт воситаи дарёфту азхудкунии маълумотро мустақил- лона ба ҷо оварда метавонанд. Дастовардҳои илмӣ, таҷ- рибаи пешқадами иҷти- моӣ-педагогиро ба таври кофӣ таҳлилу баҳогу- зорӣ намеkunанд. Маъл- лумоти аҳамиятдоштаро муқоиса ва муайян карда наметавонанд. Корбарӣ бо сарчашмаҳо дар заминаи дастурҳои методӣ. Бо худомӯзӣ гоҳ- гоҳ машғул меша-ванд.	Донишҷӯён бо сар- чашмаҳои маълумоти педагогӣ кор карда метавонанд. Онҳо мустақил-лона воситаи дарёфту азхудкунии маълумотро мустақил- лона ба ҷо оварда метавонанд. Донишро дар атрофи мавзӯи муайян ҷамъ карда, муносибати шахсиро ба он ташаққул медикунанд. Ғояҳои пешқадами назариявии сарчашма ва амалияи самара-нокро муайян карда метавонанд, аммо, на ҳама вақт ба он танқи-дона баҳо дода метавонанд. Маводро ба таври қорӣ меомузанд, усулҳои гуногунро ба ҳалли мушкило-ти педагогӣ муқоиса мекунанд. Ба худ-омӯзӣ мунтазам машғул мешаванд.	Донишҷӯён ба таври самаранок истифодаи сарчашмаҳои гуногунӣ маъл- лумотро дар фаъолияти худ ва маҷмӯи усулхоро пайваста метавонанд. Ма- ҳорати таҳлили муқоисавии сарчашмаҳои гу-ногунӣ маълумоти касбӣ. Усули эҷо-дӣ дар омӯ- зиши сар- чашмаҳои адабӣ ва таҷрибаи иҷтимоӣ- педагогӣ ба назар мерасад. Донишҷӯён тақлиф, ло- иҳаҳои худ-ро нисба-ти ҳалли мушкилоти педагогӣ

			пешниҳод мекунанд. Натиҷаҳои ҷустуҷӯи эҷодкоронаи он аҳами-яти амалӣ дорад. Ба машғулиятҳои худ-омӯзӣ ниёз доранд.
3. Сатҳи ташаккулнокии тафаккури педагогӣ. Ҳассосият ба зухуроти педагогӣ-хушёрӣ пе-дагогӣ вучуд надорад. Ҳангоми таҳлили зухуроти педагогӣ эҷодиёт зухур намеояд. Масъалаҳои пе-дагогиро до-нишчӯён дар асоси дастур ҳаллу фасл мекунанд, на ҳама вақт варианти ҳалли худро тариқи илмӣ асоснок карда метаво-нанд.	Кумаки муаллим зарур мегардад. Қобилият иродавӣ амал кардан рушд наёфтааст. Маҳорати таҳлили педагогӣ ба таври кофӣ ташаккул наёфтааст. Хушёрӣ педагогӣ қобилияти нисбатан муҳим аст. Элементҳои эҷодӣ ҳангоми таҳлили ҳақиқати педагогӣ зухур мекунанд. Донишчӯён масъ-аларо аз рӯйи тар-тиботи алгоритмҳо ҳаллу фасл карда, мавқеъи худро асос-нок месозанд.	Гоҳо ба маслиҳату машварати омӯзгор эҳтиёҷманд меша-ванд. Қобилияти иродавӣ амал кар-дан ба назар мерасад. Маҳорати таҳ-лили педагогӣ та-шакул ёфтааст. Мавҷудияти хушёрӣ педагогӣ ба донишчӯ имкон медиҳад диалек-тинокии раванди педагогӣ, характери ботинии ҳилофат-омези онро бинад. Тафаккури педаго-гии донишчӯён характери эҷодӣ дорад. Ин ҳангоми ҳалли масъалаҳо зухур мекунад. Дар асоси дастурҳои илмӣ ва таҷрибаи самараноки педаго-гӣ онҳо усулу роҳ-ҳои нави ҳалли масъаларо таҳия месозанд.	Маҳорати таҳлили педагогӣ ташаккул ёфтааст. Характери ҳилофат-омез ба таври рӯ-шан ифода ёфтааст. Ин дар тас-нифи та-факкур зо-хир меша-вад: тан-қиднокӣ, мавҷудияти хушёрӣ педагогӣ, ба донишчӯ имкон медиҳад, диалектинокии раванди педагогиро дар амалҳои иродавии педагогӣ бинад. Маҳорати таҳлили педагогӣ ташаккул ёфтааст.

4. Сатҳи ташак- кулнокии худ- шиносии касбӣ.	Донишҷӯён зарурати худтаҳлилӣ ва худбаҳогузории бо- шууронаро ба фаъо- лияти худ ва натиҷаҳои он эҳсос намеkunанд. Ба худмушоҳидакунӣ ва истифодаи дигар усулҳо барои худтаҳлиси дараҷаи омодагии хеш ба фаъолияти педагогӣ хоҳиш ба назар на- мерасад. Фаъолияти су- ст дар баҳси бозихо, сарҷамъона муҳокима кардани натиҷаҳои амалияи педагогӣ. Камбудӣ ва иштибоҳи худро дар дониш, маҳорат мебинанд. Аммо, танҳо гоҳ-гоҳ ба фаъолияти таълиму амалии худ тағйирот ворид месозанд.	Донишҷӯён худ- мушоҳидакунӣ, худ- таҳлилӣ ва дигар усулҳоро барои омӯзиши фаъолияти худ ва натиҷаҳои он истифода мебаранд. Ба худ аз нуқтаи на-зари танқил менигаранд. Худбаҳоиди дорои хараҷи хаммонанд аст. Дар заминаи худтаҳлилӣ ва худбаҳоиди фаъолияти худро ислоҳ меkunанд. Дар муҳокимаи мавзӯҳои гуногуни педагогӣ фаъолони иштирок меkunанд, ҷавобҳои хамкурсонро (шарикдар-сонро) ба тақриз гирифта, натиҷаҳои таҷрибаомузиро муҳокима меkunанд.	Донишҷӯён фаъолияти худро ба таври мунтазам таҳ- лил меkunанд, хулоса меба- роранд, ба фаъолияти худ тағйиротро во- рид месозанд. Худро во- қеъбинона баҳогузорӣ карда, маҷ- мӯи усулҳоро бо мақсади худтаҳлиси сатҳи салоҳияти касбӣ исти- фода меба- ранд. Нисбати муҳокимаи мушкилоти педагогӣ талаботро эҳсос меку- нанд. Барои са- маранокии таҷрибаи педагогӣ ва раванди таълим тақлифҳои аниқ пешниҳод меkunанд. Бисёре аз иқдомҳои худро дар ҳаёт таҷриба меkunанд.
--	---	--	--

5.Фаъолияти донишандӯзӣ ва мустақилият.	Шавқмандӣ ба мушкилоти худтақомули касбӣ давра ба давра аст. Донишчӯён аҳамияти худомӯзӣ ва худтарбияёбии муттасилро барои омӯзгор дуруст намефаҳманд. Аз баъзе усулҳои худтаъсиррасонӣ бохабаранд, аммо, онро гоҳ-гоҳ истифода мебаранд. Сифатҳои иродавиашон сусти инкишоф ёфтааст. Шавқи илмӣ-педагогашон рушд наёфтааст. Ба ёрии омӯзгор мӯҳтоҷанд.	Ба худтарбияи касбӣ шавқи устувор доранд. Донишчӯён чунин мепиндоранд, ки фаъолияти мазкур асоси эҷодкории педагогист. Дастур ба рушди муттасили касбӣ ва шахсӣ. Мустақилона ба худомӯзӣ ва худтарбияёбӣ машғул мешаванд. Усулҳои худтаъсиррасонӣ ва худтанзимшавиро истифода мебаранд. Натиҷаҳои корбарӣ аз болои худро назорат мебаранд. Рисолаҳои эҷодӣ ва курсӣ менависанд.	Шавқи равшанифодаёфта ба худтарбияи касбӣ. Дастур барои рушди муттасили шахсӣ. Шавқмандӣ ба усулҳои муаллифии таълиму тарбия, технологияҳои педагогӣ, навгониҳои адабиёти соҳавӣ. Ба худтарбия-вию худомӯзӣ бо истифодаи усулҳои гуногуни худтаъсиррасонӣ: аутотренинг, машқ ва ғайра ба таври мунтазам машғуланд. Натиҷаҳои мусбиро ноил мешаванд, дар конференсҳои илмӣ-амалии донишчӯён иштирок меkunанд.
--	--	--	---

6. Маҳорати ташкилотчигӣ-идоракунӣ. Барномаи худ-такомулёбӣ на-доранд. Ҳатто кӯшиши таҳияи онро накарда-анд. Номуташакки-ии шахсӣ. Кумаки муал-лим дар таҳияи барномаи худ-рушдёбиву таш-кили фаъолияти зарурӣ муҳим аст.	Донишчӯён фаъо-лиятро дар ҷодаи худтакомул-ёбӣ ба нақша гирифта наметавонанд. (ҳадафгузорӣ, мукаррар сохтани усули ноил-шавӣ ба онҳо).	Донишчӯён муста-қилона раванди худ-омӯзӣ ва худтарбияро ташкил карда метаво-нанд. Аммо, ба таври самаранок усулҳои ноилшавӣ ба ҳадафи гузошташудаи корба-рӣ аз болои худро ба нақша гирифта наме-тавонанд. Барномаи худтакому-лётӣ касбӣ бо кор-карднокӣ ва дақиқ-нокии нокифоя тавсиф мешавад. Донишчӯён зарурати маслиҳати омӯзгорро ба худ эҳсос меку-нанд.	Донишчӯён дар асоси илмӣ ба ра-ванди худ-такомули касбӣ аз ба нақшагирӣ то татбиқи нақшаву ниятҳо, назорати натиҷаҳои ҳосилшаванда роҳ-барӣ карда метавонанд. Рӯоварӣ ба барно-маи дароз-муддати рушди кас-бӣ ва шах-сият. Муташак-килии ба-ланди шах-сӣ.
---	---	---	--

Хулосаи боби дуввум

1. Ҳадафи аниқ сохтори ташаккули омодагии омӯзгори оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ қадами муайян дар рушди шахсияти донишчӯ ба ҳисоб меравад. Кадоме ки дар фаъолияти ӯ оид ба ҳалли масъалаву вазифаи худомӯзии касбӣ зуҳур ёфта, худомӯзиву худтарбияи касбиро такрор мекунад. Ин сохтор дар худ се блоки ба ҳам пайвастро фарогир аст: омодагии назариявӣ, амалӣ ва психологӣ. Кадоме, ки дар навбати худ вазифаҳои методологӣ, назариявӣ, методӣ ва амалиро дорост.

2. Тартиби ташаккули омодагии донишчӯён ба худтакмилдиҳии касбӣ дорои характери баробарӣ буда, се сатҳи омодагии муаллими ояндаро ба худтакмилдиҳии касбӣ-такроркунанда, тафсиркунанда ва эҷодӣ фарогир аст.

3. Дар раванди таҳқиқот муайян карда шуд, ки сифати омода намудани омӯзгори оянда аз се ҷузъи муҳим –ҳадаф, муҳтаво ва ташкили раванди таълиму тарбия дар муассисаи таълимӣ иборат аст. Азбаски мақсади сохтор муайянкунанда мебошад, муносибати фардӣ-эҷодӣ ба маърифатшавӣ бояд мазмуну мундариҷа ва ташкили чараёни таълимро ба дарбар гирад. Дар асоси амалигардонии муносибати сохторӣ дар таҳқиқоти мо се қисмати (блоки) усулҳои тайёр намудани омӯзгорони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ-педагогӣ муайян карда шуданд. ки онҳо қисматҳои назариявӣ, амалӣ ва психологӣ иборатанд.

4. Дар асоси омӯзиш ва таҳлили таҳқиқотҳои илмҳои педагогӣ-руҳшиносӣ мо имкон пайдо намудем. ки тибқи муаммои таҳқиқоти мо, он ба асоснокии назариявии омодагии омӯзгорони ояндаи коллеҷҳои омӯзгорӣ ба худтакмилёбии касбӣ чун хусусияти интегративӣ-шахсии омӯзгори оянда аст, мо сохтори зерини нишондиҳандаҳоро муайян кардем, ки он аз қисматҳои зерин иборат аст:

- сохтори донишу малакаи касбӣ-педагогии омӯхтаи донишҷӯ:
- маҳорати корбарӣ бо сарчашмаҳои маълумоти касбӣ-педагогӣ:
- сатҳи ташаккулнокии тафаккури педагогӣ:
- дараҷаи ташаккулнокии худшиносии касбӣ:
- фаъолияти донишомӯзӣ ва мустақилият:
- малакаи ташкилӣ-идоракунии.

БОБИ 3. ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ РУШДИ ХУДТАКМИЛДИҲИИ КАСБИИ ОМЌЗГОРИ ОЯНДА

3.1. Усул ва воситаҳои рушди худтакмилдиҳи касбии омўзгорони оянда

Дар таҷрибаи мо ташкили худомўзӣ ва худтарбияи донишҷӯён аз рӯйи принципи муттаҳидшавии органикии донишҳои академӣ ва корҳои мустақилонаи беруназаудиторӣ асос ёфтааст. Ин сохтор ташкили фаъолияти таълимии донишҷӯёнро, ки ба самтҳои зерин:

- а) азхудкунии таҷрибаи ташкили худомўзӣ;
- б) соҳиби таҷрибаи фаъолияти худтарбияёбӣ шудан;
- в) рушди худшиносии касбии омўзгорон
равона карда шудааст.

Дар ҳар аз самтҳои барномаи таълимӣ мо се блоки асосиро ҷудо кардем, ки инҳоянд: омодагии назариявӣ, омодагии амалӣ, омодагии психологӣ ба татбиқи худтакомулёбии касбӣ.

Самти якум бо ташкили фаъолияти худомўзии муаллимони оянда алоқаманд аст. Худомўзӣ-асоси рушди омўзгор чун мутахассис ба ҳисоб меравад. Блоки назариявӣ масъалаҳои зеринро фарогир аст: 1) нақши худомўзӣ дар барқароршавии касбии омўзгор; 2) самтҳои асосии корҳои худомўзии муаллим; 3) фарҳанги корбарӣ бо китоб.

Моҳияти назария ба ҳолати зерин оварда мерасонад. Худомўзӣ ба омўзгор нисбати рӯ овардан ба муҳтавои равонпедагогӣ ва заминагузорӣ аз рӯйи принципи худташқилдиҳии кор кумак мерасонад. Муҳтавои дақиқи кори худомўзӣ аз тарафи омўзгор мустақилона бо назардошти имкониятҳои худӣ, ҳавасмандӣ, таҷрибаи мавҷуда, сатҳи омодагии касбӣ муайян карда мешавад.

Самтҳои асосии корҳои худомўзии муаллим инҳоянд: **якум**, ба таври доимӣ такмил додани донишҳои таҳасусӣ ва психологӣ барои ноилшавӣ ба натиҷаҳои баланди таълиму тарбия, **дуюм** васеъ ва чуқур сохтани донишҳои

психологӣ, хусусан педагогӣ. Таҷриба нишон медиҳад, ки аксар вақт омӯзгорон дар таҳияи таснифоти дурусти психологӣ-педагогии хонандагон мушкилӣ мекашанд. Ҳатто дар он ҳолатҳое, ки муаллим дар бораи хонанда маълумоти кофӣ дошта бошад ҳам, ӯ на ҳама вақт онҳоро ба чунин категорияҳо ҷобачогузорӣ карда метавонад, ки дигар омӯзгор онро истифода бурда тавонад ва ҳангоми ташкили раванди таълиму тарбия ба инобат гирад.

Аз ин ҷо бармеояд, ки омӯзгор бояд дониши психологии зерин дошта бошад:

1.Таснифоти нисбатан умумӣ, ҳамчунин хусусиятҳои раванди ҷараёни психологӣ.

2.Вазифаи усулҳои тадқиқоти психологӣ, дар навбати аввал онҳое ки барои омӯзиши шахсияти хонанда ва ташҳиси рушди ӯ эътироф мешавад.

3.Қонуниятнокии таълиму тарбия, ки ба он дониш дар бораи сабабу шартҳои фаъолияти таълимӣ-донишандӯзӣ шомил мебошад. Дар бораи қонуниятнокиҳои рушди тафаккури хонанда оиди идоракунии фаъолияти таълимӣ-донишандӯзӣ ва ғайра.

Сеюм, омӯзгорро зарур аст, ки донишҳои педагогикашро доимо пурраву фарох созад, ки тақия ба он ба омӯзгор имкон медиҳад раванди таълимро бо мақсади баланд бардориши самаранокии он ба таври асоснок ба лоиҳа гирад ва тағйир диҳад. Ин дониш аз рӯйи услуби таълими фанҳои махсус, асосҳои умумии педагогика, назарияи тарбия ва пеш аз ҳама аз рӯйи дидактика мебошад.

Фарҳанги корбарӣ бо китоб шартӣ зарурии худомӯзии касбӣ-педагогии муваффақона аст. Яке аз нишондиҳандаҳои ин фарҳанг малакаи мутобиқшавӣ ба маълумоти илмӣ аст. Сарчашмаи ин гуна маълумот нашрияҳои библиографӣ-маълумотист, кадоме ки одатан дар шӯъбаҳои библиографии китобхонаҳо мебошад. Дар ин рӯйи сатҳи баланди фарҳанги мутоила, маҳорати донишмандона корбарӣ кардан бо адабиётҳо низ муҳим аст.

“Луғати истилоҳҳои китобхонагӣ” фарҳанги мутолиаро чун “мачмӯи малака” дар қорбарӣ бо китоб муайян месозад, ки фарогири амалҳои зерин мебошад:

-интиҳоби бошууронаи мавзӯи хониш;

-рӯварӣ ба сарчашмаҳо, дар сохтори дастурҳои библиографӣ ва рӯйхати китобхона;

-муназзамнокӣ ва муттасилии хониш, интиҳоби китоби аниқ;

-малакаи рӯварӣ ба китоб бо мақсади ҳадалимкон азхуд кардан ва фаҳмиши чуқури маводи мутолианашуда;

-маҳорати дар амалия истифода бурда тавонистани маълумоти аз адабиёт гирифташуда;

-донистани усулҳои техникии таъминкунондаи мустаҳкамсозии итифодаи маводи хондашуда (иктибос, конспект, ташкили картотека ва ғайра).

Мо алгоритми зерини амалро барои ташаккули фарҳанги хониши донишҷӯён таҳия сохтем:

1.Руҳан омодашавӣ ба мутолиа. Пеш аз он ки китобро ба даст гирем, бояд худро руҳан ба мутолиа омода созем. Аниқтараш бояд аз худ хоҳиши нахондан, нобоварӣ ба қувваи худ, шубҳа ба муваффақияти қорро дур созем. Ба самаранокии қор бо силсилаи ба худ фармондиҳиҳо (ман метавонам, ман қорро дар вақти муқарраршуда иҷро карда метавонам, ман аз ӯҳдаи иҷрои ҳама қор мебароям) ноил шудан мумкин аст.

2.Банақшагирӣ ва ташкили мутолиа. Дар ин қор китобу мақолаи мутолиааш зарурро бояд бодикқат дида баромад, тартиби мутолиа муайян ва барои ин қор вақти заруиро ҷудо кардан муҳим мебошад.

Азназаргузарони пешакӣ ҳар гуна буда метавонад: шиносӣ бо аннотатсия, мундариҷа, муқаддима (пешгуфтор), азназаргузарони хулосаҳои алоҳида, мутолиаи баъзе сарҳату қисматҳои китоб.

3.Корбарӣ бо матн. Дар ин кор се давра вучуд дорад. Давраи 1-ум корбарӣ то оғози мутолиа, давраи 2-юм корбарӣ вақти мутолиа, давраи 3-юм корбарӣ аз болои матн баъди мутолиа.

Даври якум аз корбарӣ бо сарлавҳаҳо оғоз меёбад. Баъди шиносӣ бо сарлавҳа бояд ба худ як қатор саволҳо дод. Ин саволҳо ба дониши аз матн омӯхташаванда, ҳамзамон он чӣ аз захираҳои дониши пешин ба маълумоти нав тааллуқ дораду барои фаҳмиш зарур аст, равона гардидааст.

Давраи дуумро метавон муколома (гуфтугӯ) бо матн номид. Дар ин ҳолат таҳияи муҳтавои тахминии матни минбаъда ва зимни мутолиа санҷиши онҳо нисбати мутобиқат бо маводи мазкур манфиат дорад. Зимни шиносӣ бо ягон намуд факт ё фарзят бояд мутолиаро қатъ кард. Зарур аст, ки нисбати шарҳ додани факти овардашуда ё баркашидани он кӯшида шавад. Оё ӯ бо фарзияи пешниҳодшуда розист? Роҳҳои имконпазири санҷиши фарзияҳои худро пешниҳод намудан зарур мебошад.

Ин гуна раванди мутолиа эҷодкорона буда, ба худтакомулёбии доимии зехнӣ мебарад. Дар ин ҳолат иқтибос, таҳияи нақша, ҷадвали инъикоскунандаи муҳтавои он басо муҳим аст. Давраи сеюми корбарӣ бо китоб аз кӯшиш нисбати баёни маънии асосии матн иборат аст. Ва дар ниҳоят бояд ба худ аз рӯйи матн саволҳо дод.

Воситаи самараноки бақайдгирии маълумот ҳама гуна қайдҳои имконпазир аст. Дар раванди худомӯзӣ намудҳои зерини он истифода мешавад:

4.Қайди маънии асосии асар, ин одатан ҳолати асосӣ буда (ё маҷмуи ҳолатҳо) мавзӯ ё ғояи матнро мекушояд.

5.Иқтибос кадоме ки барои намудҳои нисбатан мураккаби қайдҳои нақшаҳо, консептҳо, тезисҳо асос ба ҳисоб меравад.

6.Таҳияи нақшай маводи мутолиашуда. Нақша ин сохтори сарлавҳа буда маънии асосии ҳар қисмати мантиқан хотимаёфтаи асарро инъикос месозад.

7.Тезисҳо-ҳолатҳои (ҷойҳои) асосии матн, ки дар он мухтасари дар нақша нишондодашуда кушода дода шудааст.

8.Таҳияи шарҳи мухтасар (аннотатсия). Ин амалро дар ҳолати зарурати дар шакли мухтасар нишон додани мӯхтасари асар зарурат пайдо шудан иҷро бояд кард. Кадоме ки аз ҷониби муаллиф шарҳи мухтасар таҳия нашудааст.

9.Таҳияи хулоса. Ин қайди мухтасари ҷойҳои асосии матн аст, вале дар фарқият аз шарҳи мухтасар бо таҳияи хулосаҳои аз муҳокимаи муаллиф ё шахси бармеомада.

10.Конспект. Ҳангоми омӯхтани асарҳои илмӣ ва матнҳои мураккаби таълимӣ на танҳо масъалаҳои асосӣ ва маъниҳои дар матн исботу шарҳу тавзеҳёфта, ҳамзамон ҳуди исботро низ қайд кардан зарур мегардад. Дар ин ҳолат конспект мекунад. Конспекти эҷодӣ аз матни он фарқ мекунад, ки дар он на танҳо андешаҳои муаллиф, ҳамзамон муносибати хонанда ба он оварда мешавад.

11.Тақризнависӣ таҳияи натиҷаҳои таҳлили танқидии асар ва баҳои он. Шарти воқеъбинонаи тақризнависӣ пурдонии фарохи хонанда дар он ҷодаи дониш аст, ки ба асари тақризнавишташуда тааллуқ дорад.

12.Навиштани реферат. Ин таҳлили танқидии асар (ё якҷанд асар), овардани нуқтаи назарҳои гуногун ба мушкилоти баррасишаванда, муқоисаи он, хулосаю ҷамъбаст ва баҳо ба он аст.

13.Таҳияи нақшаи сохторӣ-мантиқӣ. Ин модули ба худ хоси маълумот, кадоме ки дар бораи сохтору мафҳумҳои калидӣ ва характери робитаи байни онҳо тасаввуроти аниқ мебошад.

Блоки (қисмати) амалии тайёри аз тарафи донишҷӯён эҷодкорона иҷро кардани вазифаю ҳалли масъала фаро гирифтааст, ки мо онҳоро чун методологию назариявӣ ва методиву амалӣ гурӯҳбандӣ кардаем. Аз ин пас вазифаю масъалаҳои ба самти аввалини фаъолияти таълимдодашаванда дахлатдоштаро баррасӣ мекунем:

1.Моҳияти мушкилоти педагогӣ таҳия карда шавад.

2. Асосҳои назариявии мушкилоти педагогӣ таҳия карда шавад.
3. Фарзияи қорӣ ҳалли мушкилот таҳия карда шавад.
4. Ҳадаф ва вазифаи тадқиқот таҳия карда шавад.
5. Санҷиши таҷрибавӣ ягон намуд ғояи педагогӣ ба нақша гирифта шавад.
6. Адабиётҳои илмӣ-педагогӣ аз рӯи мушкилоти пешниҳодшуда таҳлил карда шавад.
7. Услуб ва воситаи таҳлили педагогӣ бо мақсади омӯзиши ягон масъалаи амалияи педагогӣ пешниҳод карда шавад.
8. Баҳри ҳимояи нуқтаи назари худ аз рӯи масъалаи баҳсноки методологӣ, мушкилоти педагогӣ далелҳо омода карда шавад.
9. Таҷрибаи пешқадами иҷтимоӣ-педагогии дар адабиёт овардашуда омӯхта, ғояҳои пешқадами он муайян карда шавад.
10. Сохтори муаллифии таълиму тарбия таҳлилу баҳогузорӣ шавад.
11. Адабиётҳои психологӣ-педагогӣ аз рӯи мушкилоти муҳими педагогӣ дарёфт карда шавад.
12. Ҳадафи қори мустақилона аз болои сарчашмаҳои гуногун таҳия карда шавад.
13. Усулҳои дар адабиёт нисбати ҳалли мушкилоти педагогӣ овардашуда, иддаои ҳеш нисбати тасдиқи асосноксозӣ муҳокима карда шавад.
14. Ҳолати пешниҳодшуда таҳлил ва варианти ҳали худ пешниҳод карда шавад.
15. Усули оптималии таълим бо мақсади азхудкунии ин ё он маводи таълимӣ интиҳоб карда шавад.
16. Мушкилот дар фаъолияти таълимӣ-донишандӯзии ҳонандагон ҳангоми азхудкунии мавзӯи дақиқи таълимӣ муайян карда шавад.
17. Дастурҳои методи амик муқоиса ва андешаҳои ҳешро оиди роҳҳои ҷорӣ кардани он оварда шавад.

18.Вариантҳои гуногуни оғози дарс таҳия карда шавад.

19.Ҳолати мушкилот барои дарс ва роҳҳои ҷонноксозии фаъолияти донишандӯзии мактаббачагон пешниҳод карда шавад.

20.Мухтавои қорҳои шахсии худмаърифатноксозӣ таҳия карда шавад.

21.Нақшаи маълумоти дар пешистода дар бораи китоб, шарҳи мухтасар, тақриз, конспект ва реферат таҳия карда шавад.

22.Нақшаи сохторӣ-мантиқии маводи таълимӣ таҳия карда шавад.

Самти дуҷониби фаъолияти таълимдихӣ бо ташкили худтарбияи хонандагон алоқаманд аст. Дар машғулиятҳои лексионӣ мо масъалаҳои зерини назариявиро баррасӣ кардем;

1. Шахсияти омӯзгор чун объекти худтакмилёбии касбӣ.
2. Худшиносӣ шартӣ зарури худтарбиядихӣ.
3. Усулҳо ва роҳҳои худтаъсиррасонӣ.
4. Усулҳои танзими ҳолати касбӣ.
5. Соҳибмалака будан чун ҳадафи худтарбияи касбии омӯзгор.

Ихтисоси муаллим рушди доимии маънавӣ ва баландбардории маҳорати педагогиро талаб мекунад. Ин маъноӣ қорбарии муназзам дар самти такомули шахсияти худро дорад.

Ҳама гуна фаъолияти касбӣ ба инсон талаботи муайянро пеш меорад. Аз ин ҷо сохтори талабот ба шахсияти омӯзгорро аз нуктаи назари қадом хусусиятҳои шахсият бояд объекти худтарбия бошанд, баррасӣ мекунем. Барои фаъолияти педагогӣ сифатҳои ахлоқӣ-педагогии муаллим муҳим мебошад. Ин ҷо сухани дар бораи сифатҳои умумишахсӣ, ҳавасмандию талабот, муҳокимаву сабаби рафтор, тамоюли шахсият дар маҷмӯъ меравад. Муваффақиятҳои фаъолияти касбии муаллим ҳамчунин аз ҳаҷми дониши азхудшуда ва маҳорати амалӣ, рушди равандҳои тафаккури педагогӣ, эҳсосу ирода вобаста аст. Аз ин рӯ, зехн дар маҷмӯъ сифатҳои эҳсосиву иродавӣ бояд объекти худтарбияи омӯзгор бошанд. Худтарбияи зехнӣ ба худ қобилияти таҳлили зухуроти педагогӣ, асоснок

кардани фикру мулоҳизаи худ, дар ниҳоди хеш рушд додани мушоҳидакорӣ, хотира ва тасаввуротро фаро гирифтааст.

Худтарбиядиҳии иродавӣ аз як тараф бояд ба ноилшавӣ ба натиҷаҳои аниқ дар ҷодаи худшиносӣ, ба таври оптималӣ ба худ ва шогирдон таъсир расонидан нигаронида шавад. Аз дигар тараф, рушди ирода метавонад ба ноилшавии муваффақият дар фаъолияти касбӣ якҷоя бо одамон дар ҷодаи худомӯзӣ равона шуда бошад.

Ҳиссиёт ва кайфият бояд, ки дар заминаи ахлоқӣ рушд кунад. Дар худ рушд додани эҳсоси нек шартӣ муҳимми хушбахт будан аст. Дар заминаи доро будан ба эҳсоси ахлоқӣ, кӯшиш ба дардошно будан, хоҳиши фаҳмиши одамон, ба онҳо кумак расонидан ва дар баробари ин қаноатмандии ботинӣ ҳосил кардан қарор дорад. Ҳамзамон барои омӯзгор шинохти эшон дар бораи хусусиятҳои психофизикии хеш ва кӯшиш нисбати мутобиқсозии онҳо ба талаботи таҳассус аҳаммияти калон дорад. Ҳолати ибтидоии худтакомулдиҳӣ худшиносӣ маҳсуб мешавад. Зери мафҳуми худшиносӣ бояд омӯзиши хусусиятҳои шахсии руҳию ҷисмӣ фаҳмида шавад.

Дар бораи худ чиро бояд донист?

Пеш аз ҳама бояд эҳсоснокии худро ба таъсиррасониҳои гуногуни зоҳириро донист. Бояд мушоҳидакории худро санҷид, зеро, маҳз мушоҳидакорӣ асоси фаҳмишу баҳогузори одамон ва бахуд аст. Муҳим сатҳи рушди хусусияти тафаккури худ, маҳорати татбиқи амалиёти зеҳнӣ, бо мафҳумҳо корбарӣ карда тавоништан, пешниҳоди ғояҳои навро муайян кардан лозим аст. Аз он ки тафаккур бо нутқ алоқаманд аст вай низ бояд объекти омӯзиш бошад.

То чӣ андоза дар ниҳоди шумо тасаввуроти созандаву эҷодӣ рушд кардааст, қувваю суръати пайдоиши ҳаяҷон чи гуна буданаҷро бояд донист. Объекти омӯзиш бояд сатҳи рушди қобилиятҳои гуногун, хусусиятҳои шахсияти хеш, нишонаҳои характер бошад. Таҳлили психологияи шахсӣ барои муайян сохтани барномаи худтакомулдиҳӣ кумак мерасонад. Инсон худро чун бавосита

ва бевосита мешиносад. Усулҳои асосии худшиносии бевосита худмушоҳидакорӣ, худтаҳлили ва худбаҳогузорӣ аст.

Худмушоҳидакорӣ ду самт дорад. Якум ба берун нигаронида шудааст. Аниқтараш, инсон аз канор аз болои ғаёлияти худ бо муқоисаи натиҷаҳои он бо ҳадафу дастурҳои худ мушоҳида мебарад. Самти дуюм ба дохил ба худ раवонакарда шудааст. Ин ҷо худмушоҳидакорӣ чун воситаи шинохти инсон руҳияи хешро, хусусиятҳои фардии худ, ҳадафмандии ӯ ба ҳалли масъала амал мекунад, кадоме ки инсон дар назди худ ва дар навбати худ ҷомеа назди инсон мегузорад. Агар инсон аз болои худ бевосита дар ин ҳолат мушоҳида барад пас ин ҷо мушоҳидаи бевосита ҷой дорад. Агар инсон ба хотир орад, ки ӯ рӯзи гузашта, ҳафта ва моҳе муқаддам дар ҳолати муайян чӣ гуна рафтор карда буд, пас ин мушоҳидаи тарҷеӣ мебошад.

Барои ташаккули маҳорати худмушоҳидакорӣ усули худпурсишӣ, худанкетагузаронӣ, маънаван боз гаштан ба воқеаҳо, муқоисаи эҳсосоти худ бо эҳсосоти дигар одамонро истифода бурдан мумкин аст.

Дигар усули худшиносӣ-худтаҳлили аст. Худтаҳлили давраи нисбатан зиёд ё ками ҳаётро фаро мегирад, ки барои ҳулосабарорӣ имкон медиҳад.

Ҳангоми худтаҳлилкунии рафтори хеш муҳим натиҷаи амалии ғаёлияти хеш, чӣ ҳосил шуду чи нашуд, ба иҷрои ният чӣ ҳалалдор шуд ин ё он воқеа барои чӣ руҳ дод, муҳим аст. Одобӣ худмушоҳидакорӣ нисбати пешгӯӣ кардан, пешакӣ дидани амалҳои худ ёрӣ мерасонад. Худтаҳлили бо худбаҳодиҳӣ, аниқтараш бо муносибати арзишӣ ба сифатҳои шахсияти хеш хотима меёбад. Маҳз худбаҳодиҳӣ ба инсон имкон медиҳад ба худ аз нуқтаи назари танқид назар кунад, имкониятҳою қобилияти худро доимо бо талаботи ҳаёт муқоиса ва даъвоҳои беасос рад кунад.

Усулҳои худшиносии ғайримустақим инҳоянд: муқоиса, таққос, таҳлили натиҷаҳои ғаёлияти хеш. Ҳамин тариқ, шинохти қадрӣ қимат ва камбудии

худ шавқмандӣ ба корбарии минбаъда аз болои худ нисбати худтакомулдиҳии шахсиву касбист.

Дар адабиёт оиди худтарбия усулу роҳҳои таъсиррасонии зерин ба шахсияти хешро, ки зуд-зуд вомехӯранд, муайян карда шудаанд:

1. Худро муътақид сохтан-ин баҳси доимӣ бо худ, таҳлили роҳу воситаҳои ноилшавӣ ба ҳадафи гузошта шуда аст. Худро муътақид сохтан кори ғайри фаъоли тафаккурро талаб дорад. Ин амал бо қабули қарор ва худфармондеҳӣ нисбати иҷрои он ба анҷом мерасад.

2. Худруҳбаландсозӣ ин муроҷиат ба худ барои таҳкими боварӣ ба худ аст.

Дар худруҳбаландсозӣ усулҳои зерин истифода мешаванд:

1. Худоромкунӣ.

2. Боварӣ бахшидан ба муваффақияти кор.

3. Эътимодноки ба худ.

3. Худфармондеҳӣ. Ин амал дар ҳолати худро маҷбур сохтан нисбати иҷрои нақшаҳои тасмимгирифта зарур мебошад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки дар натиҷаи иҷрои фармони худ таи ду ҳафта дар гӯши инсон фармон садо медиҳад ва ӯ одати итоат кардан ба фармонро пайдо мекунад.

4. Худназоратӣ-қобилияти инсон нисбати назорат аз болои рафтори худ, бо он баҳо додану ислоҳ ворид кардан аст.

Дар ин ҳолат муҳим фарқ кардани намудҳои гуногуни худназоратӣ - беихтиёрон ва пешакӣ тасмим гирифта аст. Назорати пешакӣ тасмимгирифта дорои имкониятҳои зиёди танзими рафтор мебошад.

5. Худдастурдиҳӣ -дастури бошуурона ба худ додан аст, ки дар ҳолати аниқ чӣ гуна рафтор кардан зарур мешавад [28] .

Ба усулҳои ғайримаммули таъсиррасонӣ ҳамзамон инҳо ворид мешаванд: худфаҳмишӣ, худоромсозӣ, худмаъқулсозӣ, худҳавасмандсозӣ, худҷазодиҳӣ, худмуҳокимакунӣ, худӯҳдадорӣ ва ғайра.

Дар ин радиф боз як усули ба худтаъсиррасонӣ-худталқинсозӣ мавҷуд аст. Худталқинсозӣ дар заминаи калимаи барангезанда сохта шудааст. Калима пешбарандаи андешаву эҳсос ва ирода мебошад. Ин яке аз сабабҳои қувваи таъсиррасонии ӯст. Дигар сабаб он аст, ки худталқинӣ ҳангоми бемадории мушакҳои бадан бисёркарата пурқувват мешавад. Дар ин ҳолат дар решаи мағзи сар нуктаҳои (сарчашмаҳо) ангишти сода вучуд надоранд ва мо метавонем пурра шуури худро ба формулаҳои худталқинсозӣ равона созем.

Усулҳои худталқинсозӣ дар заминаи машқҳои аутогенӣ нисбатан бомуваффақият истифода бурда шуданашон мумкин аст. Техникаи машқҳои аутогенӣ пешакӣ ҳосил кардани маҳорати муайяни руҳиву ҷисмониро талаб дорад, ки аз худ алифбои ба худ ҳосил аутотренингро мемонад. Он ба худ элементҳои зеринро фаро гирифтааст:

1. Идоракунии диққат.
2. Амал кардан бо образҳои эҳсосӣ.
3. Талқинсозӣ бо суҳан.
4. Танзими фаъолияти мушакҳо.
5. Идоракунии усули нафаскашӣ.

Худталқинсозиро дар раванди худтарбияи ҳама гуна сифату хусусиятҳои шахсият, аз ҷумла дар ҳолати доро будан ба маҳорати педагогӣ истифода бурдан мумкин аст. Аммо, ба омӯзгор манфиати махсусро дар раванди танзими руҳӣ оварда метавонад.

Ҳолати ботинӣ ва вазъи саломатии омӯзгор танҳо кори шахсии ӯ набуда, ҳатман ба атрофиён, шогирдону волидони онҳо ва ҳампешагон дар фаъолияти қорӣ таъсир мерасонад. Сифати кори омӯзгор ва муҳите ки дар атрофи худ фароҳам овардааст аз сатҳи худро ба даст гирифтани худро чӣ тавр эҳсос карданаш вобаста аст.

Ба усулҳои танзими ҳолати касбӣ инҳо шомиланд: дастур, худталқинсозӣ, психотерапия, машқҳои иҷтимоӣ-психологӣ ва маҳорати бунёди тасмимҳои гуногун.

Дастури бошууруна пешгирифтаи муносибат бо кӯдак, ки чун баробар на ба синну сол, таҷриба, дониш, балки маҳз бо шарик аз рӯйи муносибат асту ҳуқуқ ба андеша, баҳодиҳӣ дорад, метавонад ба омӯзгор моҳиятан дар тағйири усули муносибат кумак расонад, ба тарбиятгиранда эҳтирому хайрҳои зоҳир кунад.

Барномаҳои худталқинсозиро метавон дар содасозии тасмим, ният, истироҳат, худро омода сохтан ба кори дарпешистода, мувофиқсозӣ ба усули касбии рафтор, равонасозии диққат ба хусусиятҳои фардии шогирдон ва ғайра истифода бурд.

Имрӯзҳо ҳамоно зуд-зуд масъала дар бораи истифодаи воситаҳои ғайритиббии терапевтӣ барои таҳкими саломатии инсон бардошта мешавад. Ба ин библиотерапия (усулҳои идоракунии ҳолати руҳии инсон тавассути мутолиаи адабиётҳои бадеӣ), табобат бо мусиқӣ (усули идоракунии ҳолати руҳии инсон бо ёрии мусиқӣ), изотерапия, табобат бо меҳнат, физиотерапия, табобат бо рақс, истифодаи санъати тасвирии мувофиқ, меҳнат, машқи ҷисмонӣ, бадеҳахонӣ бо рақсаш барои аз байн бурдани ҳастагӣ, содасозии кайфият шомил мебошанд. Боз як воситаи хуби аз байн бурдани ошуфтаҳои ханда ба ҳисоб меравад. Ҳаҷв воситаи олии раҳӣ аз таби нохуш аст. Муаллимеро ки аз ҳаҷв бохабар аст, шогирдон дӯст медоранд.

Машқҳои махсус ба танзими ҳолатҳои эҳсосиву иродавӣ мусоидат меkunанд, ки онҳоро духтури руҳинос Г.Д. Горбунов пешниҳод кардааст: а) назорат ва танзими фаъолияти мушакҳои қиёфасозӣ;

б) назорати танзими мушаки барҷаста;

в) ба назорат ва танзими суръати ҳаракат ва нутқ;

г) машқҳои махсуси роҳи нафас [46].

Маҳорати педагогӣ дар малакаи касбӣ-педагогӣ зоҳир мешавад, ки байни онҳо донишандӯзӣ, асосӣ, коммуникативӣ, ташкилӣ чудо мешавад. Айни ҳол моҳияти ин маҳорат ва роҳҳои ташаккули мустақилонаи онҳоро баррасӣ мекунем.

1. Маҳорати донишандӯзӣ. Ба он мутааллиқ аст:

а) маҳорати мутобиқшавӣ ба муҳтавои таълиму тарбия бо мақсади интихоби маълумоти барои раванди таълиму тарбия зарур;

б) қобилияти таҳлил карда тавонистани фаъолияти худ, хатову муваффақиятро дида тавонистан, донишани самтҳои пурқувват ва заифи худ;

в) маҳорати назорат бурдан аз болои бачагон, фаҳмида тавонистани ҳолати ботинии онҳо, баҳогузорӣ кардан ба сатҳи рушди фардии хонанда ва шартҳои тарбияи оилавӣ;

г) қобилияти назорат карда тавонистани ҳолати ҷисмониву руҳонии хеш.

Дар фаъолияти амалии омӯзгор усулҳои зиёди худтарбияи маҳорати донишандӯзӣ тавлид шудаанд, аз ҷумла шиносӣ бо адабиётҳои махсус оид ба психологияи қабули фаҳмиши инсон аз тарафи инсон, рушди пешақӣ тасмимгирифтаи малакаву маҳорати мушоҳидаву таҳлили далелҳои педагогӣ, иҷрои машқҳои махсус бобати дар ниҳоди хеш рушд додани амалҳои умумиву таҳассусӣ. Дар ин равиш маслиҳатҳои омӯзишӣ низ бобати рушди зеҳн, тасаввурот, диққат ва ғайра ки инҳоро метавон дар китоби В.Пекелис “Имкониятҳои ту, инсон” [137] дарёфт кард.

Тафаккури педагогиро метавон бо роҳи ҳалли масъалаҳои дар мачмуаҳои махсус ҷойдодашуда рушд дод. Дар раванди кори мустақилона ҷамъовариҳои таҷрибаи мушоҳида аз болои зухуроти педагогӣ ва таҷрибаи таҳлили онҳо манфиат дорад. Бо ин мақсад маслиҳат дода мешавад, ки “Рӯзномаи мушоҳидаи педагогӣ” ҷорӣ карда шавад.

2. Маҳорати умумӣ инҳоро фарогир аст:

а) ҳадаф ва вазифаҳои раванди педагогӣ ташаккул дода шавад.

б) нақшаи сохтори (тартиби) корбарӣ ва муттасилии амалҳои хонандагон таҳия карда шавад.

в) муҳтавои оптималии фаъолияти оянда чудо карда гирифта шавад.

г) нақшаи корҳои аниқ таҳия карда шаванд.

Роҳи асосии азхудкунии маҳорати умумӣ машқ барои рушди тасаввуроти педагогӣ, ҷамъоварии таҷрибаи модуликунонии раванди педагогӣ ва натиҷаҳои он аст. Мебояд, ки дар коркарди мантиқии матнҳо, таҳияи нақшаҳои ҷорабинии тарбиявӣ корбарӣ кард.

3. Маҳорати коммуникативӣ аз инҳо иборатанд:

а) Фаҳмида тавонистани дигарон, кадоме ки қобилияти “хондан” аз ҳолати чеҳра, оҳанг, ҳаракатро ҳосил мекунад.

б) Маҳорати худро нишон додан, ки маънои доштани қобилияти ифодаи тафаккури таассурот бо ҳарфҳоро дорад, ки бо имову ишора таҳким баҳшида мешавад.

в) Маҳорати ба алоқа баромада тавоништан-муоширати шахсӣ.

Доштани маҳорати коммуникативӣ ба баргузори намудани тренингҳои иҷтимоӣ-психологӣ мусоидат мекунад, ки аз машқҳо бобати ҳосил кардани малакаи муошират иборат аст. Дар ин радиё иҷрои муваҷҷибаҳои машқҳо ва машғулиятҳои гурӯҳӣ низ аз манфиат холи нестанд.

Вазифаҳои амалӣ аз тарафи донишҷӯён баробар бо омӯзиши масъалаҳои назариявӣ иҷро мешавад. Аниқтараш донишҷӯён вазифаю масъалаҳои назариявиро иҷро мекунанд. Донишҷӯён зимни шиносӣ бо “харитаи сифатҳои аҳамияти касбӣ-шахсии омӯзгор дошта” [163] дараҷаи дар худ ташаккулёфтаи мувофиқати сифатҳои зарурӣ ба ҳоғузори карданд. Онҳо бо омӯзиши асарҳои олимони Ю.К.Бабанский, Ф.Н.Гноболина, Н.В.Кузмина, И.П.Раченко ва дигарон ки дар омӯзиши профессиографияи шахсияти омӯзгор ҳиссагузор ҳастанд, намунаи фаъолияти касбӣ-педагогӣ ва шахсияти омӯзгорро таҳия сохтанд.

Дар машғулиятҳои амалӣ барои ҳосил кардани малакаи худшиносии донишҷӯён мо вазифаҳои зеринро пешниҳод кардем:

1. Навиштани иншо дар мавзӯи “Ман ва касби ояндаи ман”. Ҳамзамон ҳодисаҳои дар ҳаёт бошуурона бавуқӯъмепаїваста таҳлил карда шавад. “Қор қардан” аз рӯйи ихтисос, дар ҳаёт қӣ беқоидаю бемаъно руҳ медиҳад, таҳлил қарда шавад.

2. Ҳама гуна ҳодисаҳои дар ҳаёти шахсӣ аҳамиятдошта таҳлил қарда шавад: барои қӣ он руҳ дод, сабабҳои муваффақияту номадӣ, ҳулоса барои оянда.

3. Ягон намуд ҳолати қасбӣ андешида шавад, масалан, ягон ҳодиса руҳ дод... Ба эътибори махсус додан ба “нидои дили худ”, аниқтараш, раванди муҳоқимаи ҳеш эҳсосоти худро нависед.

4. Бо мақсади омӯзиши руҳияи ҳеш ва рушди қобилияти худ нисбати мутобиқшавӣ ба тағйирёбӣ “Рӯзномаи мушоҳида” қорӣ қарда шавад.

Бо мақсади мустақилона рушд додани маҳорати умумӣ ба донишҷӯён вазифаҳои зерин пешниҳод қарда шуд:

1. Ҳадаф, вазифаи дарс ва қорабиниҳои тарбиявӣ муайян қарда шавад.

2. Маводи таълимӣ барои мавзӯи тадрисшавандаи дарси алоҳида интиҳоб ва қойгир қарда шавад.

3. Нақшаи дарс ва қорабиниҳои беруназсинфӣ таҳия қарда шавад.

4. Муттасилии фаъолияти худ ва қонандагон қангоми тайёри ба дарс, ба қори эҷодии коллективона андешида шавад.

5. Ҳадафҳои педагогӣ нисбати гурӯҳҳои гуногуни қонандагон (ба қомеаи синф дар маҷмӯъ, гурӯҳҳо аз рӯйи манфиаташон, қонандагони алоҳида) бо назардошти ҳусусиятҳои синнусолии мактаббачагон; сатҳи рушди шахсият; сатҳи рушди аҳли синф; имқониятҳои тарбиявии намудҳои аниқи фаъолият таҳия қарда шавад.

6. Фаъолият дар самти татбиқи ягон ҳадафи аниқи педагоги нақшаи кори тарҳрезӣ шавад.

7. Саволҳо барои суҳбат бо аҳли синф ва хонандаи алоҳида тартиб дода шавад.

8. Бо мақсади муайян сохтани сатҳи рушду тарбияи мактаббача усулҳои таҳлили психологӣ-педагогӣ интихоб карда шавад.

9. Тест ва анкета мустақилона таҳия карда шавад.

10. Нақшаи худтарбияи маҳорати умумӣ таҳия карда шавад.

Барои худро рушд додан аз лиҳози маҳорати ташкилотчигӣ хонандагон супоришҳои зеринро иҷро карданд:

1) Ташкили омодагии кори коллективонаи эҷодӣ.

2) Бо мақсади ҷалби хонандагонро ба ягон шӯғл ҷалб кардан усули амали ҳешро фикр карда баромадан лозим аст.

3) Тайёр кардани намунаи дарс бо пешниҳоди усулу роҳҳои ташкили фаъолияти донишандӯзии хонандагон.

Барои ҳосил кардани малакаи ташкилотчигӣ донишҷӯён маҷмӯи машқҳои нақшавиро иҷро карданд, ки аз инҳо иборат аст: дар гуруҳҳои эҷодӣ кор карданд, ки ҳар нафар кӯшиш кард, нақши ташкилотчигиро бозад, яқоя барномаи худтарбияи маҳорати ташкилотчигиро таҳия сохтанд.

Ба тренинги муоширати педагогӣ мо машқҳоеро ворид сохтем, ки ба самтҳои зерин равона шуда буданд.

1. Рушди малакаи оддии муошират.

2. Рушди қиёфабозӣ ва имову ишора.

3. Ҳосил кардани малакаи диққат додан ба ҳамсӯҳбат.

4. Идора кардани ташаббус дар муошират.

5. Ҳосил кардани ҳиссиёти педагогии мақсаднок.

6. Сафарбаркунии эҳсоси эҷодӣ.

7. Рушди малакаи аз чехра фаҳмидани ҳолат.

8. Рушди техникаи оҳангнок ҳарф задан, ҳосил кардани тарзи талаффуз, интиҳоби овоз.

9. Азхуд кардани маҳорати дар назди умум баромад кардан.

Донишҷӯён китобҳоро оид ба муоширати педагогӣ мутолиа карда, нақшаи худтарбияи маҳорати коммуникативиро таҳия сохтанд. Дар ин радиф ба худ додани дастур нисбати рафтори сода, тоқатпазирӣ, равонасозии диққату эътибор, истифодаи интиқоли тафаккур-эҳсос ба ҳолати дигар одам (хонанда) бо мақсади беҳтар фаҳмидани афкори ӯ, таассурот ва ба ӯ эҳтиёткоронаву аз рӯйи адолат муносибат карданро омӯхтанд. Ҳамзамон маҳорати ба худ фармон доданро бо мақсади зуҳури тоқатпазирӣ дар ҳолатҳои душворро аз худ карданд.

Дар машғулиятҳои амалӣ хонандагон барномаи худталқинсозиро таҳия намуданд. Мо онро ба инобат гирифтем, ки формулаи талқинсозӣ бояд амиқу муъҷаз бошад. Набояд ҷузъҳои манфӣ дошта бошад ва набояд бо пайдарҳамии зерин истифода бурда шавад: меҳоҳам-метавонам-меҳӯрам (ман меҳоҳам ором ва боваринок бошам, ман орому боваринок буда метавонам, ман орому боваринок хоҳам буд, ман ором ва боваринокам).

Айни ҳол ба баррасии самти сеюми фаъолияти таълимӣ мегузарем, ки ба рушди худшиносии касбии муаллимони оянда мусоидат мекунад.

Қисмати назариявӣ масъалаҳои зеринро фаро гирифтааст:

1. Моҳияту сохтори (тартиби) худшиносии касбӣ.
2. Худбаҳодиҳии касбии омӯзгор чун яке аз элементҳои пешбарандаи худшиносии касбӣ.

3. Худташҳиси касбӣ чун омили баланд бардоштани самаранокии фаъолияти касбии омӯзгор аст. Худшиносии касбӣ омӯзгорро нисбати шинохти мақсаду вазифаи фаъолияти хеш қобил месозад. Ҳамзамон омӯзгор қобилияти ба нақшагириву муайян сохтани сабабҳои номадӣ, ислоҳи фаъолият ҳуд чун субъекти ин фаъолият пайдо мекунад.

Дар сохтори худшиносии касбӣ се таркиби асосӣ ҷудо карда мешавад:

1. Таркиби донишандӯзии худро шинохтан, аз ҷумла, фаъолияти касбии худро.

2. Таркиби эҳсосӣ-арзишии муносибат ба худ, ба фаъолияти касбии хеш, ки дар заминаи худтаҳлилу худбаҳодиҳии сифату натиҷаҳои он ба вучуд меояд.

3. Таркиби амалӣ-иродавӣ (танзимкунанда)- ислоҳ, бозсозии фаъолияти хеш дар заминаи худбаҳодиҳӣ ба он, аниқтараш ташаккули “Ман-концепсия” услуби шахсии фаъолияти касбӣ.

Худшиносии касбӣ дар заминаи равандҳои иродавӣ ташаккул меёбад. Шинохти фаъолияти шахсӣ аз тарафи омӯзгор чӣ тавр амалӣ мегардад ё ин ки барои худтаҳлиси самаранок чӣ лозим аст?

Якум, омӯзгорро зарур аст, ки фаъолияти хешро ба объекти шинохту таҳлил ва баҳогузорӣ табдил диҳад. Меъёрҳои воқеии баҳогузорӣ ба тасаввурот дар бораи худ натиҷаи фаъолият, аниқтараш, муваффақияти ҳонанда, баҳо ва андеша аз ҷониби ҳамкасбон, баҳои воқеӣ ба рушди касбӣ дар фосилаи муайяни вақт ва ғайра маҳсуб меёбад.

Дуюм, дар ниҳоди омӯзгор бояд намунаи касбият, меъёри фаъолияти педагогӣ ва шахсияти ӯ ташаккул ёфта бошад.

Сеюм омӯзгорро зарур аст, ки фаъолияти шахсиашро бо модули идеалӣ (олӣ) муқоиса кунад. Ин гуна таҳлил ба омӯзгор имкон медиҳад ба чӣ қодир будану набуданашро, сабаби ноомадҳои қорашро доништа гирад, воситаҳои нави ноилшавӣ ба натиҷаи беҳтаринро дарёфт намояд.

Дар қисмати амалии тайёри бо мақсади ташаккули худшиносии касбии омӯзгорони оянда мо таҳлилу баҳогузорӣ ба таҷрибаи дигаронро вазифагузорӣ кардем. Ба сифати ҷунин таҷриба ба раванди таълиму тарбия сарчашмаҳом гуногуни дониши касбӣ-педагогӣ, таҷрибаи бевосита мушоҳидашаванда шомил мебошад.

Донишҷӯён нуқтаи назарҳои гуногунро ба ҳалли мушкилоти педагогӣ баррасӣ ва андешаи худро асоснок карданд. Дар натиҷа меъёрҳои воқеъбинона

барои худтаҳлили ҳамчун соҳибкасб, тамоюлҳои арзишманди муаллим ба ҷодаи касбӣ ҳосил шуданд. Дастур ба худрушдѳбии касбӣ ва худтарбия ташаккул ѳфтанд.

Мо ҳамчунин машқҳои мусоидаткунанда ба азхуд кардани рефлексияро (беихтиѳрӣ, иродавӣ) тавсия додем, ки инҳоянд:

1) Маърифат кардани он ки дигарон туро чӣ гуна қабул мекунанд ва ташаккули тасаввурот дар бораи беихтиѳриҳои дучормеомада;

2) Дар хеш зухур кардани иродаро бошууруна назорат кардан;

3). Таҳлили сабабҳои истифодаи “бомуваффақона” ва “бемуваффақона”- маълумотҳои иродавӣ (ҷамъшавии таҷриба);

4) Мушоҳидаи пайдоиши ирода дар дигар одамон ва тасаввурот дар бораи натиҷаҳои он;

5) Худро ба ҷои шогирд гузоштан, таснифи лаҳзаҳои ғаъолияти зеҳнии ӯ дар ҷараѳни ҳалли масъалаҳо, шарҳу тавзеҳи омӯзгор.

Донишҷӯѳн дар “Рӯзномаи худмушоҳидабарӣ” саволҳоро ба худ қайд ва иродаи худро баҳогузорӣ карданд. Ҳатогӣ ва мушкilotи муошират, робитаи сабабӣ-пайомадии байни ғақтҳои рафторро муайян ва андешаҳои худро дар бораи худ ва андешаи дигаронро дар бораи хеш асоснок карданд.

Таҷрибаи педагогӣ идомаи бевоситаи ғаъолияти таълимӣ буд. Мо чунин шаклҳои корбарӣ бо донишҷӯѳнро ба монанди семинару машваратро (маслиҳатро) истифода бурдем.

Ҳадафи семинарҳо-васеъ ва чуқуру мустаҳкам сохтани дониш аз рӯйи дидактика, услуби таълим, назарияю услуби тарбия, дар заминаи омӯзиши адабиѳти педагогӣ таҳлили таҷрибаи мактабӣ, ҷамъбасти таҷрибаи худи донишҷӯѳн ба ҳисоб меравад. Баъди гузаронидни семинари навбатӣ мо ба донишҷӯѳн пешниҳод кардем, ки як қатор вазифаҳоро иҷро кунанд.

Бо донишҷӯѳни ихтисосҳои гуногун мо семинарҳо аз рӯйи мавзӯҳои зерин “Фарҳанги методии омӯзгор”, “Мустақилона таҳлил кардани дарс,

чорабиниҳои тарбиявӣ”, “Омӯзиши хонандагон ва ҷомеаи синф”, “Усулҳои таъсири педагогӣ ба хонанда”, “Муносибати фардӣ ба тарбиягирандагон” гузаронидем.

Мақсад аз машварат кумаки амику амалӣ расонидан ба донишҷӯён буд. Бо омодагӣ ба машварат мо саволҳои фикр карда баромадем, ки донишҷӯёнро ба асосноксозии шакли дарси интихобкардашон, усулҳои таълим, роҳҳои муошират бо хонандагон, маводҳои барои дарс ё чорабиниҳои тарбиявӣ интихобшуда, усулҳои ҳалли ин ё он ҳолатҳои (масъалаҳои) педагогӣ водор мекард.

Дар машваратҳо донишҷӯён ҳамзамон сифати кори худ, самтҳои мусбиву манфии худро таҳлил намуда, маҳорати педагогии хешро баҳогузорӣ карданд. Таҷриба собит сохт, ки танҳо баҳогузориҳои воқеъбинонаи сатҳи омодагии хеш ба фаъолияти мустақилонаи педагогӣ ба сифатнокии кор ҳавасманд сохта, худомӯзию худтарбияи мақсаднокро таъмин менамояд. Мо донишҷӯёнро нисбати баҳогузорӣ ба омодагии касбии хеш бо муқоисаи давраи пешин ҳидоят кардем: чӣ беҳтарин шуд, чӣ гуна мушкилотро паси сар кардан зарур шуд, аз болои чӣ боз ҳам кор кардан лозим аст?!

Дар қисмати ҷудонашавандаи амалия муаллимони оянда ба иттиҳодияҳои методии мактабҳо, шӯрои педагогӣ, машваратҳои истеҳсоли ҷалб шуда буданд. Таҳлили дарсҳои гузашта, чорабиниҳои беруназсинфӣ ва тарбиявиро мо чун воситаи ташаккули муқаддимаи касбӣ дар ниҳоди хонандагон баррасӣ мекунем. Аз ин рӯ, мо ба донишҷӯён вазифаи худтаҳлили мушкилоти касбӣ-баҳогузорӣ ба намудҳои зерини фаъолият аз 1 то 7 ҳолро тибқи болоравии мушкилоти субъективӣ пешниҳод кардем:

- тартиб додани нақшаи мантиқии маводи таълимӣ;
- ташкили гуфтугӯ бо хонандагон;
- фароҳам овардани муҳити созгори дарс;
- идоракунии корҳои мустақилона ва гурӯҳи хонандагон;

- муоширати беруназдарсӣ бо хонандагон;
- ислоҳи рафтори хонандагон дар дарс;
- ҳавасмандсозии рафтори хонандагон дар дарсҳо;

Мо назди донишҷӯён вазифаи зеринро гузоштем;

-муҳтавои мушкилоти субъективии касбиро фаҳмида, кушода дода, онҳоро дақиқ ва роҳи бартарафсозиашон нишон дода шавад.

Чамъбасти тамоми корҳо ҳисоботи эҷодии донишҷӯён оид ба таҷрибаи педагогӣ буд, ки дар он муаллимони оянда муҳтавои корҳои таълиму тарбиявии худро дар давраи таҷрибаомӯзӣ кушоданд, дар бораи сатҳи омодагии назариявӣ амалии худ хулоса бароварданд. Ба сифати кори мустақилона баҳогузори карда, нақшаи такомули маҳорати касбии хеш ва сифатҳои касбии дар кори педагогӣ зарурро пешниҳод карданд. Дар ҳисобот ҳамчунин оид ба иҷрои як супориши эҷодии дар семинар додашуда маълумот оварда шудааст.

Дар асоси гузориши давраи муайянкунандаи корҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ мо имконият пайдо намудем, ки барномаи зерини муаллифӣ худро оиди худтакмилдиҳии маҳорати касбии омӯзгорони оянда таҳия намоем, ки он дар қисматҳои ояндаи корҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои самараноки таҳқиқот мусоидат намуд.

БАРНОМАИ

МУАЛЛИФИИ ХУДТАКМИЛДИҲИИ КАСБИИ ОМӢЗГОРОНИ ОЯНДА

Фаъолият ба ҳайси омӯзгор аз рӯйи самтҳои зерин баҳогузори мешавад:

1. Дониши омӯзгор:

- фанни худ ва усули таълими онро медонад;
- аз психологияи хонандагони синну солашон гуногун огаҳ аст;
- усули бурдани корҳои тарбиявиро ба хонандагони синнусолашон гуногун медонад;
- хонандагонро бо дастовардҳои навтарини илми худ шинос менамояд;

- ҷанбаҳои пурқуввати заифи худ, роҳҳои ҳудрушдѐбии касбӣ ва сифатҳои шахси ро медонад.

2. Омӯзгор то кадом дараҷа фаъолияти ҳудро ба нақша гирифта метавонад?

- сохтори (тартиби) дарс аз рӯи мавзӯ тарҳрезӣ карда шавад;
- маводҳои таълимиву аѐнии зарур аз рӯи мавзӯ интиҳоб карда шавад;
- намудҳои фаъолияти нисбатан самараноки ҳонандагон дар ҷодаи азхудкунии маводҳои нав муайян ва характери барои ҳонандагон мушкил пешбинӣ карда шавад;

- усулҳои нисбатан самараноки таълим ва роҳи ташкили корҳои тадрис дар давраҳои гуногуни дарс муайян карда шавад;

- сохтори кори мустақилона, вазифаҳои ҳонагӣ аз рӯи мавзӯ таҳия карда шавад;

- мафҳумҳои калидӣ ва ҷавобгӯи қонунӣ будани маводи нав муайян ва мушкилиҳои имконпазири ҳонандагон ҳангоми азхудкунии пешбинӣ карда шавад;

- сохтори вазифаву машқ аз рӯи маводи нав интиҳоб карда шавад;

- ҳадаф ва вазифаҳои фаъолияти педагогӣ ташаккул дода шавад;

- нақшаи корҳои амиқ таҳия карда шавад.

3. Омӯзгор то чӣ андоза дарсҳоро ба тартиб дароварда метавонад:

- тартиби самараноки дарс интиҳоб карда шавад;

- маводи зарурӣ ба дарсҳо интиҳоб ва асосиаш муайян карда шавад;

- аз лиҳози назариявӣ маводҳоро аз сабуку сода ба нисбатан мушкил ҷобачогузорӣ карда шавад;

- вақти истифодаи маводи аѐнӣ ва намоишдодашаванда дар дарс муайян карда шавад;

- намуди корҳои таълимии синф ва ҳонандагони алоҳидаро дар давраи азхудкунии маводи нав интиҳоб карда шавад;

- характери фаъолияти гурӯҳҳои гуногуни хонандагон дар вақти пурсиш муайян карда шавад;
- тақсим кардани маводҳое, ки барои такрор ва ба низом даровардани дониши хонандагон мусоидат мекард;
- вақтро барои давраҳои алоҳидаи дарс самаранок тақсим карда шавад;
- муайян кардани характери роҳбарӣ ба фаъолияти донишандӯзии хонандагон дар ҳар давраи дарс;
- варианти имоконпазири тағйирот дар раванди дарс пешбинӣ карда шавад.

4. Маҳорати ташкил карда тавонистани фаъолият ва муошират бо хонандагон аз тарафи омӯзгор

- хонандагонро бо ягон ғоя шавқманд сохта, роҳҳои татбиқи амалии он ташкил карда шавад;
- роҳбарӣ кардан ба корбарии фронталӣ, гурӯҳӣ ва фардӣ бо мактаббачагон;
- фаъолияти хонандагонро назорат ва воқеъбинона баҳогузорӣ карда шавад;
- ташкил кардани омодагии хонандагон ба кори коллективонаи эҷодӣ;
- услубу оҳанги дурусти муошират бо аҳли синф ва хонандагони алоҳида дарёфт карда шавад;
- муоширати хешро бо бачагон таҳлил ва муносибати дуруст ба ҳар тарбиятгиранда дарёфт карда шавад;
- чорабиниҳои тарбиявиро бо самаранокии ҳаддалимкон гузаронида шавад;
- таъсиррасонӣ ба муносибатҳои шахсии аҳли синф, ислоҳи рафтори бачагон.

5. Натиҷаҳои фаъолияти омӯзгорро баҳогузорӣ кунед

1. Дар ниҳоди хонандагон шавқи устуворро ба фанни омӯхташаванда ташаккул медиҳад.
2. Хонандагонро ба фаъолнокии донишандӯзӣ ва мустақилият ҳавасманд месозад.
3. Муносибати эҷодкоронаро ба фаъолият тарбия медиҳад.
4. Паси сар намудани мушкilotи таълимро меомӯзад.
5. Дониши чуқуру устувор, малакаву маҳорат ҳосил мекунад.
6. Интизоми бошуурона ва муносибати масъулиятнок ба корро тарбия мекунад.
7. Омӯзгор дар фаъолияти худ ба худидоракунии хонандагон такя мекунад.
8. Омӯзгор муносибати дурустро бо хонандагон ба роҳ монда, эҳтиром ва боварӣ ба худро ноил мегардад.

Коркарди (баррасии) натиҷаҳо

Баҳогузорӣ ба ҳар самти овардашуда тариқи аз 1 то 5 ҳол амалӣ мешавад. Маънии ҳолҳо: 1 ҳол -сифати мазкур ё амал вучуд надорад; 2 ҳол – ҳеле суст ифода шудааст ё ғoҳҳо ифода мегардад; 3 ҳол – сатҳи миёнаи ифоданокӣ; 4 ҳол – сифат ва амал аз сатҳи миёна баланд ифода карда шудааст; 5 ҳол – сифати баландтарини ифодаи сифат. Ин маъниҳо ба ҷадвали гузаронида аз рӯйи меҳвари вертикалии он гузошта мешавад. Аз рӯйи горизонталии меҳвар рақами самт қайд мегардад. Нуқтаҳои ҳосилшуда муттаҳид гардида, ҷадвали фаъолияти муаллим ба вучуд меояд. Ин расм ба таври аёнӣ ҷанбаҳои пурқуввату заифи кори муаллимро инъикос месозад. Таҳлили минбаъдаи сифатӣ ба ҳуди омӯзгор имкон медиҳад, дар фаъолияти хеш онеро бинад, ки минбаъд “дилкаш” ва фарднокӣ гардад, ҳамзамон, имкони онро диҳад, ки амалҳои бесамару нолозимаҳо ислоҳ карда шаванд.

3.2. Самаранокии корҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ оиди рушди

худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони оянда

Дар чараёни корҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ зикршаванда мо омодагии донишҷӯёни соли хатми ихтисосҳои таъриху филология, табиатшиносию математикаи Коллеҷи омӯзгории шаҳри Ҳисорро ба худтакмилдиҳии касбӣ муайян кардем. Тадқиқот дар анҷоми соли хониш, аниқтараш баъди аз ҷониби донишҷӯён омӯхта шудани курсҳои назариявии фанҳои педагогика, психологияи педагогӣ, методикаи таълими фанҳо ва гузаштани таҷрибаи педагогии дар нақшаи таълим пешбинишуда гузаронида шуд.

Маълумотҳои ҳосилшуда тариқи баҳои коршиносон татбиқ карда шуданд. Баҳои рейтингӣ ташаккулнокии омодагӣ ба татбиқи фаъолияти худтарбияву худомӯзӣ чун натиҷаи ҷамъбасти баҳои коршиносон аз рӯйи нишонаҳои асосии ташаккулнокии омодагии аз тарафи ҳакамони мустақил (экспертҳо-коршиносон) гузошташуда ба даст омад.

Барои санҷиш аз рӯйи ҳар нишоне, ки дар ҷадвали 2.2 оварда шудааст мо қисмати (блоки) саволҳои кушодадиҳандаи нишонаҳоро ба таври зер таҳия кардем.

1. Муносибати Шумо бо дидактика ва психологияи педагогӣ, фанҳои илмие, ки эътибори доимиро талаб дорад, чӣ гуна аст?

а) Оё гуфтан мукин аст, ки натиҷаҳои таҳқиқоти дидактҳо ва психологҳо ба Шумо шавқовар нестанд, бо вучуди он, ки далели онҳо амалияро ҳосил мекунад?

б) Оё гуфтан мумкин аст, ки Шумо “интихобан” бошад ҳам, монографияҳои (рисолаҳои) дидактҳо, педагогҳо ва психологҳоро мутолиа мекунед?

в) Оё Шумо тамоми рисолаҳои нав ҷопшавандаи дидактҳо ва психологҳои маъруфро ҷиддӣ меомӯzed?

г) Оё гуфта метавонед, ки “муаммои дидактика ва психологияи педагогӣ ба ман чандон шавқовар нестанд, то ки предмети худомӯзии ман гардад”.

д) Оё гуфтан мумкин аст, ки худомӯзии Шумо доимо фарогири омӯзиши мақолаҳо, рисолаҳои дидакту психологҳои маъруф аст?

2. Шуморо ба иштирок дар лексияҳои ба муаммои дидактика ва психологияи педагогӣ бахшида чӣ водор месозад?

а) талаботи маъмурият, талабот нисбати баландбардории касбият;

б) зарурати фарқ кардан аз рӯйи масъалаҳои алоҳидаи ин курсҳо;

в) шавқмандӣ ба муаммоҳои алоҳида;

г) дониш оид ба дидактика ва психологияи педагогӣ ба ман дар фаъолияти ҳаррӯзаи касбӣ зарур аст;

д) ҳолати назариявии ин курсҳо – асоси технологияи таълим ва идоракунии мактаб.

3. Дар раванди омӯзиши донишҳои нав оид ба фанҳои педагогӣ кадом аз шакли фаъолияти таълимиро афзал медонед?

а) лексияҳои умумӣ қомилан басанда аст;

б) бароям семинарҳо, табодули таҷриба, сӯҳбати “мизи мудаввар” беҳтар аст;

в) омӯзиши мустақилонаи сарчашмаҳо бо табодули минбаъдаи таҷрибаи амалӣ мақсаднок аст;

г) ба ман бозиҳои нақшофаранда аз ҳама беҳтар маъқул аст, қадоме, ки дар он назария бо амалия якҷо мегузарад;

д) шиносӣ бо таҷрибаи пешқадами педагогӣ, иштирок дар дарсҳои кушод писандам меояд.

Ба ҳайси қоршиноси мустақил омӯзгорони дар гурӯҳҳои академӣ фаъолиятбаранда баромад карданд. Ҳаммонандии баҳо аз рӯйи муҳокимаи пешакии тамоми қоршиносони баҳои меъёрий таъмин карда шуд.

Дар тадқиқоти худ мо ҷадвали 4 ҳолаи баҳогузорино истифода бурдем. Ба ҳар нишона ҳоли сифатан таснифшуда муносиб буд.

Ҷадвали 2.3.

Ҷадвали баҳогузорӣ ба ташаккули омодагӣ дар ниҳоди муаллимони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ

Сатҳи зуҳури нишона	Баҳо, ҳол
Нишона ба таври кофӣ равшан зуҳур мекунад	4
Нишона пайдо мешавад	3
Нишона басо суст пайдо мешавад.	2
Нишона пайдо намешавад	1

Тақсимои донишҷӯён аз рӯи сатҳи ташаккулнокӣ ба татбиқи худтакмилёбӣ дар заминаи баҳои рейтингашон аз рӯи услуби пешниҳоднамудаи олим А.А.Киверлг амалӣ карда шуд. Бо пайравӣ ба ин услуби тақлидкунандаи (такроркунандаи) сатҳи омодагӣ баҳои рейтингӣ шаҳодат медиҳад. Қадоме ки дар фосилаи (ҳаҷми) аз 25% то 50% ҳолҳои ҳадалимкон бадастомада қарор дорад. Баҳои рейтингии дар фосилаи аз 50% то 75% қарордошта имкон медиҳад, сатҳи шарҳдиҳандаи омодагии донишҷӯён дар татбиқи худрушддиҳии касбиро ба қайд гирифта шавад. Дар тадқиқоти мо баҳои рейтингии ташаккулнокии муаллимони оянда нисбати омодагӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ бо шаш нишондиҳанда муайян карда шуд (Ҷадвали 2.1.). Аз он ки мутобиқи ҷадвали мо қабулкардаи баҳогузорӣ аз рӯи ҳар нишондиҳандаи ташаккулнокӣ донишҷӯ метавонист аз 1 то 4 ҳол баҳо гирад, баҳои ниҳоии рейтингӣ (R шах) 24 ҳол ва камтаринаш ($R_{\min}$) 6 ҳол буд. Аниқтараш, сарҳади фосилаи тақсимои баҳои рейтингӣ аз рӯи сатҳ аз 13 то 18 ҳолро ташкил медед.

Мутобиқи ин сатҳи ташаккулнокии муаллимони оянда нисбати омодагӣ ба худтакмилдиҳии касбиро мо бо фосилаи зерини баҳои рейтингӣ муайян кардем (Ҷадвали 2.4) .

Натиҷаҳои таҷрибаи зикршуда нишон доданд, ки сатҳи омодагии донишҷӯён нисбати татбиқи худтақомули касбӣ нокифоя аст, ки маълумотҳои рақамии дар ҷадвали 2.5. аз ин далолат медиҳанд.

Ҷадвали 2.4.

Баҳои сатҳи ташаккулнокии тайёрии муаллимони оянда ба худтақомилдиҳии касбӣ

Сатҳи ташаккулноки	Холҳо
Тақлидкунанда	6-12
Тафсирдиҳанда	13-18
Эҷодӣ	19-24

Маърифати маълумотҳои ҳосилшуда имкон медиҳад хулосаи муҳим бароварда шавад, ки вазифаи муҳимтарини тарбияи муаллимони оянда ташаккули мақсадноки омодагии донишҷӯён ба татбиқи худтақомилдиҳии касбӣ маҳсуб меёбад.

Маҳз ин омодагӣ заминаи ташаккули қобилиятҳои худидоракунии касбӣ, рушду тақомули шахсият, фаъолият дар сатҳи эҷодӣ ва масъулияти баланд дар иҷрои вазифаҳои педагогиро фароҳам меорад. Аз ин рӯ, рушди чунин омодагӣ на танҳо як ҷузъи иловагӣ, балки вазифаи стратегии раванди тайёрии мутахассисони соҳаи маориф мебошад.

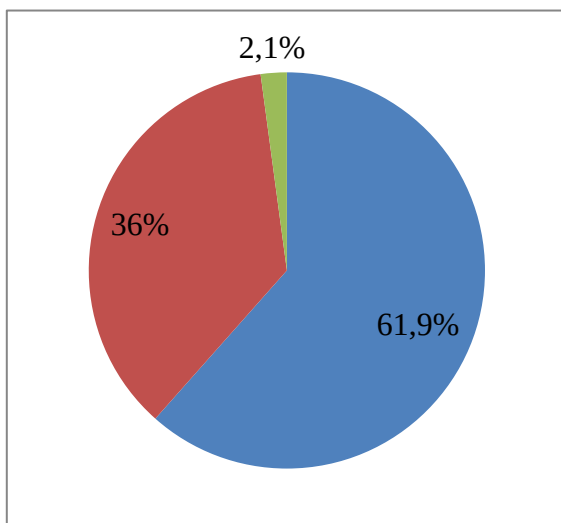
Таҷрибаи ташаккулёбанда таи ду сол гузаронида шуд. Дар таҷриба 94 донишҷӯ иштирок карданд, ки аз онҳо дар гурӯҳи таҷрибавӣ-20 (гурӯҳи –МФ-21-93), 27 (гурӯҳи ИФ-21-94): дар гурӯҳи назоратӣ-21 (гурӯҳи ФФТ-22-93), 26 (гурӯҳи МФ-22-94).

Ҷадвали 2.5

Ҳолати омодагии донишҷӯён ба худтақомилдиҳии касбӣ дар давраи зикршавандаи таҷриба ба ҳисоби (%):

Донишҷӯёни хатмкунанда

Ихтисосҳои табиатшиносӣ-математика

Сатҳи омодагӣ

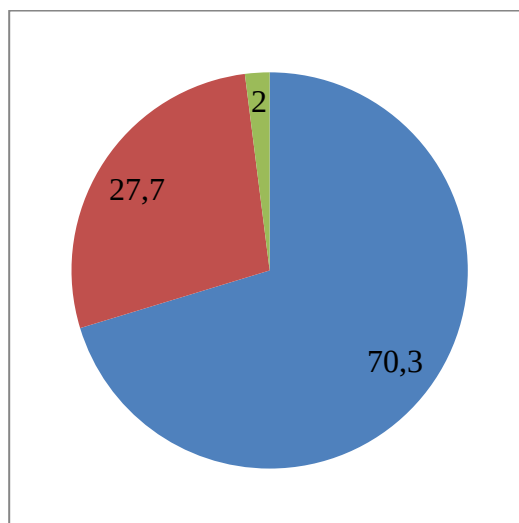
Тақлидкунанда-61,9

Тафсиркунанда-36,0

Эҷодӣ-2,1

Ихтисоси таърих

Сатҳи омодагӣ

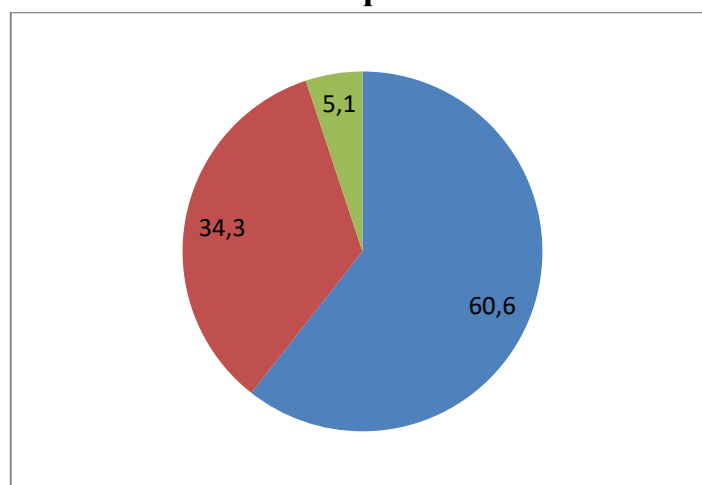
Тақлидкунанда-70,3

Тафсиркунанда-27,7

Эҷодӣ-2

Ихтисоси филология

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-60,6

Тафсиркунанда-34,3

Эҷодӣ-5,1

Барои ба даст овардани натиҷаҳои мӯътамад аз таҷрибаи ташаккулёбанда таҷрибаи ташхисӣ гузаронида шуд, ки ҳолати ибтидоии тайёрии донишчӯёнро ба татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ муайян месохт. Ҳолати аввалаи омодагии донишчӯёнро бо усули худбаҳодиҳӣ муайян кардем. Ба донишчӯён пешниҳод карда шуд, ки ба саволҳои анкетае ки мо дар заминаи сохтори нишондиҳандаҳои омодагии муаллимони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ тартиб дода будем, посух гӯянд.

Ҳар ҷавоб аз рӯйи чорҳолӣ баҳогузори шуд. Ба ҷавоби “боваринок, ҳа” 4 ҳол “аниқтараш ҳа, ба ҷои не”-3 ҳол, “аниқтараш не, ба ҷои ҳа”-2 ҳол, “комилан не”-1 ҳол баҳо дода шуд.

Нишондиҳандаи ташаккулнокии ҳар нишонаи тайёри чун ҳисоби арифметикии миёна аз ҷамъи ҳолҳои гирифта ба ҳар блоки (қисмати) саволҳо муайян карда шуд. Дар ҷамъбаст ҳар донишчӯ аз 6 то 24 ҳол гирифт. Ҷамъи ҳолҳои аз 2 то 12-ро мо чун сатҳи заифи омодагӣ муқаррар кардем, ки ба сатҳи тақроркунанда мутобиқ аст, ҷамъбасти ҳолҳои аз 19 то 24 сатҳи баланди эҷодии омодагии донишчӯёнро ба худтакмилдиҳии касбӣ нишон дод.

Маълумотҳои анкета нишон доданд, ки қисми зиёди донишчӯён аз гурӯҳҳои таҷрибавию назоратӣ омодагии худро нокифоя ва заиф баҳогузори карданд. Наздик аз се як қисм чун рушдашон миёна нишон дода мешаванд. Ягон нафар донишчӯ сатҳи рушди омодагии худро баланд баҳогузори накардаанд (нигаред Ҷадвали 2.6).

Тавре аз ҷадвал ба назар мерасад, тақсимои донишчӯёни ҳарду гурӯҳ мутаносибан яхелаанд. Аниқтараш, ҳолати аввалаи омодагӣ ба худтақомули касбии донишчӯёни гурӯҳҳои таҷрибавию назоратӣ фарқияти калон надорад.

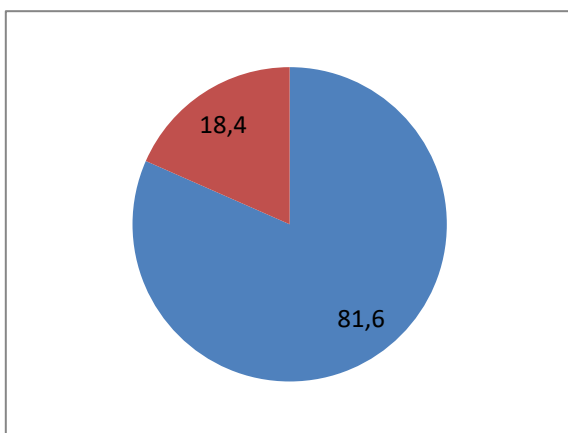
Мақсади ниҳии тадқиқоти мо ноилшавии донишчӯён ба сатҳи ташаккулнокиашон нисбати омодагии тавзеҳию эҷодӣ буд. Машғулиятҳои семинарӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ бо усули муқаррарӣ гузаронида шуданд.

Корбарӣ бо гурӯҳҳои таҷрибавӣ бошад, ба ташаккули маҳорату малакаи нигаронида шуда буданд:

- 1) Масъалаҳои педагогӣ эҷодкорона ҳаллу фасл карда шаванд.
- 2) Худомӯзӣ ва худтарбия татбиқ карда шавад.
- 3) Аҳвлои (ҳолати) касбӣ танзим карда шавад.
- 4) Худташхисӣ ва худиродавӣ татбиқ карда шавад.

Ҷадвали 2.6.

Натиҷаҳои тадқиқоти ташхисшавандаи сатҳи аввалии омодагии донишҷӯён ба худтакмилдиҳии касбӣ (баҳисоби %)
Гурӯҳи донишҷӯёни ихтисосҳои табиатшиносӣ ва математика
Таҷрибавӣ Назоратӣ

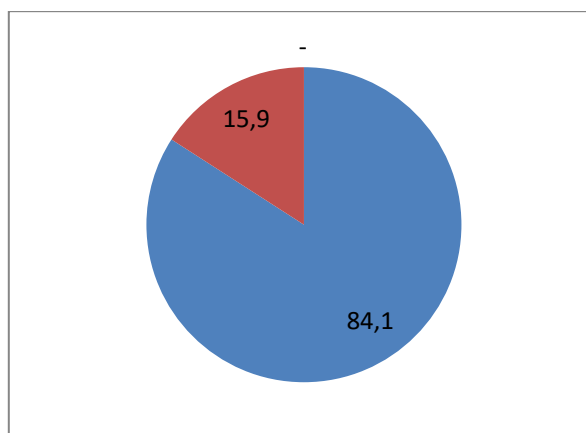

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-81,6

Тафсиркунанда-18,4

Эҷодӣ

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-84,1

Тафсиркунанда-15,9

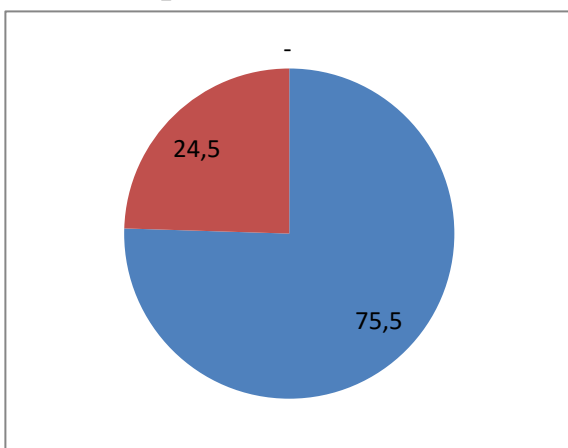
Эҷодӣ-

Дар гуруҳҳои таҷрибавӣ донишҷӯён маҷмуи масъалаҳои мо таҳиякардари ҳаллу фасл карданд, кадоме ки фаъолияти касбиро, аз ҷумла худомӯзию худтарбияро такрор мекарданд. Ҳалли масъалаҳо ба худтақомули донишҳои касбӣ ва рушди маҳорати педагогӣ мусоидат кард.

Гурӯҳи донишҷӯёни ихтисосҳои таъриху филология

Таҷрибавӣ

Сатҳи омодагӣ

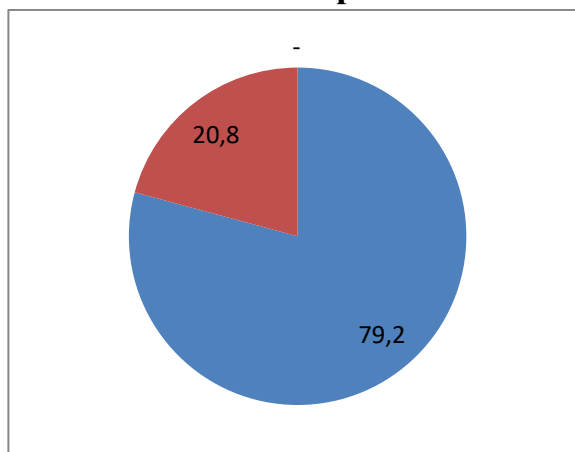
Тақлидкунанда-75,5

Тафсиркунанда-24,5

Эҷодӣ-

Назоратӣ

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-79,2

Тафсиркунанда-20,8

Эҷодӣ-

Бо мақсади ташҳиси сатҳи омодагӣ ба фаъолияти касбӣ донишҷӯён як қатор тестҳоро иҷро карданд. Дар заминаи натиҷаҳои тест муаллимони оянда камбудии худро донишҷӯён ва роҳҳои ислоҳи онҳоро андешиданд. Ҳар донишҷӯ барномаи худтакмилдиҳии касбиро таҳия кард, ки дар он вазифаи аз болои худ корбарӣ ва усулҳои ноилшавӣ ба он оварда шуданд.

Ҳангоми таҷрибаи педагогӣ дар назди донишҷӯён чунин мақсад гузошта шуда буд: мушкилоти касбӣ ва норасоии худро дар кор доништа гиранд, усулҳои аниқ бартаарафсозии онҳоро таҳия намоянд. Чун қоида таҷрибаи дуҷуми педагогӣ нишондиҳандаҳои мусбӣ корбарӣ аз болои худро нишон дод.

Қисмати таркибии кори таҷрибавӣ-санҷишӣ мо ташкили тренинги иҷтимоӣ-педагогӣ буд, ки дар он донишҷӯён машқҳоро бо мақсади ҳосил кардани малакаи муошират иҷро карданд. Истифодаи он имкон дод, эътиборро ба мушкилоти муошират равона карда шавад, вариантҳои имконпазири раҳӣ аз ҳолатҳои душвор кор карда, тасмими мусбӣ ба фаъолияти дар пешистода ҳосил карда шавад.

Донишчӯён аз болои худ назорат кардан ва таҳлили аксуламали худро бо харфу амали атрофиён омӯхтанд, кӯшиш карданд дастури дурустро дар муошират бо бачагон, волидони онҳо, ҳамкорон интихоб намоянд. Барномаи худталқинкуниро барои иҷрои қору истироҳат таҳияву истифода бурданро омӯхтанд.

Ба ғайр аз машғулиятҳои аудиторию машваратҳои фардӣ мо якчанд чорабиниҳои тарбиявӣ, аз ҷумла вохӯрӣ бо муаллимони шаҳрро дар мавзӯи “Роҳбари синф вазифа ё рисолат?”, “Маҳорати педагогиро чӣ тавр соҳиб шудан мумкин аст?” баргузор кардем.

Натиҷаҳои таҷрибаи ташаккулёбанда ҳамзамон аз тарафи коршиносони мустақил баҳогузорӣ шуданд, ки дар нақши онҳо ҳамон ҳуди омӯзгорон, онҳое, ки ҳолати аввалаи омодагии донишчӯёнро ба татбиқи фаъолияти худомӯзию худтарбия баҳогузорӣ карда буданд, баромад карданд. Натиҷаҳои баҳои коршиносон дар ҷадвали 2.7. оварда шуданд.

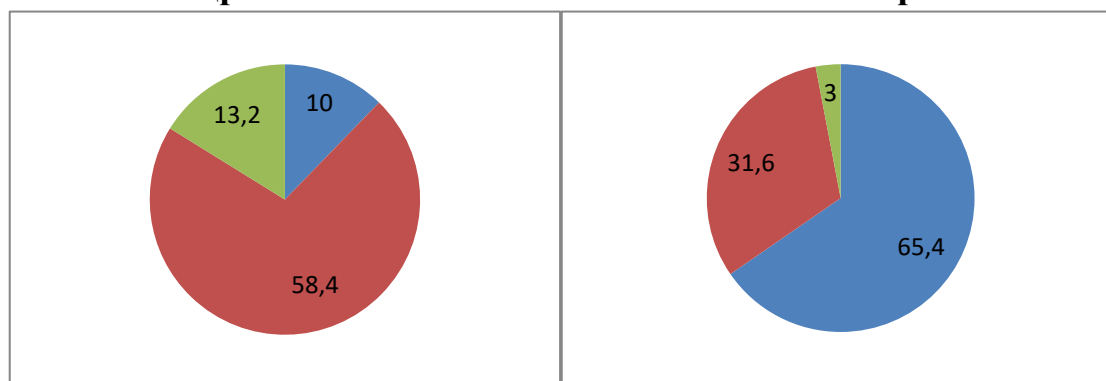
Ҷадвали 2.7.

Натиҷаҳои тадқиқоти таҳхисшавандаи ташаккулнокии муаллимони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ (баҳисоби %)

Гурӯҳи донишчӯёни ихтисосҳои табиатшиносӣ ва математика

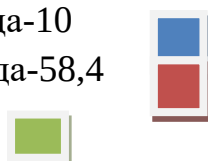
Таҷрибавӣ

Назоратӣ

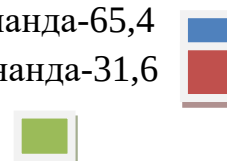
Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-10
Тафсирун-58,4
Эҷодӣ-13,2

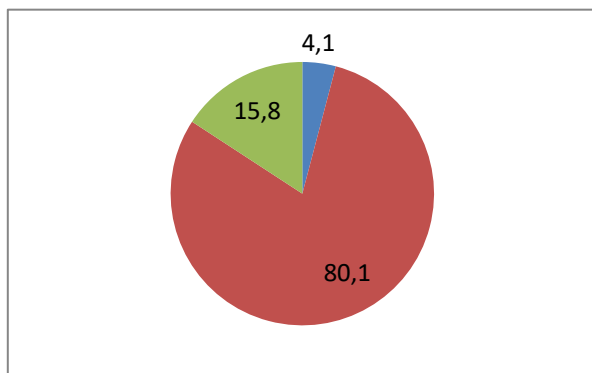
Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-65,4
Тафсирун-31,6
Эҷодӣ-3

Гурӯҳи донишҷӯёни ихтисосҳои таърих

Назоратӣ

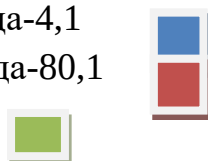

Сатҳи омодагӣ

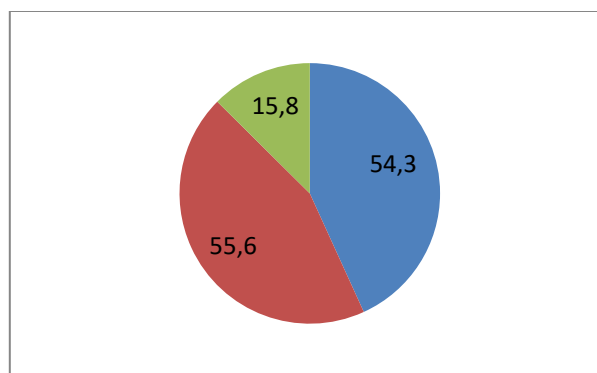
Тақлидкунанда-4,1

Тафсиркунанда-80,1

Эҷодӣ-15,8

Таҷрибавӣ

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-54,3

Тафсиркунанда-55,6

Эҷодӣ-5

Тавре таҷриба нишон дод, теъдоди донишҷӯёни сатҳи тавзеҳдиҳандаи тайёрӣ дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ афзуданд (гурӯҳи ихтисосҳои табиатшиносӣ ба андозаи 58,4% ва гурӯҳи ихтисоси таърих ба андозаи 55,6%). Мутаносибан сафи донишҷӯёни ба худрушдӣ сӯст омодашуда якбора кам шуд. Қисми донишҷӯён (13,2% дар гурӯҳи ихтисосҳои табиатшиносии математика, дар гурӯҳи ихтисоси таърих 15,8%) ба сатҳи эҷодии тайёрӣ гузаштанд. Дар маҷмӯъ нишондиҳандаҳо дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ назар ба назоратӣ ба таври муайян баланданд. Натиҷаҳои ниҳонии қисматҳои аввалаю охирин дар ҷадвали 2.8. оварда шудаанд.

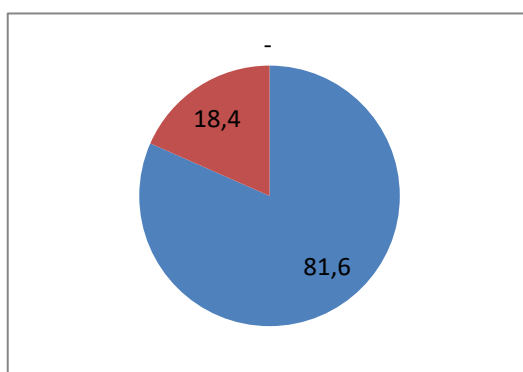
Коркарди маълумот (нишондиҳандаҳо) ва баҳои натиҷаҳои таҷрибаи педагогии мо бо усули омори математикӣ ба мо имкон доданд, тасдиқи онро кунем, ки роҳи интиҳобкараи мо ба ташаккули омодагии хатмкунандагони коллеҷии омӯзгорӣ-омӯзгорони оянда ба татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ дуруст аст. Дар бораи самаранокии сохтори мо пешниҳод кардаи ташаккули омодагии донишҷӯён ба татбиқи худомӯзии эҷодкорона ва худфаъолиятӣ натиҷаи анкетани гузаронида шаҳодат медиҳад.

**Ҳолати омодагии муаллимони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ аз рӯи
нишондиҳандаҳои қисматҳои аввалаю охирин**

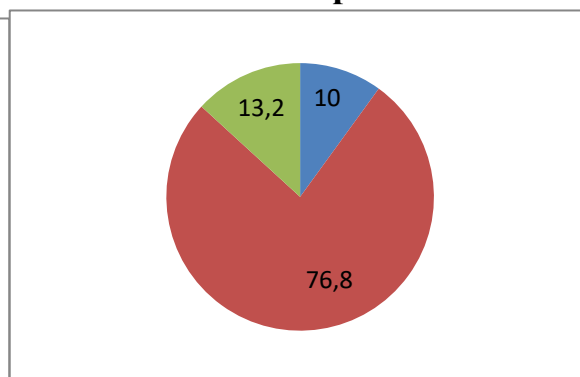
Гуруҳи донишҷӯёни ихтисосҳои табиатшиносӣ ва математика

Таҷрибавӣ

Аввал

Охир

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-81,6

Тафсиркунанда-18,4

Эҷодӣ-

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-10

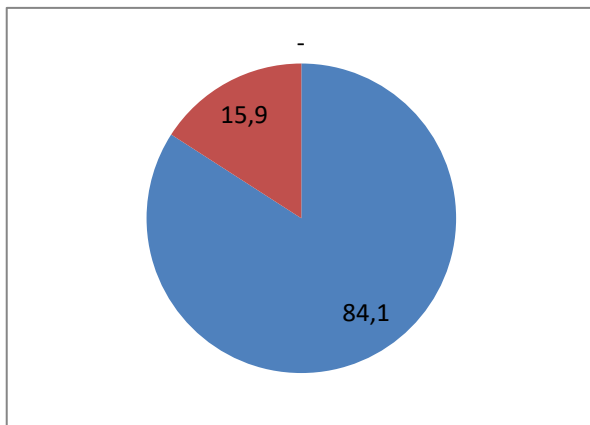
Тафсиркунанда-76,8

Эҷодӣ-13,2

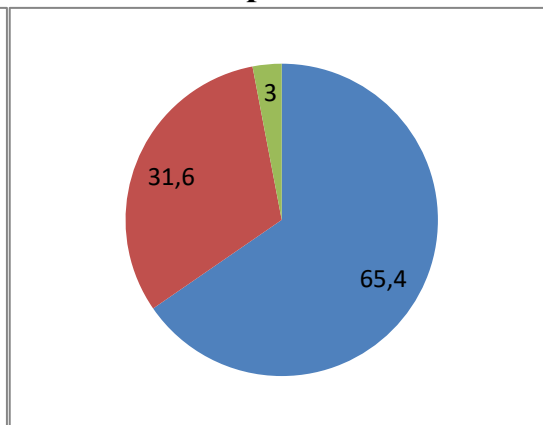

Назоратӣ

Аввал

Охир

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-84,1

Тафсиркунанда-15,9

Эҷодӣ-

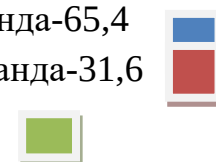

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-65,4

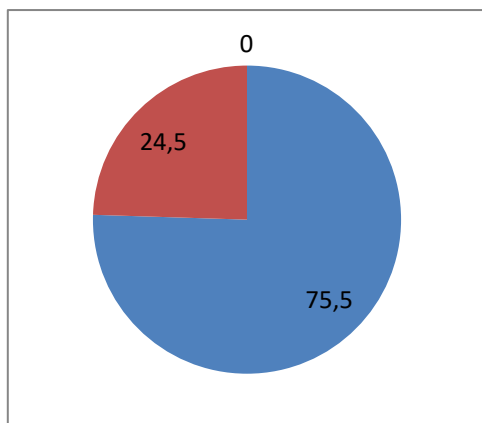
Тафсиркунанда-31,6

Эҷодӣ-3

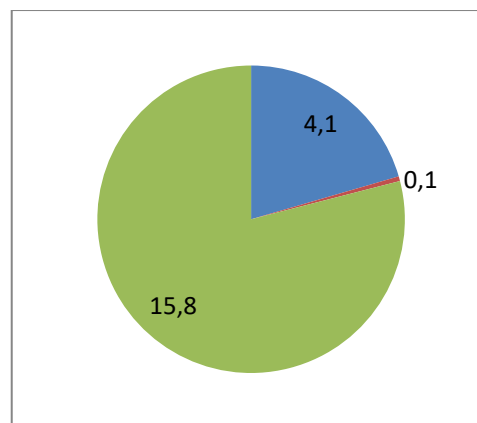

Гуруҳи донишҷӯёни ихтисоси таърих Таҷрибавӣ

Аввал

Охир

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-75,5

Тафсиркунанда-24,5

Эҷодӣ-

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-4,1

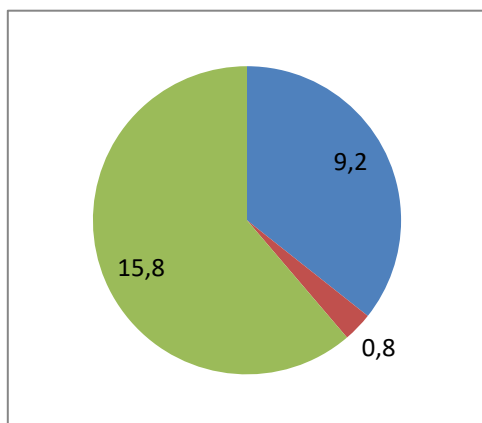
Тафсиркунанда-0,1

Эҷодӣ-15,8

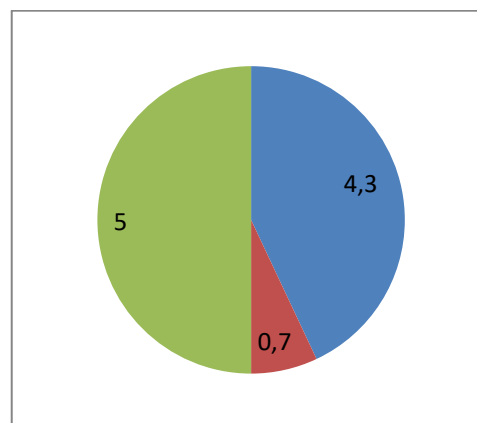

Назоратӣ

Аввал

Охир

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-9,2

Тафсиркунанда-0,8

Эҷодӣ-

Сатҳи омодагӣ

Тақлидкунанда-4,3

Тафсиркунанда-0,7

Эҷодӣ-5

Натицагирии анкета нишон дод, ки зиёда аз 86% донишчӯёни пурсидашуда барои худтакмилдиҳии касбӣ соҳиби малакаву маҳорат шудаанд. 80%-и дигар бошанд ба ташкили фаъолияти мустақилона баҳои баланд дода, муносибати худро ба он баён карданд. 110 донишчӯ қайд карданд, ки ба мушкилоти нақшагирии рушди минбаъдаи касбиашон бошууруна муносибат карданд. 132 донишчӯ ба шумораи омилҳои асосии қори бомуваффақияти омӯзгор худомӯзию худтарбияро номбар карданд. 96 нафар аз шумораи пурсидашудагон усулҳои роҳҳои гуногуни худтаъсиррасониро бо мақсади мустақилона рушдҳои сифатҳои аҳаммиати касбӣ дошта ва маҳорати педагогӣ истифода бурдаанд.

Мундариҷаи анкетани қорҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ аз чунин саволҳои иборат буданд:

1. Ба мафҳуми “худтакмилдиҳии касбӣ” чӣ илова қарда метавонед?
2. Ҳадафи худтакмилдиҳии касбии хешро аниқ кунед.
3. Оё Шумо малакаи худтаҳлили худбаҳогузори доред?
4. Кадом аз усулҳои худтаҳлиси бо мақсади муайян сохтани сатҳи омодагии касбии худ истифода мебаред?
5. Оё Шумо муваффақият ва ноомадии қоратонро ба қайд мегиред? Роҳи ҳалли муаммоҳои касбиро ба нақша мегиред?
6. Бо мақсади тарбия намудан кадом аз усулҳои худтаъсиррасониро истифода мебаред? Ин фаъолияти Шумо характери доимӣ дорад ё давра ба давра аст?
7. Оё шумо ҳолати касбии хешро танзим қарда метавонед? Агар “ҳа” бо кадом роҳи усул?
8. Қобилияти худро нисбати иродаи педагогӣ чӣ гуна баҳо медиҳед? (варианти ҷавобҳо: хуб рушд қардааст; ба таври ноқифоя рушд қардааст; рушд наёфтааст).

9. Оё Шумо ба рушди малакаи педагогӣ, эҳтиёҷмандед? Агар “ҳа” пас ба кадом намудҳо?

10. Номгӯи сифатҳои аҳаммияти касбӣ доштаро аниқ намоед, ки ба тақомули онҳо Шумо бояд эътибор диҳед?

11. Дар ҳаёти Шумо худомӯзии касбӣ чӣ гуна мақом дорад? (варианти ҷавобҳо: доимо машғул мешавам; худомӯзиро ба нақша гирифта истодаам; давра ба давра худомӯзӣ мекунам; ба ин кор вақт надорам; хеле кам машғул мешавам).

12. Оё шумо ба малакаву маҳорати зурурии корбарӣ аз болои худ эҳтиёҷмандед? Агар “ҳа” пас ба кадом намудҳо?

13. Омодагии хешро ба худтакмилдиҳии касбӣ чӣ гуна баҳо медиҳед? (варианти ҷавобҳо: тайёр нестам; аз технологияи ин фаъолият хуб огоҳ нестам; хуб омода ҳастам, аммо устуворӣ дар татбиқи амалигардонӣ намерасад; дар ин самт мақсаднок машғул ҳастам ва муваффақ хоҳам шуд).

Таҷриба нишон медиҳад, як қатор шартҳои педагогии баландбардорандаи самаранокии раванди тайёрии донишҷӯён нисбати эҷодкорона татбиқ кардани худомӯзию худтарбия муайян карда шавад. Яке аз чунин шартҳо муносибати маҷмӯӣ ба ташкили фаъолияти таълимии донишҷӯён аст. Ин ҳолат ба назарияи ташаккули шахсият дар раванди умумии педагогӣ (Ю.К.Бабанский, В.С.Илин ва дигарон) мувофиқат мекунад, ки тибқи он аз сатҳи мукаммалии раванди педагогӣ, барқароршавии рушди гуногунсамти шахсияти ба фаъолияти касбӣ-эҷодӣ тайёршуда вобаста аст.

Мукаммалӣ дар равандҳои интегративӣ зоҳир мешавад, ки дар заминаи якҷояшавии донишу маҳорат, усулу воситаҳои таълим, болоравии робитаҳои интегративӣ байни фанҳои таълимӣ асос ёфтаанд.

Дар сохтори мо ташаккули омодагии муаллимони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ усули маҷмӯӣ дар ташкили фаъолияти таълимии донишҷӯён дар амалҳои зерин ифода шудаанд:

“-сохторикунонӣ ва чамъбасти дониши дар раванди омӯзиши силсилаи фанҳои таълимӣ бадастомада:

-шомилсозии донишҷӯён ба ҳалли масъалаҳои педагогии такроркунандаи фаъолияти касбӣ:

-истифодаи усулҳои эҷодии корбарӣ дар ташкили фаъолияти таълимӣ-донишандӯзӣ, илмӣ-тадқиқотӣ ва амалияи касбӣ-педагогӣ (таснифи мушкилоти донишандӯзӣ, таҳлили ҳолатҳои педагогӣ, ҳалли масъалаҳои эҷодӣ, бозихҳои гуногун, тренингҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, суҳбатҳои эвристикӣ, худтаҳлилу худбаҳодиҳии касбӣ ба фаъолияти худ ва фаъолияти ҳамкурсон, маърузаҳои эҷодӣ ва суҳбатҳо);

-муттаҳидсозии машғулиятҳои академикиву беруназаудиторӣ, чорабиниҳои тарбиявӣ бо мақсади ташаккули шавқмандӣ ба мушкилоти худтакомулёбӣ, илм ва амалияи педагогӣ.

Яке аз шартҳои калидии фаъолияти муассиру ҳадафманди сохтори оmodасозии муаллимони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ — ташкили муҳити солиму эҷодии таълимӣ мебошад. Таҳлилҳои таҷрибаи педагогии мо, инчунин мубоҳиса бо омӯзгорони соҳибтаҷриба нишон доданд, ки муҳити эҷодӣ на танҳо воситаи иловагӣ, балки яке аз омилҳои асосии ташаккули қобилияти худрушддиҳӣ ва худомӯзии донишҷӯ ба шумор меравад.

Муайян карда шуд, ки маҳз фазои равонӣ-педагогии солим, ки дар гурӯҳ ташаккул меёбад, таъсири мустақим ба сатҳи фаъолият, худфаъолият ва эҷодкории донишҷӯён мерасонад. Табъу маззаи эҷодии гурӯҳ аз муносибати арзишманд ва мавқеи ҳаётии ҳар як иштирокчӣ бармеояд. Ба ибораи дигар, иқлими эҷодии гурӯҳ дар маҷмӯъ инъикоси фарҳанги муошират, сатҳи ҳамкорӣ ва дараҷаи оmodагии ҳар донишҷӯ ба иштирок дар раванди муштаракӣ таълим аст.

Тадқиқоти мо нишон дод, ки фаъолшавии эҷодии донишҷӯён бештар дар ҳолатҳое ба вуқӯъ меояд, ки робитаҳои байнишахсии онҳо дар шаклҳои фаъоли ҳамкорӣ амалӣ мешаванд. Ин робитаҳо маъмулан чунин намуд доранд:

- гуфтугӯи дутарафа ва мубоҳисаҳои танқидиву таҳлилӣ,
- таълими муштарак ва иҷрои супоришҳои гурӯҳӣ,
- муҳокимаи мушкилоти педагогӣ дар гурӯҳҳои хурд,
- таҳлили ҳолатҳои омӯзишӣ (кейси педагогӣ),
- худтаҳлил ва худбаҳодиҳии ҳамдигарӣ ҳангоми баррасии натиҷаҳои фаъолият,
- муоширати рӯбарӯи равонӣ-педагогӣ, ки бо эҳтирому қабули фикрҳои якдигар сурат мегирад.

Маҳз чунин шаклҳои ҳамкорӣ имкон фароҳам меоранд, ки донишҷӯён таҷрибаҳои худро муқоиса намуда, фикрронӣ, ҳалли мушкилиҳо ва арзёбии фаъолиятро ҳамчун малакаи касбӣ дар худ тақвият диҳанд.

Шарти дигари муҳими ташаккули муҳити муассир ангезаи устувор ва ниёзи дохилии донишҷӯён ба рушду такомули касбӣ мебошад. Ин омил аз ташаккули “фармасозии дохилӣ” ё роҳнамоии равонӣ-шахсии донишҷӯ ба рушди мунтазами касбӣ вобаста аст. Барои амалӣ гардидани ин ҳолат, зарур буд, ки фаъолияти таълимӣ шаклҳои фаъол ва интерактивиро фаро гирад.

Татбиқи ин принцип ба барпо гардидани маҷмӯи чорабиниҳои зерин мусоидат кард:

- лексияҳои муаммогӣ, ки донишҷӯро ба фикрронӣ водор месозанд,
- семинарҳои таҳлилӣ, ки дар онҳо донишҷӯ ба таври мустақил масъалаҳои педагогиро баррасӣ мекунад,
- мизи мудаввар бо иштироки мутахассисон ва омӯзгорони таҷрибадор,
- вохӯриҳо бо устодони маъруф ва муваффақи соҳа,
- кор дар гурӯҳҳои эҷодӣ барои тарҳрезӣ ва амалӣ намудани лоиҳаҳои педагогӣ,

- тренингҳои иҷтимоӣ-психологӣ барои афзоиши малакаҳои коммуникатсионӣ, ҳамкорӣ, роҳбарӣ ва худназоратӣ,
- бозиҳои таълимӣ ва фаъолиятҳои моделсозӣ, ки шароити воқеии раванди таълимиро тақлид менамоянд.

Ҳамаи ин шаклҳои фаъолият ба ташаккули ниёз ба омӯзиши мустақилона, худрушддиҳӣ ва худидоракунии фаъолияти касбӣ мусоидат намуда, муҳити таълимиро аз фазои рамзӣ ба фазои воқеан эҷодию таҳқиқотӣ табдил медиҳанд.

Имконияти соҳиби донишу малакаю маҳорат гардидан дар ҳама якхела нест. Муқаррар карда шуд, ки он аз хусусияти сохтори асаби таълимгирандагон, чӯшу хурӯши онҳо, синну сол, услуби фардии фаъолияту ғайра омилҳо вобаста аст.

Дар қорбарӣ бо донишҷӯён аҳаммияти чунин омилҳо ба монанди сифатҳои шахсии омӯзгор, маҳорати таъсиррасонии ӯ ба донишҷӯ бо назардошти хусусиятҳои фардии вай, муътақидсозӣ, ҳавасмандсозӣ ба фаъолияти дар пешистода, идоракунии раванди мустақилона омӯхтани дониш, маҳорату малака, худтарбияи қобилиятҳои педагогӣ муайян карда шуд.

Чунин талабот ва шартҳои самаранокии рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони оянда имконият дод, ки мо *сохтори меъёрҳои сатҳи ташаккулнокии муаллими ояндаро ба худтакмилдиҳии касбӣ* дар низоми зерин қоркард намоем:

Блоки I.

Сохтори донишу малакаи касбӣ-педагогии омӯхтаи донишҷӯён.

1. Дониши методологӣ (ҳаҷм ва сифат).
2. Дониши методӣ (ҳаҷм ва сифат).
3. Дониши назариявӣ (ҳаҷм ва сифат).
4. Сатҳи рушди маҳорати педагогӣ.

Блоки II.

Маҳорати кор карда тавонистани донишчӯ бо сарчашмаҳои иттилооти (маълумоти) касбӣ-педагогӣ.

1. Маҳорати интиҳоб карда тавонистани адабиёт аз рӯи мавзӯи муайян.
2. Қобилияти хулоса кардани мавод дар атрофи мавзӯ.
3. Хоҳиши танқидона баҳо додан ба ғояҳои назариявӣ ё таҷрибаи тавсифшаванда.
4. Малакаи ба расмӣ даровардани (таҳияи) натиҷаҳои ҷустуҷӯи эҷодӣ.

Блоки III.

Сатҳи рушди тафаккури педагогӣ.

1. Маҳорати таҳлил карда тавонистани зухуроти педагогӣ.
2. Қобилият ба иродаи педагогӣ.
3. Мавҷудияти “хушёрӣ”-и педагогӣ.
4. Сатҳи зуҳури рушди эҷодкорӣ дар раванди ҳалли масъалаҳои педагогӣ.

Блоки IV.

Сатҳи рушди ташаккулнокии худшиносии касбӣ.

1. Ташаккули малакаи худташҳисӣ.
2. Мавҷудияти худбаҳодиҳии воқеъбинона.
3. Донишҳои усулҳои худташҳисӣ ва амалан истифодабарии онҳо.
4. Сатҳи ғайбӣ ҳангоми муҳокимаи муаммоҳои касбӣ дар гурӯҳҳо, муҳокимаи сарҷамъонаи натиҷаҳои таҷрибаи (амалияи) педагогӣ.

Блоки V.

Ғайбӣҳои донишандӯзӣ ва мустақилият.

1. Мавҷудияти шавқмандӣ ба муаммои худташҳисӣ касбӣ.
2. Мунтазамнокии машғулияти худомӯзӣ.
3. Корбарии доимӣ аз болои худ.
4. Ташаккулнокии дастур ба рушди муттасили касбӣ ва шахсӣ.

Блоки VI.

Маҳорати ташкилӣ – идоракунии.

1. Маҳорати банақшагирии кор дар самти худомӯзию худтарбия.
2. Мавҷудияти барномаи худтакмилдиҳии касбӣ.
3. Маҳорати тақсим карда тавонистани вақт бо мақсади корбарии доимӣ аз болои худ.

4. Мавҷудияти сифатҳои шахсӣ барои худмуваффақона такмил ёфтани.

Аз ин рӯ, мо ба сифати шартҳои муваффақона ва самаранок амал кардани сохтори пешниҳодшудаи мо усули мустақилона корбарӣ кардан бо донишҷӯ, малакаи эҳтиёткоронаву устуворона роҳбарӣ кардан ба фаъолияти маърифатӣ, раванди омодагии касбии ӯ, инчунин роҳнамоии самарнок намудан ба ташкил ва гузориши бо сифати давраи таҷрибаомӯзии педагогии донишҷӯён-омузгорони оянда, ки яке аз марҳалаи муҳимми ташаккули сифатҳои касбии омӯзгорони оянда маҳсуб меёбад ва ба ин васила ба фаъолияти худтакмилдиҳии касбӣ-педагогӣ ва эҷодӣ шомил мегардад, муқаррар қабул намудем.

Хулосаи боби сеюм

1. Меъёрҳои самаранокӣ сохтори ташаккули омодагии муаллимони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ нишонаҳои фарқкунанда маҳсуб меёбанд, ки аз рӯйи он оиди дастовардҳо муҳокимаронӣ кардан мумкин аст. Ҳадаф ва натиҷаи ин сохтор омодагии донишҷӯён ба татбиқи худомӯзиву худтарбия аст.

2. Омодагӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ аз худ хусусияти интегративии муаллими ояндаро мемонад, ки бо мавҷудияти сохтори донишу малака ва маҳорати педагогӣ, маҳорату малакаи худомӯзиву худтарбияи ташаккулёфта, худшиносии касбӣ, эътимодноки ба аҳаммияти иҷтимоиву шахсии худтақомули касбӣ тасниф мешавад.

Меъёри асосии рушди ин сифати шахсияти муаллими оянда гузариши донишчӯ аз сатҳи такроркунии ин фаъолият ба сатҳи тавзеҳдиҳанда ва аз он ба сатҳи эҷодӣ мебошад.

3. Ба нишондиҳандаҳои таснифкунандаи ҳолати омодагии омӯзгорони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ мутааллиқ аст:

- сохтори донишу малакаи касбиву педагогӣ;
- малакаи кор карда тавонистани донишчӯ бо сарчашмаи маълумоти касбӣ-педагогӣ;
- сатҳи ташаккулнокии афкори педагогӣ;
- сатҳи ташаккулнокии худшиносии касбӣ;
- фаъолияти донишандӯзӣ ва мустақилият;
- маҳорати ташкилотчигӣ ва идоракунӣ.

4. Таҷрибаи амалӣ нишон дод, ки барои аксарияти хатмкунандагони ихтисосҳои коллеҷи педагогӣ сатҳи такрории омодагӣ ба татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ хос аст.

5. Роҳу воситаи ташаккули тайёрии омӯзгори оянда ба фаъолият, ки ба рушди касбӣ равона карда шудааст, дар кори таҷрибавӣ-санҷишии мо ин ҳолатҳо буданд:

- ташкили фаъолияти таълимии донишчӯён аз рӯйи се самт: худомӯзӣ, худтарбияёбӣ, рушди худшиносии касбӣ;
- кори мустақилонаи донишчӯён нисбати худтакмилдиҳӣ таҳти роҳбарии омӯзгор;
- роҳбарии мақсаднок ба корҳои педагогӣ.

6. Кори таҷрибавӣ - санҷишӣ ба ташаккули малакаву маҳорат дар ниҳоди муаллимони оянда нигаронида шудааст:

- татбиқи худтаҳлили касбӣ ва иродавӣ;
- фаъолияти худомӯзиву худтарбиядиҳӣ;
- муносибати эҷодкорона ба ҳалли масъалаҳои педагогӣ;

-танзими ҳолати касбӣ.

7. Таҷрибаи ташаккулёбанда собит сохт, ки донишҷӯёни гурӯҳи таҷрибавӣ гузариши нисбатан сифатноку суръатнокиашон баландро аз сатҳи такрори омодагӣ ба худтакмилдиҳӣ, ба тавзеҳӣ ва аз он ба эҷодиро назар ба донишҷӯёни гурӯҳи назоратӣ нишон доданд.

Ҳамин тариқ таҷрибаи ташаккулёбанда дурустӣ ва самаранокии усули мо интиҳобкардари нисбати раванди омодагии муаллимони оянда ба татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ собит сохт.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

Муҳиммияти муҳтавои масъалаҳои тарбияи ҷавонон ва омодагии касбии онҳо дар давраи рушди низоми таҳсилот дар кишвар болоравии талабот ба шахсияти омӯзгор мегардад. Муаллими соҳибкасб шудан аз давраи донишҷӯӣ оғоз меёбад. Он ҳарчӣ самаранок гузарад, ҳамон андоза омӯзгори оянда қувваи зиёдро дар азҳудкунии донишҳои психологӣ-педагогӣ, маҳорату малака, назарияву услуби кор аз рӯйи ихтисос нисбати ҳосил кардани сифатҳои зарурии шахсият равона мекунад.

Мавқеи ғаёли омӯзгори оянда нисбати шахсияти худ, ба касби ояндаи хеш-муҳимтарин шартҳои худтакмилдиҳии касбии муаллими оянда маҳсуб мешавад.

Вазифаи муҳими коллеҷҳои омӯзгории муосир-кумак кардан ба омӯзгори оянда дар рушди сифатҳои мустақилиятнокӣ, эҷодкорӣ, худтарбиятӣ, масъулиятшиносӣ, худшиносии миллӣ, ва умуман татбиқи имкониятҳои ботинии худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда маҳсуб мешавад [1-М; 3-М].

Агар дар раванди воқеии таълиму тарбия худтакмилдиҳии касбии омӯзгор бинобар талаботи ҳаррузаи таҷрибаи мактабӣ ба миён омада бошад, пас дар шароити таҳсили донишҷӯён дар коллеҷҳои омӯзгорӣ омодагӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ муаммои нисбатан алоҳидаи омодагии омӯзгор дар шароити муосир аст [2-М; 4-М].

Тадқиқоти мо ба таҳияи роҳу усули нави ташкили раванди таълим дар коллеҷи омӯзгорӣ равона гардида буд, ки ба ташаккули омодагии муаллимони оянда ба татбиқи худтакмилдиҳии касбӣ мусоидат намояд.

Яке аз самтҳои таҳқиқот дарёфти моҳияту таркибҳои (қисматҳои) сохтории худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда буд. Бо ин мақсад мо таҳлили назариявии усулҳои гуногуни ба моҳияти мафҳуми “худомӯзӣ”, “худтарбия”, “худтакмилёбӣ”, “худтакмилдиҳии касбии омӯзгор”-ро гузаронидем [1-М; 3-М].

Дар натиҷаи таҳқиқ муайян гардид, ки худтакмилдиҳии касбии омӯзгори оянда фаъолияти ҳадафмандона, муназзам ва дорои хусусияти эҷодӣ мебошад. Мазмунӣ он аз ҷустуҷӯ ва такмилдиҳии мустақилонаи донишҳои касбӣ педагогӣ, инкишофи малакаву қобилиятҳои омӯзгорӣ ва ташаккули сифатҳои шахсиятӣ, ки барои фаъолияти касбӣ аҳамияти аввалиндараҷа доранд, иборат аст. Ҳадафи асосии ин раванд таъмини рушди мунтазами маҳорати педагогӣ ва тақомули шахсии омӯзгор дар тамоми марҳилаҳои фаъолияти касбии ӯ мебошад [5-М;7-М].

Таҳлили маводи назариявӣ нишон медиҳад, ки худтакмилдиҳии касбии омӯзгор раванди бисёрҷабҳа буда, ба фаъолияти мустақили шахс дар самти такмили дониш, сифатҳо ва дарки мақоми касбии худ асос меёбад. Ин раванд ба таври органикӣ аз се ҷузъи муқобилан таъминкунанда иборат аст: худомӯзӣ, ки ҷустуҷӯ ва истифодаи мустақилонаи донишро дар амалияи таълимӣ дар бар мегирад; худтарбия, ки ба мутобиқсозии хусусиятҳои инфиродӣ ба талаботи касб равона шудааст; ва худшиносии касбӣ, ки муайянкунандаи мавқеи касбӣ ва дарки омӯзгор аз нақши худ ҳамчун субъекти фаъолияти педагогӣ мебошад. Ҳамин тавр, ин се унсур ҳамчун сохтори ягона амал карда, заминаи ташаккули омӯзгори салоҳиятманд ва рӯ ба рушди пайваста мегарданд [2-М; 6-М].

Сохтори таҳиянамудаи мо омодагии омӯзгорони оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ дар худ се қисмати ба якдигар ҳамбастагиро фаро гирифтааст: омодагии назариявӣ, амалӣ ва психологӣ ба ин намуди фаъолият.

Ҳадафи аниқии ин сохтор қадами муайян ба рушди шахсияти омӯзгори оянда, ки дар фаъолияти вай нисбати ҳалли вазифаю масъалаҳои касбӣ-педагогии тақроркунандаи худомӯзию худтарбия ба ҳисоб меравад, кадоме ки ба рушди худшиносии касбӣ мусоидат менамояд.

Ҳар қисмати омодагӣ дорои вазифаҳои методологӣ, назариявӣ ва услубию амалист. Сохтори ташаккули омодагии донишҷӯ ба худтакмилдиҳии касбӣ дорои характери сатҳи гуногун аст. Кори таҷрибавӣ бо донишҷӯён ба мо имкон дод

сатҳи тақроршавӣ, тавзеҳӣ ва эҷодии тайёри муайян ва таснифоти асосии донишҷӯёни дар ҳар сатҳ қарордошта тавсиф карда шавад [3-М; 5-М].

Самти минбаъдаи тадқиқоти мо ба муайян намудани меъёрҳои ташаккули омодагии муаллими оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ равона шудааст. Дар чараёни таҳлил муайян гардид, ки омодагӣ ҳамчун яке аз хусусиятҳои муҳими шахсияти омӯзгори оянда баромад мекунад. Маҳз ба шарофати чунин хусусият омӯзгор қодир мегардад, ки рушди касбии худро пайваста ва бомуваффақият таъмин намояд. Ин омодагӣ на танҳо ҳолати дохилии шахс, балки маҷмӯи қобилиятҳо, ангеҷаҳо, малакаҳо ва муносибатҳоро дар бар мегирад, ки ба фаъолияти мустақилонаи худтакмилдиҳӣ мусоидат менамоянд [2-М; 6-М].

Омодагии муаллими оянда ба худтакмилдиҳии касбӣ як маҷмӯи қобилиятҳо ва сифатҳои шахсӣ мебошад, ки ба фаъолияти мустақилонаи касбӣ ва рушди мунтазами малакаҳои педагогӣ равона шудаанд. Таҳлил нишон медиҳад, ки барои арзёбии ин омодагӣ якҷанд нишондиҳандаи асосӣ вучуд доранд. **Якум**, мавҷудияти сохтори донишу малакаи касбӣ-педагогӣ, ки ба донишҷӯ имкон медиҳад донишу малакаҳои заруриро дар раванди таълим ба қор бурда, фаъолияти эҷодии худро ба роҳ монад. **Дуюм**, маҳорати қор бо сарчашмаҳои иттилоотӣ, ки қобилияти ҷустуҷӯ ва истифодаи маълумот аз манбаъҳои гуногун ва татбиқи онҳоро дар амалияи педагогӣ фароҳам меорад. **Сеюм**, сатҳи ташаккулнокии афкори педагогӣ, ки қобилияти таҳлил ва қабули қарорҳои самараноки педагогиро таъмин менамояд. **Чорум**, сатҳи ташаккулнокии худшиносии касбӣ, ки омӯзгорро ҳамчун субъекти мустақили фаъолияти педагогӣ дарк намуда, самтҳои рушди касбиро муайян мекунад. **Панҷум**, фаъолияти донишандӯзӣ ва мустақилият, ки қобилияти донишҷӯ барои худомӯзӣ ва навоварино нишон медиҳад. **Шашум**, маҳорати ташкилотчигӣ ва идоракунии, ки барои банақшагирӣ ва идоракунии раванди таълим зарур аст. Ва **ҳафтум**, малакаи ташкилотчигӣ-идоракунии, ки ҳамоҳангсозӣ ва истифодаи самараноки захираҳоро фароҳам меорад [2-М; 8-М].

Воситаи асосии омодагии донишчӯён ба худомӯзию худтарбияи муттасил маҷмуи масъалаву вазифаҳо маҳсуб мешавад.

Яке аз воситаҳои асосии ташаккули омодагии донишчӯён ба худомӯзӣ ва худтарбия маҷмӯи вазифаҳо ва масъалаҳое мебошад, ки ба таври мақсаднок дар раванди таълим ворид карда мешаванд. Ин маҷмӯъ ҳамчун механизми калидӣ барои ташаккули фаъолияти мустақилона ва малакаҳои худидоракунии касбии муаллимони оянда хизмат мекунад. Афзалиятҳои сохтори пешниҳодгардида инҳоянд.

Аввалан, сохтори таҳияшуда ба чараёни умумии таълим ҳалал намерасонад ва бо раванди методии омӯзиш дар як ҳадаф муттаҳид мегардад. Маҳз ба ин далел, он шароити мусоид фароҳам меорад, ки донишчӯён бе қатъ шудани раванди таълим ба фаъолияти таҳқиқотӣ, омӯзишии мустақилона ва худтакмилдиҳӣ ҷалб шаванд. Ин омил ба ташаккули рушди мунтазами касбӣ ва шахсии донишчӯён мусоидат мекунад.

Сониян, сохтор имкониятҳои фарохро барои дарки хусусиятҳои фардии донишчӯ фароҳам меорад. Донишчӯ метавонад захираи дохилии худтакмилдиҳии шахсиро ошкор ва фаъол созад, қобилияти эҷодии касбиро инкишоф диҳад ва фаъолияти педагогиро дар сатҳи баланди ташкиливу методӣ амалӣ созад. Ин раванд ба ташаккули донишчӯи фаъол, мустақил, масъулиятшинос ва дорои тафаккури эҷодӣ мусоидат менамояд.

Сеюм, сохтор барои омӯзгорон низ имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Он ба омӯзгор имкон медиҳад, ки фаъолияти донишчӯёнро ба таври ҳадафманд идора ва танзим намуда, рушди зина ба зинаи малакаҳои касбии онҳо таъмин карда шавад.

Чаҳорум, сохтор ба фароҳам овардани муҳити солиму пурсамари эҷодӣ дар чараёни таълим мусоидат менамояд. Ин муҳит сатҳи навоарӣ ва коммуникатсияи байнишахсии педагогиро боло мебарад. Муоширати педагогӣ дар чунин фазо бар асоси боварии тарафайн, ҳавасмандӣ, эҳтироми ҳамдигар ва

руҳияи ҳамкорӣ ташаккул меёбад. Дар натиҷа, ҳам донишҷӯён ва ҳам омӯзгорон дар фазои эҷодӣ ба рушди доимӣ, таҷрибаомӯзӣ ва дастбӣ ба маҳорати баландтари касбӣ ҷалб мешаванд [4-М;7-М].

Натиҷаҳои мусбӣи корҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ дар раванди ташкили машғулиятҳои таълимӣ ва методӣ, семинарҳои махсус, машваратҳои алоҳида бо муаллимон, ба дастоварда шуданд. Корҳои таҷрибавӣ-санҷишӣ самаранокии барномаи таҳиянамудаи ташаккули омодагии муаллимони ояндаро ба худтакмилдиҳии касбӣ нишон дод.

Тавсияҳо оид ба татбиқи натиҷаҳои тадқиқот дар амалия:

1. Тадқиқоти таҷрибавӣ-санҷишӣ нишон дод, ки самаранокии омодагии донишҷӯён ба худтакмилдиҳии касбӣ ба якчанд шартҳои асосӣ вобаста аст. Аз ҷумла:

- ✓ нигоҳ доштани муносибати ҳаматарафа ва таваҷҷуҳ ба ташкили фаъолияти таълимии донишҷӯён;
- ✓ муҳайё сохтани муҳити эҷодӣ ва дастгирии ҳавасмандии донишҷӯ;
- ✓ ташаккули ҳидоят ва роҳнамоии донишҷӯ барои рушди пайвастаи касбӣ ва шахсӣ;
- ✓ роҳбарии мустақилона ва боадабона аз тарафи омӯзгор дар раванди фаъолияти мустақили донишҷӯ;
- ✓ таъмини шароитҳои моддиву методӣ барои ба роҳ мондани омодагӣ ва худтакмилдиҳии касбии муаллимони оянда;
- ✓ ворид кардани тағйироти зарурӣ ба нақша ва барномаҳои таълимӣ барои беҳтар кардани раванди омӯзиш;
- ✓ истифодаи шаклҳо ва усулҳои гуногуни ҳамбастагии фаъолияти таълимӣ ва ғайритаълимӣ.

2. Дар шароити муосир вазифаи асосии омодагии омӯзгорони оянда дар он аст, ки дар донишҷӯён маҳорати корбарӣ оид ба худомӯзӣ, худтарбия ва такмил

додани сифати шахсии касбиро ташаккул диҳад. Донишҷӯ бояд қодир бошад донишҳои касбиро мустақилона азхуд карда, малакаҳои эҷодӣ ва малакаҳои амалиро ба таври самаранок ба кор гирад.

3. Ҷорӣ намудани дастурҳои илмӣ-методӣ дар раванди таълим сатҳи омодагии касбии муаллимони ояндаро ба худтакмилдиҳӣ беҳтар месозад. Ин имкон медиҳад, ки муҳтаво, шакл ва усулҳои рушди худтакмилдиҳии касбӣ ба хусусияти фаъолияти донишҷӯ мутобиқ гардонида шуда, самаранокӣ ва назорати раванди омӯзиш таъмин карда шавад.

Тадқиқоти гузаронидашуда даъвои онро надорад, ки тамоми масъалаҳои марбут ба рушди худтакмилдиҳии касбии омӯзгорони ояндаи коллеҷҳои педагогӣ баррасӣ ва ҳаллу фасл шуданд.

Дар дурнамои таҳқиқоти муаммои рушди худтакмилдиҳии касбии мутахассисони ояндаи муассисаҳои миёнаи касбӣ бояд ба пажӯҳиши шартҳои педагогии бунёди сохтори ягонаи омодагии мутахассисони ояндаи тахассусҳои гуногун бобати рушди худтакмилдиҳии касбӣ, ки фарогирандаи тамоми зинаҳои сохтори таълим аст, рӯ оварда шавад.

РҶҶХАТИ

ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ:

1. Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи аз тарафи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба таъб расидаанд.

[1-М] **Наимов, Қ.Т.** Концепсияи педагогӣ оиди муаммои худомузӣ эҷодӣ чун омили худтакмилдиҳии касбии омӯзгор. Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Бохтар, 2023. – №1-3(113). Қисми 2. – С. 84-89. (ISSN 2663-5534).

[2-М] **Наимов, Қ.Т., Давлатзода, Ҷ.** Баъзе равишҳои муайян кардани моҳияти худомузӣ касбӣ-эҷодии омӯзгор. Паёми Пажуҳишгоҳи рушди маориф. 2024. – №1(45). – С. 23-29. (ISSN 2617-5320).

[3-М] **Наимов, Қ.Т.** Худомӯзӣ ва худтарбиятии шахсӣ ҳамчун омили худтакмилёбии касбии омӯзгори оянда. Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Душанбе, 2024. – №3(52). – С. 99-103. (ISSN 2222-9809).

2. Маводҳое, ки дар дигар нашрияҳо ба таъб расидаанд:

[4-М] **Наимов, Қ.Т.** Некоторые вопросы организации профессионального самосовершенствования учителя. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ: “Роҳ ва воситаҳои тайёр намудани омӯзгорони оянда ба корҳои тарбиявӣ дар мактаб” бахшида ба ҷашни 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 115-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров (8-9-уми июни соли 2023). Хучанд, 2023. – С. 124-128.

[5-М] **Наимов, Қ.Т.** Профессиональное самосовершенствование педагога как важный фактор развития профессиональной компетентности. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ: “Роҳ ва воситаҳои тайёр намудани омӯзгорони оянда ба корҳои тарбиявӣ дар мактаб” бахшида ба ҷашни 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 115-солагии

Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров (8-9-уми июни соли 2023).
Хучанд, 2023. – С. 146-152.

[6-А] **Наимов, Қ.Т.** Худомӯзӣ ва худтарбияёбии шахсият ҳамчун омили худтакмилёбии касбии омӯзгори оянда. Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии “Муаммоҳо ва дурнамои рушди илмҳои педагогӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ” бахшида ба ҷашни 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, эълон гардидани соли 2024 “Соли маърифати ҳуқуқӣ” (25-26 октябри соли 2024). Хучанд: “Нури маърифат”, 2024. – С. 91 -96.

[7-М] **Наимов, Қ.Т.** О некоторых путях подготовки студентов к профессиональному самосовершенствованию. Маҷаллаи илмӣ-методии ИИТИП назди МДТ “ДДХ ба номи ак. Б. Ғафуров”. Хучанд, 2023. – №1. – С. 110-120.

[8-М] **Наимов, Қ.Т.** Профессиональное самосовершенствование учителя как педагогическая проблема. Монографияи коллективонаи Институти илмӣ-тадқиқотӣ илмҳои педагогӣ назди МДТ «ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров». Хучанд, 2023. – №2. – С. 71-87.

РҶҶҶҶҶҶ АДАБИЁТ

1. Абдуллаев С. Развитие высшего образования в Таджикистане / С. Абдуллаев [Текст]. – Худжанд. 1996. – 238 с.
2. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. - М.: Просвещение, 1984. - 208 с.
3. Абрамова Л.А. Педагогическая этика в системе профессиональной подготовки // Пути совершенствования педагогического образования: Межвузовский сборник научных трактатов. - Чебоксары, 1988. - С.67-70.
4. Абрамова Л.А. Взаимодействие преподавателя и студента как одно из условий эффективности учебного процесса // Оптимизация учебно-воспитательного процесса в вузе: Тез. VII Межвузовской научно- практической конференции по проблемам педагогики и методики высшей школы. - Чебоксары, 1983. - С. 42.
5. Абульханова - Славская К.А. Деятельность и психология личности. - М.: Наука, 1980. - 335 с.
6. Айзенберг А .Я. Самообразование: история, теория и современные проблемы: Учебное пособие для вузов. - М.: Высшая школа, 1986. - 128 с.
7. Алиев С.Н. Основы практической психологии образования. Учебно-методическое пособие / С.Н. Алиев [Текст]. – Душанбе: Нодир, 2004. -512 с.
8. Алякринский Б.С. Беседы о самовоспитании. - 2-е издание, переработанное и дополненное. - М.: Знание, 1977.- 176 с.
9. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - М.: Наука, 1977.-380 с.
10. Андреев В.А. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. - Казань: Изд - во КГУ, 1988. - 238 с.
11. Арет А.Я. Очерки по теории самовоспитания. - Фрунзе: Изд - во "Просвещение", 1961. - 15 с.
12. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его законо-

13. Атахонов Т., Лутфуллоев М., Шарифов Ф. Очеркҳои афкори педагогӣ. (воситаи таълим). Душанбе:Матбуот.2005. -224с.
14. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. - М.: Просвещение, 1982. - 192 с.
15. Бардин С.М. Учитесь властвовать собой. - М.: Советская Россия, 1976. - 192 с.
16. Барномаи давлатии ислохот ва рушди соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «30» 04.2012, №200) [Матн]. - Душанбе, 2012 – 66 с.
17. Барномаи намунавии таълимии курси тақмили ихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ ба таълими салоҳиятнокӣ [Матн]. – Душанбе, 2016. - 62 с.
18. Барсуков И.Г. Пропедевтика самообразования в подготовке будущего учителя: Учебное пособие к спецкурсу: Челябинск: ЧЛПИ, 1982. - 97 с.
19. Белкин Е.Л. и другие. Дидактические проблемы управления познавательной деятельностью / Ярославский государственный педагогический институт. - Ярославль, 1974. - 176 с.
20. Белоусова Т.Ф. Основы педагогической культуры учителя: Программа и рекомендации по спецкурсу / Ростов н/Д гос. пед. ин -т. - Ростов-на-Дону, 1989. - 40 с.
21. Берак О.Л. Тугорская Н.В. Пути формирования эмоционального регулирования личности студента // Вестник высшей школы. - 1987. - № 1. -с.33.
22. Бизяева А.А. Развитие профессионального рефлексного мышления у студентов - будущих учителей // Психологические аспекты формирования профессионально-педагогического сознания в профессиональной подготовке студентов в вузе: Тез.докл. межвуз. науч.-метод. конфер. Куйбышев, 1989. - С. 65-66.
23. Блауберг И.В. Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. - М.: Наука, 1973. - 270 с.

24. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. - Ростов-на-Дону: Изд - во Рост, ун - та, 1983. - 173с.
25. Бодалев А.А. Личность и общение: Избранные труды. - М.: Педагогика, 1983.-272 с.
26. Бондаревская Е.В. Белоусова Т.Ф. Основы педагогической культуры учителя: Программа и рекомендации по спецкурсу. - М.: РГПИ, 1986. - 44 с.
27. Бондаревский В.В. Беседы о самовоспитании: Для учащихся старших классов. - М.: Просвещение, 1976. - 127 с.
28. Бондаревский В.В. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1985. - 144 с.
29. Борисова Л.Г. Молодой учитель: труд, быт, творчество. - М.: Знание, 1983. - 80 с.
30. Брагина Н.Д. Самосовершенствование человека как философская проблема: Автореф. дис.... канд. философ, наук. - М., 1991. - 16 с.
31. Бueva Л.П. Человек: деятельность и общение. - М.: Мысль, 1978. - 216 с.
32. Буряк В.Г. Самостоятельная работа учащихся: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1984. - 64 с.
33. Вергасов В.М. Активизация мыслительной деятельности студента в высшей школе. - Киев: Вища школа, 1979. - 215 с.
34. Верхола А.П. Оптимизация процесса обучения в вузе. - Киев: Вища школа, 1979. - 176 с.
35. Вершловский С.Г. Психолого-педагогические проблемы деятельности молодого учителя. - Л.: Знание, 1983. - 92 с.
36. Волков Г.Н. Обыкновенное дело педагога: Воспоминания, размышления, уроки, перегибы. - Чебоксары: Чуваш, кн. изд - во, 1983. - 334 с.
37. Вопросы взаимосвязи образования и самообразования: Тематический сб. науч. тр. / Челябинский политехи, ин -т; под ред. Т.Н. Серикова. - Челябинск, 1987. - 149 с.

38. Воронова Т.А. Формирование у студентов готовности к педагогическому самообразованию в условиях университета: Дис. ... кандидата педагогических наук. - Л., 1986. - 280 с.
39. Высоцкий А.И. Психологическая характеристика процесса самовоспитания у подростков. - Ярославль: ЯГПИ, 1987. - 36 с.
40. Габай Т.В. Учебная деятельность и ее средства. - М.: Изд - во МГУ, 1988.- 255 с.
41. Габдреев Р.В. Моделирование в познавательной деятельности студентов. - Казань: Изд - во Казан. Ун - та, 1983. - 109 с.
42. Гарифьянов Р.С. Психолого-педагогические основы руководства самовоспитанием студентов. - Казань: Изд - во Казан, ун - та, 1978. - 181 с.
43. Гиро А.И. Мотивация и стимулирование самообразования учителей в системе повышения квалификации: Автореф дис. ... канд. пед. наук. - Минск, 1994. - 19 с.
44. Голованова Н.Ф. Особенности самообразовательной деятельности старшеклассников // Советская педагогика. 1983. - №5. - С. 47-50.
45. Гоноболин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей // Способности и интересы: Сб. статей / Под ред. Н.Д. Левитова, В.А. Крутецкого. - М.: Изд - во АПН СССР, 1962. - С. 232-274.
46. Горбунов Г.Д. Учитесь управлять собой. - Л.: Об - во "Знание" РСФСР, 1976.-32 с.
47. Гребенщикова Л.К., Михайлова А.П. Активизация познавательной деятельности студентов в учебном процессе // Вопросы формирования личности учителя: Межвуз. сб. науч. тр. - Рязань, 1978. - С. 77-95.
48. Гришин Д.М., Колдунов Я.И. Руководство самовоспитанием школьников. В помощь кл. рук - лю и воспитателю. - Изд. 2-е, перераб. - М.: Просвещение, 1975. - 176 с.

49. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию: Учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин -тов. - М.: Просвещение, 1983. - 144 с.
50. Даринский А.В., Луканенкова В.К. Самообразование учителя географии: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1983. - 159 с.
51. Донцов И.А. Самовоспитание личности: Филос.-этич. проблемы. - М.: Политиздат, 1984. - 285 с.
52. Донцов И.А. Самосовершенствование личности. - Ростов-на-Дону: Изд-во Рост, ун-та, 1974. - 149 с.
53. Дунина Н.И. Профессионально-педагогическое самовоспитание студентов: Автореф дис.... канд. пед. наук. - Рязань, 1975. - 22 с.
54. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. - Минск: Изд-во Белорус, ун-та, 1976. - 176 с.
55. Елканов С.Б. О самовоспитании молодого педагога / В помощь молодому учителю / Нальчик: Эльбрус, 1980. - 74 с.
56. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя: Учеб. пособие для студентов пед. инт-ов. - М.: Просвещение, 1989.- 189 с.
57. Жучева Е.Н. Успешность педагогической деятельности учителя в зависимости от педагогических и специальных способностей: Автореф дис. ... канд. пед. наук. - JL, 1983. - 16 с.
58. Заборщикова М.М. Самообразование молодого учителя как условие совершенствования его профессиональной деятельности: Автореф дис. ... канд. пед. наук. - Д., 1988. - 19 с.
59. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. - М.: Педагогика, 1987.- 160 с.
60. Иванова Е.К., Кириллов В.К. Маскевич К.В. Социально-психологический климат в студенческой группе как фактор формирования у

будущих учителей профессиональной педагогической активности //Пути совершенствования педагогического образования: - Межвуз. сб. науч.тр. - Чебоксары, 1988. - С. 40-44.

61. Иванова Н.Д. Приобщение учащихся старших классов к работе по самообразованию. - Алма-Ата: Мектеп, 1978. - 52 с.

62. Ильин В.С. Формирование личности школьника (целостный процесс). - М.: Педагогика, 1984. - 144 с.

63. Ильина Т.А. Системно-структурный подход к организации обучения. - М.: Знание, 1972. - Вып. 1.-12 е. - Вып. 2. - 88 с.

64. Кабанов С.В. Самовоспитание в системе воспитательной работы со студентами педагогического вуза: Автореф дис. ... канд. пед. наук. - М.: МГПИ, 1980. - 16 с.

65. Кабанова-Меллер Е.И. Учебная деятельность и развивающее обучение. - М.: Знание, 1982.-96 с.

66. Кадыров Б. Межпредметные связи: инновация и творческое мышление учащихся / Б. Кадыров [Текст]. – Душанбе, 2004. – 77 с.

67. Казыханова Д.А. Педагогические факторы развития самообразования учителей сельской школы в современных условиях: Автореф дис. ... канд. пед. наук. - Казань, 1994. - 18 с.

68. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. - М.: Педагогика, 1990. - 140 с.

69. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикской школы / И.Х. Каримова [Текст]: дисс. ... доктора пед. наук. - Душанбе, 2000. – 385 с.

70. Каримова И.Х., Учитель-творец добра и прогресса / И.Х. Каримова, Ф. Шарифзода. Ф. Шарифзода. [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 179 с.

71. Кириллов В.К. и др. Основы профессионального самосовершенствования педагога: Конспект лекций. - Чебоксары: Изд-во Чуваш, ун-та, 1993. -52 с.

72. Кириллов В.К. и др. Социально-психологические проблемы самосовершенствования личности: Учебное пособие. - Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 1994. - 268 с.
73. Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема. - Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1982. - 244 с.
74. Климова Т.Е. Подготовка будущего учителя к профессионально-творческой самообразовательной деятельности: Метод, реком. - Магнитогорск: МГПИ, 1995, - 49 с.
75. Ковалев А.Г. Самовоспитание школьников. - М.: Просвещение, 1967. - 159 с.
76. Ковалев С.М. Воспитание и самовоспитание. - М.: Мысль, 1986. - 297 с.
77. Коджаспирова Г.М. Сущность профессионального самообразования // В кн.: Профессиональное творчество педагога: Матер, научно-практ. конф. 20-21 октября 1994. - М.: ИП и ПК РАО, 1994. - 128 с.
78. Кодиров С. Барнома ва тавсияҳои методӣ аз ҷанни «Методикаи корҳои тарбиявӣ» / С. Кодиров, А.М. Миралиев, Ниъматова Н.А. вағайра [Матн]. - Душанбе, 2003. – 22 с.
79. Козиев В.Н. Самообразование и самооценка учителя // Психологические проблемы самообразования учителя: Сб. науч. тр. / Редкол.: Г.С. Сухобская (отв.ред.) и др. / - М.: АПН СССР, 1986. - С. 19-27.
80. Колбаско М.И. Учащимся о самообразовании. - Минск: Нар. асвета, 1976.- 160 с.
81. Коломинский Я.Л. Человек среди людей: Кн. для старшеклассников. - Минск: Нар. асвета, 1987. - 237 с.
82. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. - М.: Политиздат, 1984. - 335 с.

83. Кондратьева С.В., Кривошеев В.А. Педагогическая рефлексия начинающих учителей: Тез. докл. к VII съезду общества психологов СССР. - М., 1989.-С. 63.

84. Кондрашова Л.В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической подготовленности студентов педагогических институтов к профессиональной деятельности: Автореф дис. ... д - р а пед. наук. - Кривой рог, 1987. - 48 с.

85. Консепсияи мактаби миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. Душанбе: Матбуот, 1994.

86. Консепсияи миллии маълумот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. - Душанбе: Матбуот, 2003.

87. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Боқарори Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.03.2006, №94 тасдиқгардидааст [Матн]. – Душанбе, 2006. – 26 с.

88. Конститусияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. - Душанбе, 2003.

89. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ» [Матн]. - Душанбе, 2014.

90. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [Матн]. - Душанбе, 2013.

91. Коптелова Н.Я., Осипов П.Н. Самообразование и самовоспитание студентов как основа учебно-воспитательного процесса в вузе // Проблемы непрерывного профессионального образования: региональный аспект: матер, науч.-практ. конф. - Чебоксары: Волго-Вятский региональный центр "Ассоциация содействия вузам", 1997. - С. 229-231.

92. Коротяев Б.И. Учение процесс творческий: Кн. для учителя: Из опыта работы. - 2-е изд., доп. и испр. - М.: Просвещение, 1989. - 158 с.

93. Кочетов А.И. Как заниматься самовоспитанием. - 3-е изд., доп. и перераб. - Минск: Вышэйш. шк., 1991. - 286 с.
94. Краткий словарь по философии / Под ред. И.В. Блауберга, И.К. Понтина. - 4-е изд. - М.: Политиздат, 1982. - 431 с.
95. Крутецкий В.А. Психология. - М.: Просвещение, 1986. - 336 с.
96. Крутецкий В.А., Надбаева С.В. Профессионально необходимые качества личности учителя и их формирование // Психологические проблемы формирования педагогической направленности и педагогических способностей: Сб. науч. тр. / Моск. гос.пед. ин-т; под ред. В.А. Крутецкого. - М., 1982. - С. 3-16.
97. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. - Л.: Ленингр. орг. об-ва "Знание" РСФСР, 1985. - 32 с.
98. Куликова Л.Н. Воспитать себя: Кн. для учащихся. - М.: Просвещение, 1991. - 143 с.
99. Кулько В.А., Цехмистрова Т.Д. Формирование у учащихся умений учиться: Пособие для учителей. - М.: Просвещение, 1983. - 80 с.
100. Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление и профессиональная деятельность учителей // Вопросы психологии. - 1986. - №2. - С. 21-30.
101. Куценко В.Г. Пути самосовершенствования личности. - Л.: Об-во "Знание" РСФСР Ленингр. орг., 1979. - 36 с.
102. Куценко В.Г. Управление самовоспитанием учащихся: Спец. курс лекций. - Л.: ЛГПИ, 1973. - 70с.
103. Кухарев Н.В. На пути к профессиональному совершенству: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1990. - 159 с.
104. Лебедев О.В. Самообразование молодого учителя // Народное образование. - 1988. - №8. - С. 84-89.
105. Леви В.Л. Искусство быть собой: Индивидуальная психотехника. - Изд. обновл. - М.: Знание, 1990. - 253 с.

106. Левитан К.М. Личность педагога: становление и развитие. - Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1990. - 168 с.
107. Левитан К.М., Мнацакян Л.И. Самосовершенствование личности педагога. - Ереван: Знание, 1987. - 31 с.
108. Лернер И.Я. Дидактические основы формирования познавательной самостоятельности учащихся при изучении гуманитарных дисциплин: Автореф дис ... д-ра пед. наук. - М., 1971. - 48 с.
109. Лернер И.Я. Учебные умения и их функции в процессе обучения // Роль учебной литературы в формировании учебных умений и навыков школьников: Мат. VI Пленума ученого метод. совета при м-ве просвещения СССР. - М.: Педагогика, 1984. - С. 19-34.
110. Лузина Л.М. Формирование творческой индивидуализации учителя в педагогическом вузе. - Ташкент: ФАН, 1986. - 96 с.
111. Лутфуллоев М. Истиклолияти Тоҷикистон ва маълумоти муосир / М. Лутфуллоев [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2006. - 146 с.
112. Лутфуллоев М. Маълумот сарчашмаи рушди маънавии мактаббачагон. /М. Лутфуллоев [Матн]. //Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе. – 2013. - №3. - С.46-52.
113. Лутфуллоев М. Тулӯи хуршеди истиқлол ва масъалаҳои тарбия. Монография / М. Лутфуллоев [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2016. - 179 с.
114. Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик / М. Лутфуллоев [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2015. - 660 с.
115. Маджидова Б. Народные традиции и обычаи как средство формирования нравственных качеств детей в семье / Б. Маджидова [Текст]: дисс. ... докт. пед. наук. - Душанбе. 2005. – 298 с.
116. Мазак Э., Холли К. Управление самостоятельной работой студентов и проблемы ее исследования // Совр. высш. шк. - 1984. - №4. - С. 103-113.

117. Максимов В.Г. Основы педагогического мастерства учителя: Текст лекций. - Чебоксары: Изд-во Чуваш, ун-та, 1985. - 53 с.
118. Макаренко А.С. Цель - воспитание: Сочинения, Т.5. - М.: Просвещение, С.353
119. Маркова А.К. Педагогические критерии и ступени профессионализма учителя // Педагогика. - 1995. - №6. - С. 55-63.
120. Махмутов М.И. Проблемы обучения: Основные вопросы теории. - М.: Педагогика, 1975. - 367с.
121. Менчинская Н.А. Психологические проблемы активности личности в обучении. - М.: Педагогика, 1971. - 11 с.
122. Миралиев А.М. Управление образовательным процессом вуза на основе современных информационных технологий. //Вестник педагогического университета (Республика Таджикистан). № 3 (46). - Душанбе, 2012. - С. 20-25. (в соавторстве).
123. Мищенко А.И. Введение в педагогическую профессию. - Новосибирск: Пед. ин-т, 1991. - 172 с.
124. Моделирование педагогических ситуаций / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. - М.: Педагогика, 1981. - 120 с.
125. Морозова О.П. Развитие общепедагогических умений молодого учителя Автореф дис.... канд. пед. наук. - М., 1987. - 21 с.
126. Мудрик А.В. Учитель: мастерство и вдохновение: Кн. для старшеклассников. - М.: Просвещение, 1986. - 160 с.
127. Мысливченко А.Г. Человек как предмет философского познания. - М.: Мысль, 1972. - 190 с.
128. Нартова И.И., Скульский Р.П. Из опыта воспитания мотивов профессионально-педагогического самообразования // Советская педагогика. - 1977.- №9.-С.81-87.

129. Наумченко И.Л. Самообразование будущего учителя. - Саранск: Морд. кн. изд-во, 1974. - 216 с.
130. Низамов Р.А. Дидактические основы активизация учебной деятельности студентов. - Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1975. - 302 с.
131. Никандров Н.Д. Об активизации учебной деятельности // Вестник высш. шк. - 1983. - №8. - С. 26-32.
132. Новичков В.Б. Управление самообразованием в педагогическом коллективе: Автореф дис.... канд. пед. наук. - М., 1983. - 19 с.
133. Новоминский А.Н. Приглашение к творчеству: Некоторые проблемы формирования специалиста - творца в условиях высшей школы. - Львов: Изд-во Львов.ун-та, 1970. - 164 с.
134. Носков Н.Д. Педагогические проблемы подготовки учителя-воспитателя // Обучение будущих учителей мастерству воспитания: Сб. науч. тр. / Ростов н/Д гос. пед. ин-т; под ред. Э.П. Козлова. - Ростов-на-Дону, 1982. - С.32-38.
135. Основы педагогического мастерства: Учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / Под ред. И.А. Зязюна. - М.: Просвещение, 1989. - 302 с.
136. Паём ва рисолати созандаи он. Маҷмӯи Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2000-2016) [Матн]. - Хуҷанд: Нури маърифат, 2017. – 516 с.
137. Педагогическая культура современного учителя: Сб. науч. тр. / Под ред. В.Г. Максимова. - Чебоксары: ЧГСХА, 1997. - 282 с.
138. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: теоретико-экспериментальное исследование. - М.: Педагогика, 1980. - 240с.
139. Пискунов М.У. Организация учебного труда студентов. - Минск: Изд-во Белорус, ун-та, 1982. - 142 с.

140. Платонов К.К. Занимательная психология. - 4-е изд., перераб. - М.: Молодая гвардия, 1986. - 222 с.
141. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. - М.: Высш. школа, 1981. - 175 с.
142. Подготовка школьников к самообразованию / Волгоградский гос. пед. ин-т; под ред. Б.Ф. Райского. - Волгоград, 1980. - 160 с.
143. Полевская М.Ф. Повышение методического мастерства и профессиональной квалификации учителя // Начальная школа. - 1986. - №6. - С 5356.
144. Полякова Т.С. Анализ затруднений в педагогической деятельности начинающих учителей. - М.: Педагогика, 1983. - 128 с.
145. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. - М.: Педагогика, 1976.-280 с.
146. Портнов М.И. Педагогическое мастерство учителя и пути его формирования // Советская педагогика. - 1977.- №3. - С. 84-91.
147. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект. - Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1989. - 204 с.
148. Поташник М.М. Как развивать педагогическое творчество. - М.: Знание, 1987. - 78 с.
149. Психологические проблемы самообразования учителя: Сб. науч. / Ред. колл.: Г.С. Сухобская и др. - М.: Изд-во АПН СССР, 1986. - 80 с.
150. Райский Б.Ф. Развитие у школьников стремления к самообразованию / Волгоградский гос. пед. ин-т. - Волгоград, 1973. - 190 с.
151. Роджерс Н. Творчество как усиление себя // Вопросы психологии. - 1990.-№1.-С. 164-168.
152. Рубакин Н.А. Как заниматься самообразованием: Сборник / Сост. и вступ. статья, с.3-28, Т.К. Крук. - М.: Советская Россия, 1962. - 127 с.
153. Рубинштейн С.Л. Основы *общей психологии*: В 2-х томах / АПН СССР. - М.: Педагогика, 1989. - 740 с.

154. Рувинский Л.И. Самовоспитание личности. - М.: Мысль, 1984. - 140 с.
155. Рувинский Л.И. Самовоспитание чувств, интеллекта, воли. - М.: Знание, 1983.- 159 с.
156. Рувинский Л.И., Арет А .Я. Самовоспитание школьников. - М.: Педагогика, 1976. - 160 с.
157. Руководство самообразованием школьников: Из опыта работы / Ред. сост. Б.Ф. Райский, М.Н. Скаткин. - М.: Просвещение, 1983. - 143 с.
158. Сабуров Х.М. Концептуально-методические основы содержания государственного стандарта начального образования и технология его введения в деятельность начальных классов школ Таджикистана / Х.М. Сабуров [Текст]: автореф. дисс. док.пед. наук./ Х.М. Сабуров. – Душанбе, 2014. – 45 с.
159. Самообразование директора школы: Сб. науч. тр. / Редкол.: Е.П. Тонконогая и др. - М.: АПН СССР, 1985. - 80 с.
160. Самообразование учителей и руководителей школ: Сб. науч. тр. / Под ред. П.В. Худоминского, М.Л. Портного. - М.: АПН СССР, 1973. - 135 с.
161. Сериков Г.Н. Навыки самообразования - важная цель обучения // Вестн. высш. школы. - 1987. - №4. - С. 26-31.
162. Сериков Г.Н. Самообразование: Совершенствование подготовки студентов. - Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1991. - 232 с.
163. Симонов В.П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя: Учебное пособие для студентов педвузов, учителей и слушателей ФПК. - М.: Межд. пед. академия, 1995. - 192 с.
164. Симонова Т.М Взаимосвязь профессиональных и общекультурных знаний в самообразовании учителя // Социально-педагогические проблемы развития профессиональной и общественной активности учителей: Сб.науч.тр. - Л.: НИИ ООВ, 1988. - с. 41-49.
165. Сеница И.Е. Педагогический такт и мастерство учителя. - М.: Педагогика, 1983.-247 с.

166. Скаткин М.Н. Совершенствование процесса обучения. - М.: Педагогика, 1971.-208 с.
167. Скаръ В.К. Пути совершенствования форм и методов самообразования учителей. - Киев: Знание, 1982. - 48 с.
168. Скульский Р.П. Учиться быть учителем.-М.: Педагогика, 1986. - 144 с.
169. Сластенин В.А. Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования / Моск. гос. пед. ин-т. - М. - 1980. - 133 с.
170. Спирин Л.Ф. Формирование профессионально-педагогических умений учителя - воспитателя: Спецкурс. - Ярославль: Изд-во Яросл. пед. ин-та, 1976. - 82 с.
171. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030. [Матн]. - Душанбе, 2020.
172. Сухомлинский В.А. Духовный мир школьника. / В.А.Сухомлинский.- М.: Уч. педгиз, 1961.- 240 с.
173. Тайчинов М.Г. Воспитание и самовоспитание школьников: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1982. - 160 с.
174. Талызина Н.Ф. Управлением процессом усвоения знаний. - М.: Изд-во МГУ, 1980.-46 с.
175. Татур И.Г. Становление педагогического мастерства будущего учителя в процессе развития его рефлексивной позиции: Дис ... канд. пед. наук. - Одесса, 1989. - 137 с.
176. Тотанова А.С. Изучение учителем результатов своей деятельности как фактор самосовершенствования: Дис. ... канд. пед. наук. - Л., 1982. 247 с.
177. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 томах / АПН СССР. - М.: Педагогика, 1988. - Т. I. - С. 308.
178. Ходжаева М.Д. Технология формирования деловых качеств у студентов на занятиях по русскому языку в неязыковых вузах Республики Таджикистан: монография / М.Д. Ходжаева [Текст]. / М.Д. Ходжаева– Худжанд, 2018. - 164 с.

179. Цукерман Г.А., Мастеров В.М. Психология саморазвития. - М.: Интерпранс, 1995. - 288 с.
180. Чемерилов И.А. Факторы профессионального самосовершенствования учителя // Фундаментализация образования в современном обществе: Матер. Росс, науч.-практ. конф. - Уфа: Изд-во "Восточный университет", 1998.-С. 96-97.
181. Чернокозова В.Н., Чернокозов И.И. Этика учителя. Педагогическая этика. - Киев: Изд-во "Радянська школа", 1973. - 176 с.
182. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. - М.: Медицина, 1977.- 144 с.
183. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонифар ва фарҳанги ҷомеа. / Ф. Шарифзода // Мух.масъул С. Сулаймони; АТТ[Матн]. – Душанбе, 2010. -544 с.
184. Шарифзода Ф., Педагогика: Курс лекций / Ф.Шарифзода, И.Х. Каримова [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 284 с.
185. Шарифзода Ф., Педагогикаи умумӣ ва касбӣ / Ф.Шарифзода, А.М. Миралиев [Матн]. – Душанбе,2012. -526 с.
186. Шаропов Ш.А.Муошират ва худшиносӣ. Хучанд:Нури маърифат.2012.- 304с.
187. Шаропов Ш.А., Раҳмонов З.П. Хусусият ва омилҳои рушди салоҳиятнокии касбии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ / Ш.А. Шаропов, З.П. Раҳмонов [Матн]. – Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон.– 2024. - №2(51). - С. 187-191.
188. Шварцман З.О. Профессионально-педагогическая подготовка в университете / Томский гос. ун-т им. В.В. Куйбышева. - Томск, 1991. - 126 с.
189. Широкова Г.А. Особенности самовоспитания молодых специалистов в области педагогики: Дис.... канд. пед. наук. - М., 1989. - 220 с.
190. Шиянов Е.Н. Гуманизация профессионального становления педагога // Советская педагогика. - 1991. - №9. - С. 80-84.

191. Шумилин А.Т. Проблемы теории творчества. - М.: Высшая школа, 1989. - 141 с.
192. Щербаков А.И. Психологические основы формирования личности учителя в системе высшего педагогического образования. - М.: Просвещение, 1987. - 266 с.
193. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1986. - 144 с.
194. Эсаулов А.Ф. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов. - М.: Высш. школа, 1982. - 283 с.
195. Яковлева Н.М. Теоретическая и практическая подготовка будущего учителя к творческому решению воспитательных задач: Дис. ... д-ра пед. наук. - Челябинск, 1992. - 403 с.
196. Cohn M.M.a.oth. To be a teacher: Cases, Consepts, Observation Guides /M.M. Cohn, R.B. Kottkamp, E.F. Provenzo. - New York: Random House, 1987.-451 p.
197. Uhling A. Komponenten der Unterrichtgestaltung. - Berlin, 1960. - 125 S.
198. Wenge Ch., Wenge H. Anregen zum aktiven Lernen: Z. Gestaltung von Einfthirungs - phasen im Unterricht. - Berlin: Volk u. Wissen, 1989. - 96 S.